

WEINER SENNYEY TIBOR

A bozsoki tanú

BÉKÁSSY FERENC ÉS VÉGH GYULA BARÁTSÁGA
(ÉS SZÖVEGMUTATVÁNY VÉGH GYULA EMLÉK-
IRATAIBÓL)

Mészáros Szabolcs festőművész barátomnak

1.

2018. február 15-én jelentettem be a „Békássy összes” lassú elkészültét és annak közelgő kiadását Zsennyeiben, a kastélyban, egy konferencián, ahol a dunántúli költő Jász Attila és az irodalom tanár és reformer pedagógus Füzfa Balázs mellett tarthattam előadást Békássy életművéről. Mi a kastélyban maradtunk, s az estét szombathelyi festőművész barátommal töltöttem, csendesen borozgatva a télikertben, költészetről és festészetről, történelemről és jelenünkről diskurálva.

Mészáros Szabolcs régi barátom, akinek Szarka Fedor Guido grafikus mutatott be, s akinek szombathelyi művészlakásaiban sok-sok időt töltöttem el, bámulva tájképeit és – ahogy ő nevezi, nem csekély öniróniával – „tálképeit”, sőt főztem is vele ilyen „tálképet”, egy alkalommal spagettit, amiről még videó is készült. Ezek persze nem egyszerű főzések voltak, mindig beszélgettünk olyasmikről, mint amikről azon a februári éjszakán a zsennyei kastélyban is. Ezekből a képekből egyébként ezen írás születésével egy időben Budapesten csodálhatunk meg kiállítást.

A festő 1998-tól kezdve, már a főiskolán kezdett konyhai csendéleteket festeni, édesanyja vasárnapi leveseit és saját főzéseit, a hollandok csendéleteit folytatva modern változatban. Ahogy ő mondaná „a németalföldi bőség-kompozícióknak késői megfelelőiként is felfogható az a fura szokás is, hogy az emberek lefotózzák amit ebédelnek és megosztják a közösségi oldalakon”. Az igazság azonban az, hogy őt elsősorban ezek a témák festői szempontból érdekelték, a színek és anyagszerűség felől vizsgálta nem csekély derűvel, azt, amit éppen evett, s míg az étel kihűlt, festményei megteltek ezzel a meleg derűvel. Igen, derűvel.

Ez a derű jellemző a vas megyei festők némelyikére, mint amilyen napjainkban Mészáros Szabolcs, s amilyen száz esztendővel ezelőtt Békássy Ferenc nagybátyja, a és alighanem egyetlen igazi hazai barátja, Végh Gyula volt. Mészáros Szabolcs festészetről szentendrei kiállítása alkalmából részletesen és kimerítően írtam¹ – most jobb szeretném írásban folytatni azt a beszélgetésünket, amit február 15-én éjjel, a zsennyei kastélyban egy üveg finom vasi vörös mellett kezdtünk meg.

Akkor a festészet klasszikus útjairól, hagyományról és tradícióról, régiről és újról beszélgettünk, s megemlítettem neki, hogy különösen elkezdett érdekelni egy Vas megyei festő, akire a „Békássy összes” szerkesztése közben bukkantunk. Az Angliában élő Gömöri Györggyel már több ízben leveleztem Bozsokról és Végh Gyuláról, mert

bár Békássy Ferencnek elsősorban angliai barátai és ismerősei voltak, úgy mint Justin Brooke, Grant-Watson, Gordon Luce, Edward Thomas, s a cambridge-i egyetemen az elit Apostolok társágába bekerülve John Maynard Keynes, Ludwig Wittgenstein vagy Leonard Woolf. Utóbbi kettő inkább csak ismerőse volt, mint barátja. Angol kapcsolatait a tragikusan fiatalon, az első nagy háborúban huszárként meggyilkolt költőnek számtalanszor vizsgáltuk, beszélünk róla, arról azonban, hogy idehaza, Magyarországon kikkel és miért volt jóban, már keveset szoltunk. Elsősorban azért, mert nem sokan tudtak a már nagyon fiatalon, elképesztően művelt Békássy Ferencsel kapcsolódni. Érdekes módon főleg festők, úgy mint a gödöllői Nagy Sándor és az, akiről most szólni kívánok, verebi Végh Gyula. Igaz, meg kell jegyeznünk, hogy éppen Végh Gyulához Bozsokra invitálták Babits Mihályt, hogy ismerkedjen meg a fiatal költővel, ám ez a találkozás nem valósult meg.²

Ahhoz, hogy megértsük azt a derűt, amely némely Vas megyei festő képét máig átítatja, s amely a vasiak sajátja, nem elég elolvasnunk azt, amit Hamvas Béla ír Az öt géniuszban Magyarország ezen tájáról. Hamvas azt mondja, hogy

„Az egész országban ez az egyetlen hely, ahol az ember tudja, hogy az élet akkor magasrendű, ha művészi. Nem úgy, hogy esztétikus, hanem úgy, hogy orfikus, vagyis hogy az ember az éneklő világban, a kozmosz-aoidészben él, és az elemekkel együtt énekel.”³

Ez „az elemekkel együtt énekelni” az, amivel Békássy Ferenc Sorok-réteken versciklusában találkozunk, s amivel azon kevés festményében, ami megmaradt verebi Végh Gyulától meglelhetünk.

2.

De ki volt ez a verebi Végh Gyula? Verebi Végh Gyula 1870-ben született – huszonhárom évvel volt tehát idősebb Békássynál – és tragikus körülmények között, 1951-ben halt meg. Műgyűjtő volt, 1917-32 között az Iparművészeti Múzeum igazgatója, s főleg erről az oldaláról ismerik. Kevesen tudják, hogy festőművész is volt.

Amikor ott azon a februári éjszakán Szabolcs barátomat kérdeztem, akkor ő felhívta a figyelmemet rajzaira, festményeire, arra, hogy Párizsban a Julian-iskolában tanult, s később is, élete végéig lerajzolt szinte mindent, s ez a rajzolási és festési szenvedélye Végh Gyulának igen különleges és drámai dokumentuma lett a későbbi eseményeknek, mint azt látni fogjuk. Végül megjegyezte barátom, hogy a helyiek máig úgy tartják Bozsokon és Vas megyében, hogy bár az a hivatalos álláspont, hogy öngyilkos lett 1951-ben, valójában az állambiztonság ölte meg. Másnap Szabolcstól a szombathelyi vasútállomáson elbúcsúzva megígértem, hogy utánamegyek ennek az ügynek, nyomozó szenvedélyem megint nem hagyott nyugodni, mert úgy éreztem, hogy itt ismét egy merénylet történt, akárcsak 1915-ben, amikor Békássy Ferenc a keleti fronton meghalt 22 évesen.

Végh Gyula bőven megérdemli, hogy ne felejtjük el, s emlékezetünkben tartsuk, úgy is, mint Vas-megyei, úgy is mint nagyszerű muzeológus és kultúraszervező, mint autodidakta festő, s végül, de valójában elsősorban, úgy is mint vészterhes korokban egy igaz ember. Mert Végh Gyula az volt, egy igaz ember. 1906-ig, harminchat éves koráig kalandos és bohém életet élt, holott

„Végh Gyula vagyonos dunántúli nemesi családból származott, egyikéből azoknak, amelyek nem lóversenyeztek, nem kártyáztak, nem kaszinóztak, nem is igen szerepeltek a közéletben – kivéve a megyei közéletet – hanem olvastak, zenéltek, könyvtárat rendeztek, utaztak, nyelveket tanultak és tudtak.”⁴

És ezt a Végh életével és hagyatékával behatóan és kiválóan foglalkozó levéltáros és történész Bajzik Zsolt írja, úgyhogy neki elhihetjük.

Így aztán, amíg a családnak hatása volt rá, addig Végh Gyula kiváló tanítást kapott, egyetemre járt, de a nyári szünetekben már Abbáziában, Monte-Carlóban, Mesinában, Marseille-ben, Heidelbergben tölti. Végül, ahogy a források is megemlítik

„A millennium éve fontos fordulópontot jelentett az életében. A ligeti kiállítás szorgalmas látogatója volt. Különösen a történelmi csoport érdekelte, a sok, nagyrészt Bécsből behozott műkincs és a régi épületek hasonmásai. Mivel a minisztériumban végzett munka nem igazán tetszett neki – jobban érdekelte a művészet –, ezért 1896. december 1-jén felszállt az Orient expresszre, és már másnap megérkezett Párizsba, ahol egy teljesen új élet vette kezdetét.”⁵

Párizsban először Quartier Latinban, majd a rue Bonapartéban lakott, és rögtön beiratkozott a Julien festőiskolába. Itt tanulmányozta a köz- és magán képgyűjteményeket. Gyakran megfordult a monarchia párizsi követségén, ahol nagyon sok híres és érdekes személyiséggel találkozott, többek között Cosima Wagnerrel is. Bejutott az elit társaságba, magas rangú francia családok, diplomaták, tudósok, művészek, szellemi előkelőségek közé „és élt, mint hal a vízben”. Eleinte különféle iskolákban, később a saját kis műtermében dolgozott és elég jól haladt a festészet gyakorlásában, és megismerte Rodint is. A Párizsban eltöltött egy év után úgy döntött, hogy tovább folytatja a tanulmányait, aminek természetesen a családja nem örült, hiszen Végh Gyula, ekkor meglehetősen bohém életet folytatott, elég csak ránéznünk a Julien festőiskolában készült csoportképére. Ez a Julien Akadémia volt az, ahova Magyarországról Czöbel Béla, Egy József és Fényes Adolf, Franciaországból Arp, Matisse és Duchamp, Csehországból Alfons Mucha, Libanonból Khalil Gibran is járt, csak hogy a számtalan tanítvány közül, akik híres festők lettek később, saját kedvenceimet kiemeljem, s el tudjuk képzelni micsoda fantasztikus társasága volt a fiatal Végh Gyulának.

A család kérésének nem tett eleget, s nem tért haza, hanem egy éles kanyarral előbb Görögországba utazott, 1902-ben itt ismerkedett meg későbbi feleségével, a

grófnővel – Wimpffen Máriával –, akit Marie-nek hívtak, s aki emlékirataiban Mia álnéven szerepel, s akivel azonnal egymásba szerettek. Olaszországba költöztek, egy firenzei villába, ahol is három boldog évet töltöttek el. Ekkor született meg első kislányuk, Hanna, aki után később még két lányuk született.

1906-ban hazatérnek Magyarországra, előbb testvére zsenneyi kastélyát szeretne volna megvenni, s a források között látjuk is ennek szándékát, Békássy Istvánról ugyanis a rumi plébános 1906-ban feljegyezi, hogy tervezi eladni a kastélyt és Kőszegre költözni, de végül Végh Gyula a bozsoki kúriát veszi meg, amit a helyiek hívnak csak kastélynak. Ez az a ház, ahol Békássy meglátogatja Végh Gyulát és amiről Noel Oliviernek írott levelében így számol be 1912. augusztus 19-ei levelében:

„Egyébként is nagyon jó hangulatban voltam Bozsokról visszatérve. El sem tudom képzelni, hogy ez mit jelent. Először is fojtogató érzés volt, hogy szerettem volna tenni valamit, amikor nem volt mit csinálnom,írni akartam, amikor szerettem volna, de nem tudtam, stb.: azután 3 napig egy művészkedő úriember ismerősömet látogattam meg, aki a hegyekben él feleségével és három kicsi leányával. A feleség nem magyar, német, de leginkább olasz, és gondolkodik, a férfi pedig művész – de magyar, és mindketten rettentő műveltek, és kifinomultabb ízléssel bírnak, mint bárki, akit ismerek, úgyhogy minden a házban, és a ház körül szebb, mint amit el lehet képzelni. Tonika már két hete ott van, mert itt nem érezte jól magát, úgyhogy meglátogattam. Nagyon marasztaltak, úgyhogy beszélgettünk és sétáltunk és sárkányt eregettünk a két nagyobbik leánnyal, és minden csupa hanga és nyírfa és szikla volt – már legalább hét hete nem tudtam így beszélgetni. Ó, semmi átlagon felüli nem volt, nem nagyon beszéltem intellektuális dolgokról, mert mindketten művészek; viszont kifejlesztettünk, vagyis inkább újra életre hívtunk egy módját annak, hogy hogyan beszéljünk másokról – nevezetesen, valaki gondoljon egy állatra, növényre, illatra, agyagedényre, zenészre, festőművészre vagy színre, ami jellemző az adott személyre. Nagyon izgalmas. Gondold csak el: egy „paradisommadár- és vörös szatén-hölgy”, pezsgő (kitöltve) és egy telivér; vagy hasítottbőr-kesztyű vagy régi kalucsni szag és ottfelejtett szivarvégek szaga! Egy barnamedve, egy szöcske és egy veréb, – próbáld meg összerakni, ki mi lehet az ismerőseid közül! –“⁶

A kapcsolódás ekkortól egyébként szorosabbá vált, s ez az év, amikor Végh Gyula megszervezi Vasvármegye Műtörténeti kiállítását Szombathelyen, ami egészen pontosan 1912. szeptember 22-től október 6-ig tartott és számtalan fontos művészettörténeti esemény kapcsolódik hozzá.

Például ő fedezi fel és állítja ki először a Batthyány-család tulajdonában lévő egyik Cranach és id. Peter Bruegel: *Keresztelő Szent János prédikációja* című képét, amelyek máig is a magyar Szépművészeti Múzeum legértékesebb képei. De számtalan kincsre bukkan az ősi dunántúli kúriákban, s egyedülálló módon megszervezi kiállításukat, biztosításukat és védelmüket.

„A betörés, lopás és más szándékosan, vagy véletlenül megtörténhető károk elkerülésére minden óvintézkedést megtettek. Minimax tűzoltó készülékekkel felszerelt állandó tűzország vigyázott a kultúrházban, detektívek ügyeltek a kiállított műtörténeti emlékek épségére. A detektíveket a Magyar Királyi Belügyminisztérium rendelte ki a műtörténeti kiállítás védelmére.”⁷

És itt vissza kell kanyarodnunk Békássy Ferenc történetéhez, akiről említettük, hogy egyik legjobb angol barátja John Maynard Keynes, a neves és később Nobel-díjas közgazdász volt, aki patronálta is Békássyt Cambridge-ben az *Apostolok* társaságában.

Keynes ugyanis az egyetlen barátja volt Békássynak, aki otthonában, a zsenyei kastélyban látogatta meg a költőt. E látogatás kultúrtörténeti jelentőségéről most felesleges értekezni, igaz, tekinthetjük egyszerű baráti vizitnek, vagy ahogy Gömöri György jobb szereti láttatni a biszexuális Keynes vonzalmát érzett a fiatal Békássy iránt, s ezért jött Zsennyébe. Én ezt elvetném. Egyrészt Keynesnek eddigre már tudnia kellett Békássyról, hogy Noel Olivierbe szerelmes, másrészt éppen Gömöri tanulmányában találunk egy fontos megjegyzést Keynes Duncant Grantnak, a festőnek, amikor is azt írja:

„Yesterday we motored in to Sombathely [*sic!*], the capital of the county, to see the preparations for an Art Exhibition which is to open on Sunday for a fortnight. All the nobles of the county are sending in anything curious or beautiful that they have in their homes. Nothing of the kind has been done before, and this, apart from politics, is one of the chief topics.”⁸

Ez az „Art Exhibition”, aminek az előkészületeit tekintették meg nem más volt, mint a Végh Gyula által szervezett kiállítás, amit aztán szeptember 22-én, tehát amikor Keynes még ott volt, Békássy István – Békássy Ferenc édesapja és – többek között – Széll Kálmán nyitott meg. Keynes elsősorban tehát barátjához érkezett Magyarországra, de ha már itt volt, akkor meglátogatta ezt a kiállítást is.

A kiállításnak egyébként szokatlanul nagy hatása volt, ahogy maga Végh Gyula írja emlékirataiban:

„De nagy sikere is volt a Vasvármegyei műtörténeti kiállításnak, nem csupán a műkincseikre büszke megyében, de országszerte. A fővárosból eljöttek a szakértők, műgyűjtők és – természetesen – a műkereskedők is, akik bő zsákmányban reménykedtek, de csalatkoztak, mert akkor még volt pénze az embereknek ... A sajtó is tudomást vett a kiállításról; külföldi folyóiratok szép illusztrált cikkeket közöltek róla. A kiállítás sikere, a szombathelyi múzeum rendezése, mely azt időbelileg követte, írásaim és előadásaim figyelmessé tették a mérvadó köröket csekélységemre és előkészítették a talajt későbbi múzeumigazgatóságomhoz.”⁹

Később mindennek hatására Végh Gyula lett az Iparművészeti Múzeum igazgatója 1917-ben.

Békássy egyébként még 1913 nyarán is meglátogatta Bozsokon Végh Gyulát, s Noeinek így ír erről:

„Drága Noel!

Képzeld, most így élek: reggel 8 órakor reggelizem Vele a boltíves, tölgyberakásos szobában. Magas támlájú bőr széken üldögélünk, beszélgetünk kicsit. Nyár van, forróság. Utána kimegyünk esetleg, majd vissza a könyvtárba; rengeteg könyv van itt, aminek nagy részét bőrbbe köttette. A Weltgeschichtliche Betrachtungen-t olvasom a morcos öreg némettől, akiért Nietzsche úgy odavolt, de ő (Burckhardt) mit sem törődött vele, vagy éppen Maupassant-t, vagy a Le Bréviaire des Courtisanes-t, ami egy dialógus, vagyis inkább egy 6 szereplős történet, amiben nem sok történik, csak beszélgetnek. Azután csatlakozik hozzánk Marie (lánykori neve: de Wimpffen) és a három kislány is előkerül a délelőtti folyamán. Ebédre egész biztosan összegyűlik mindenki. Nincs túl nagy hőség az ebéd utáni sétához, rengeteg a rózsák itt. Többnyire semmit sem csinálok egész nap: ez tűnik a legjobb elfoglaltságnak; semmi sem tűnik unalmasnak, ha Velük lehetsz.

Persze beszélgetünk, de nem sokat, mert itt mindenki roppant visszafogott. – Az első pár nap alatt megmutatott néhányat az írásai közül; meg aztán egyszer Marie kinyitott egy titokzatos szekrényt, ami a könyvespolchoz tartozik, és tele volt borjúbőrbe kötött, apró kézirat könyvecskékkel. Megmutatott néhány rézkarcot, verset és szövegrészt – de csupán azokat, melyeket beavatlanok is láthatnak, hiszen a java csak kettőjükre tartozik.

Vannak erdők, melyekben sétálghatok, és van sárgán ragyogó gyertyafényes vacsora is. A ház minden zugát betölti a családi élet. Az esték melegek, holdfényesek, fehér rózsák között telnek. Hát ezekkel az emberekkel töltök egy hetet itt. Már meséltem neked róluk: ő a másod-unokatestvérem, 40 körüli, humanista-művész-úri-ember-Nietzsche rajongó; a felesége pedig a valamikori római konzul lánya (Itália: rózsák), és a kínai anyacsászárné barátnéja.

Végre egy kis nyugalom. Persze London is nagyon tetszett (nem pont rád gondolok, inkább a többiekre), sok izgalmat tartogatott. Ez valóban ideális életvitel. Biztos kiborulnál, ha leírnám, hogy hányszor voltam veled, persze ezekről nincs mit mondani; kivéve persze azt, hogy nem is tudod elképzelni mennyire jól éreztem magam. Ha mégsem borítana ki, szólj bátran!

Jaj, de jó is igaz emberek társaságában lenni! – Tegnap este sokáig beszélgettünk Marieval, hivatalosan a nővéremről; de valójában én végig M.-ra gondoltam, és arra jutottam, hogy egyike a legjobb és legkedvesebb embereknek, akit valaha ismertem. (...)”¹⁰

Ezek alapján már könnyen el tudjuk képzelni, hogy milyen mély és baráti kapcsolat volt Békássy Ferenc és Végh Gyula között.

A háború kitört, Békássy pedig elesett 1915-ben a keleti fronton.

3.

Végh Gyula pedig egyetlen példányban elkészült és csodával határos módon megmaradt emlékirataiban, amely sokáig zárolva volt, s ma az OSZK kéziratárában találjuk meg e köteteket, s amelyek mérhetetlenül értékes történelmi források, közli felesége Marie első világháborús naplóját, és saját emlékeit. Bozsokot az első világháború alatt kórházzá alakították át, Végh Gyula pedig az első perctől fogva nem hitt a háborúban.

Gömöri Györggyel folytatott levelezésem és Mészáros Szabolccsal való zsenyei borozgatásom után biztos éreztem, hogy találnom kell valamit Végh Gyula emlékiratai között, ami Békássyra vonatkozik. És nem csalódtam. Végh Gyula felesége naplóját közli, s ott olvashatjuk az alábbi sorokat:

„1915. július 20. Emma fia elesett. Holttestét hazahozták. Tegnap náluk voltam. Vad szélvihar rázta az öreg tölgyek koronáit, amikor Emmával a kerten át a sírjához mentünk. A tölgyek alatt nyugszik, nem messze kedvenc helyétől a park végében. Kis kereszt a galíciai temetőből jelöli a helyet, két faléc, ironnal ráírva nevének kezdőbetűi („B. F.”) és az évszám.

Később fent voltunk a szobájában, olvastuk írásait és beszélünk róla. Szegény anyja úgy említi, mintha még élne, mintha még itt volna valahol. Pillanatokra elfelejti, hogy eltávozott, örökre. Olyan hirtelenül és váratlanul történt. Sok szép könyve között azok is ott vannak, melyeket én adtam neki. Rilke, Laforgue...

Aztán ott ülünk az asztal körül a családjával, feketébe öltözött csendes emberek. Oda-kint zöld rétek és a fehér nyári felhők.”¹¹

Végh Gyula története azonban nem itt ér véget.

Miután visszavonul az Iparművészeti Múzeum igazgatásától Bozsokra, kitör a második világháború. Ekkor több cikkben is, igen bátran emeli fel a hangját a zsidókkal szembeni atrocitásokkal és több alkalommal figyelmeztet, hogy Magyarország ne csatlakozzon a háborúban a náci Németországhoz. Emlékirataiban rendkívül megrendítő oldalak ezek, amelyet érdemes mindenkinek elolvasni.

Ami ezután jön az az igazi katasztrófa.

A nyilasok elfoglalják házáat, kihallgatják, előbb egy kis szobába zárják, majd internálják a komáromi börtönbe. Mindez részletesen le van írva, sőt rajzolva és festve egyetlen példányú emlékiratában.

Közben 1944-ben meghal Békássy Ferenc édesanyja, Bezerédj Emma, akiről így emlékszik meg:

„Békássy Emma meghalt. „Emma néni” fogalom volt számunkra: a végtelen okosság, jóság, a kultúra megtestesítője. Nekem, mint Tonikának (Békássy Antóniának) írtam, az ő megértő és nemes felfogása nehéz időkben sokszor vigasz és irányítás volt. Fájdalmas veszteség számomra, hogy nincs többé.”¹²

A háború végeztével hazatér, a károkat megpróbálja helyrehozni, akkor már közel nyolcvan éves. Cikket ír a svábok kitelepítése ellen és figyelmezteti a magyarokat, hogy nem kollektív bűnösöket kell keresni, hanem a döntéshozókat felelősségre vonni, s önvizsgálatot tartani. A falugyűlésen felszólal a Kommunista Párt ellenében a Kisgazdapárt mellett. Nem csoda, hogy ezek után az oroszok és az ÁVH elfoglalja házát, megpróbálják kitelepíteni, de ő nem hagyja magát. Beszorítják az egyik szobába, ahol a következő időszakban él. Mivel még ekkor is alkotott, lerajzolta ahogy az ÁVH szétszórta könyveit, feldúlta házát, összetörte otthonát. Ezek a rajzok meg-rázóak.

És itt kell kitérnünk arra, amire Mészáros Szabolcs festőművész barátom hívta fel a figyelmet, vagyis, hogy egészen pontosan hogyan is halt meg 1951-ben, nyolcvan-egy évesen Végh Gyula?

A hivatalos álláspont az volt, hogy egy papírvágó késsel öngyilkos lett. A helyiek szerint ez képtelenség, emlékiratait elolvasva sem érezzük azt, hogy ez a legnagyobb szerencsétlenségek között is derűs és alapállását megőrző, rendkívül művelt ember bármikor is öngyilkos akart volna lenni. Ha azonban utána keresünk az ügynek, akkor találunk egy tanút, a most 94 éves könyvtárost, akit az ÁVH az Országos Széchényi Könyvtárból rendelt ki, hogy gyűjtse össze a rengeteg könyvet és államosítsa azt. Borsá Gedeon (a régi magyar „könyvészet” kiemelkedő alakja) úgy emlékszik, hogy:

„– A katonákkal a hátunk mögött beléptünk a könyvtárterembe. Körös-körül különleges, műgonddal készített kötetek sorakoztak. A Szombathelyi Múzeum igazgatója, aki velünk volt, úgy döntött, hogy ide kerülnek az épületben található egyéb értékek is. A határőrök szívesen segítettek összehordani, egészen jó kedvük kerekedett. A terem közepén egy hatalmas perzsaszőnyeg feküdt, a közepén szinte ordított egy vörösesbarna folt. Úgy egy méterszer fél méter kiterjedésű lehetett. A folt eredetét firtató kérdésünkre az egyik ÁVH-s tisztt minden zavar nélkül ezt mondta. „Utasítást kaptunk, hogy a »várból« el kell távolítani az öregurat. Amikor megjelentünk, felvett az íróasztaláról egy papírvágó kést, és nekünk támadt. Kénytelenek voltunk le-lőni.”

A halál okát öngyilkosságnak tüntették fel. A temetést sebtiben elintézték. A kúrián fellelt értékeket és a személyes tárgyakat a Szombathelyi Múzeumba szállították. A könyveket teherautóra tették. Egy részük ma is a Keszthelyi Helikon Múzeumban található, néhány kötetet az Országos Széchényi Könyvtárban őriznek.

Amikor Végh Gyula haláláról a fentieket egy késői leszármazottjának elmondtam, szinte tapintani lehetett a csendet. Aztán nagyon szikáran csak ennyit szólt: Rablő-gyilkosság.¹³

Végh Gyula emlékiratait végigolvastam az Országos Széchényi Könyvtárban, majd érdeklődtem további iratai felől, hátha találok még.

A Vas Megyei Levéltár levéltárosa, Bajzik Zsolt válaszolt, aki azon kevesek közé tartozik, aki érdemben igyekezett megóvni Végth Gyula és Bozsok emlékét, mint írja nekem szóló levelében:

„Megkeresésére válaszolva tájékoztatom, hogy verebi Végth Gyula iratai nem kerültek a Vas Megyei Levéltár gyűjteményébe. Végth Gyula halála és a bozsoki kastély államosítása után a könyvtári anyag jelentős részét Keszthelyre, míg a kéziratokat Budapestre, az Országos Széchényi Könyvtárba szállították, napjainkban is ott tekinthetők meg. A családi iratokat, levelezéseket az Országos Levéltárnak adták át, amelyek az 1956-os belövésben keletkezett tűzben elégték.”¹⁴

Így ér körbe a történelem.

Végth Gyula ránk hagyott írott (rajzolt és festett) életműve három fontosabb könyvből áll. Az *Egy régi ház emlékezései* két kötetben (OSZK QH 3681/1-2.), az *Élményeim és véleményeim* négy kötetben (OSZK QH 3682/1-4.) és *naplói*, amelyek tudtommal Bajzik Zsoltnál vannak. Írói vagy irodalmi értékét ezeknek a műveknek nem úgy kell elképzelnünk, mint például Békássy Ferenc életművének értékét, aki költő volt, viszont történeti és történelmi értéke megkérdőjelezhetetlen Végth Gyula műveinek, így én ebben az esszémben semmi mást nem tehetek, mint arra buzdítok, hogy előbb-utóbb adják ki.

Főleg azért, mert Végth Gyula emlékiratai egyetlen példányban készültek el, vagy ahogy ő maga írja a kötetek legelején:

„Az *Emlékezések* első kiadása egyetlen példányban jelent meg. Még fogalmazvány sem maradt róluk, mert a szerző közvetlenül gépbe diktálta emlékeit.”

Ezek az emlékek, egyetlen példányban, sokáig zárolt anyagként csodával határos módon fennmaradtak és végtelenül értékes forrásai nem csak Vas megye, de Magyarország történelmének is.

Továbbá igazolják, hogy amikor mindenki elvesztette az eszét, akkor is maradt legalább néhány igaz ember közöttünk. Végth Gyula, aki felemelte zsidókért és svábokért szavát, aki jó barátja volt Békássy Ferencnek, számtalan megpróbáltatás során bizonyította: igaz ember volt. Nem szabad elfelejtenünk.

R É S Z L E T

Végh Gyula Élményeim és véleményeim című emlékirataiból

(O S Z K Q H 3 6 8 2 / 1 - 4 . 1 9 0 - 1 9 5 0 .)

C C A . 1 9 4 1 .

Bozsokon még néhány nyár normálisan telt el. Úgy látszott, mintha a világ megint visszazökkent volna régi kerékvágásába. Az erdő kizöldült, a földeken hullámoztak a kalászkok, a patakban ugrándoztak a pisztrángok – mintha semmi sem történt volna. A kert is szép volt, tele virággal, gyümölcsrel. Már a Marie halálát követő évben elkészült a kis – nekünk túl nagy – családi sírkert a domboldalban, a szelíd gesztenyefák alatt, alacsony kőfallal körülveve. A feszületet a falusias, réztetes, vörösre mázolt keresztoszhoz Baba faragta, a vasrácsos kis kaput rajzom után Heidenreich, a kőszegi műlakatos és Hauch gépész együtt készítették. Hanna krókuszt, vadrózsát, bokrokat ültetett bele. Közélemben, a nyírfák és fenyők között van egy pad – Marie kedvenc ülőhelye volt, – ott olyan jó elüldöggélni a meleg déli órákban, várva a harangszót, és emlékezni a múltakra, mialatt a mókusok tornáznak a közeli ágakon...

A két nagy leány hazajött Rómából: Bie a kisasszonyával is otthon volt, és természetesen az öreg Teddy is, a barna cocker spániel. Vendég is sok jött, a leányok kedvéért, jókedvű, autózó, napfürdőző, cigarettázó fiatalság.

Bie különben keresztatyjától, Jekelfalussynétól, szép kis birtokot örökölt Sopron megyében. Ez szaporította ugyan az én adminisztratív teendőim és gondjaim számát, de éppen jókor jött a gazdasági krízis folytán megnövekedett kiadások és anyám halála folytán esedékessé vált költségek, illetve fedezésére.

Aztán beborult az ég, elsötétült a láthatár.

Közeledett a második világháború, sokkal szörnyűbb, sokkal végzetesebb, mint az első. De eleinte, mintha nem lettünk volna tudtában annak, hogy mi vár reánk és az egész emberiségre. Felültünk a német blöffnek, megcsodáltuk a “Blitzkrieg” kezdeti sikereit. Én – és sok honfitársam – szívem mélyében rokonszenveztem a megrohant osztrákokkal, norvégekkel, hollandusokkal és különösen az én kedves franciáimmal. Élénken el tudom képzelni, mit szenvedhettek a brutális német inváziótól mély megaláztatásukban. Ha akkor a magyar törvényhozás tagja lettem volna, nem mulasztottam volna el a nyilvánosság előtt is kifejezést adni az elbukott nagy nemzet iránt érzett részvétünknek, ahogyan Irányi Dániel 1870-ben tette, amivel maradandó szimpátiát keltett a franciáknál a magyarság iránt.

Mélységes aggodalommal töltött el a Gömbös-féle németbarát politika, amely fenntartás nélkül a németységhez kötötte nemzetünk sorsát. Végzetes hibának éreztem a háborúba való aktív belépésünket, az Angliának, Amerikának küldött, elhamarko-

dott, jelentőségünket, erőnket túlbecsülő hadüzenetünket. Mélyen megindított Teleki Pál tragikus sorsa, aki előrelátva a következményeket, a halálba ment, hogy kitérjen a kényszerhelyzet elől. Lehet, hogy ez csak tájékozatlan dilettáns politikája, de én még az átmeneti német megszállás szenvedéseit is elviselhetőbbnek és végeredményben kevésbé veszedelmesnek tartottam volna, mint hogy magunkra bősítsük az egész nem-német világot és ürügyet szolgáltatassunk neki, hogy a hiábavaló vér- és anyagi áldozatokkal legyengített, belsőleg széteső országot szétmarcangolja. Igaz, hogy visszakaptuk a trianoni diktátummal tőlünk elszakított területek egy részét. Volt is nagy diadal, bevonulás, zászlólobogtatás. De talán jobb lett volna az örömnépet huszonöt évvel elhalasztani, – ha ugyan akkor még lesz min örülni.

Működött a propaganda. Nálunk is terjedt a külföldről behurcolt erőszak-imádás és gyűlölködés. Egyelőre leginkább a saját honfitársaink, a gyengék és védtelenek ellen irányult a hatalom és a gyűlölködés: a zsidók ellen. Sohasem bírtam megérteni az antiszemitizmusnak ezt az elfajulását, amely lábbal tipor minden jogérzést, embe riességet, felforgatja a jogegyenlőséget és jogbiztonságot, kiközösíti az állampolgárok egy csoportját és a magyar észjárás előtt idegen jelszavak ürügye alatt, egyéni értékére való tekintet nélkül szabadságától, jogaitól megfoszt mindenkit, aki zsidó. Nem is tudtam megállani, hogy mint a vox populi igénytelen szószólója ne tiltakozzam az új áramlat ellen (Lásd: Esti Kurír. 1939. II. 19. és IV. 13.). A Rassay-párt újságcikkeimért meghívott egy nagy párt-vacsorára és mint hőst ünnepelt, sőt a budavári pártelnökséggel is megkínált (persze hiába), ennyi volt az egész. Egyébként természetesen legcsekélyebb hatása sem volt a pusztában elhangzott szavamnak, legföljebb az, hogy én is a hazafiatlan zsidóbérencek listájára kerültem, mint sok, nálamnál ezerszer tekintélyesebb, hasonló gondolkozású magyar. Ezek közül különben a legtöbb hallgatótt. Nem mertek, vagy nem akartak szót emelni, nehogy kellemetlenséget szerezzenek a kormánynak. Még a katolikus főpapság is megszavazta a törvényeket, amelyek többek között a megkeresztelt zsidót sem ismerik el kereszténynek.

És sárga karkötős kereskedők, ügyvédek, orvosok, az első háborúban tisztii rangban résztvevett, megsebesült, kitüntetett értelmes emberek – az utóbbiak rangjuktól, rendjeleiktől megfosztva – dolgoznak a munkatáborokban, kőbányákban, azért mert zsidók. Elvették tőlük földjüket, tisztességüket, kitiltották a legtöbb életpályáról, amelyen eddig kitűnően beváltak, páriákká tették őket és elhittették a néppel, hogy minden bajnak oka a zsidó.

(...)

JEGYZETEK

- 1 Weiner Sennyey Tibor: *Víz és fény, avagy mi a festészet?* – Mészáros Szabolcs képeiről. Szentendre, 2016. július 29. DRÓT <http://drot.eu/article/viz-es-feny-avagy-mi-festesz-et-meszáros-szabolcs-kepeiról>
- 2 Sipos Lajos: *Babits és a Békássyak*. Irodalomismeret 1999/1.
- 3 Hamvas Béla: *Az öt géniusz*. I.n.: U.ö. A magyar Hüperion II. Medio 2007. 17. o.

- 4 Utcanév sem jár nékem. Emlékezés Verebi Végh Gyulára (1870–1951). Bajzik Zsolt. Emlékkiállítás és konferencia. Bozsok, 2001. június 11. Vas Megyei Levéltár. Szombathely, 2001.
- 5 BAJZIK uo.
- 6 Békássy NOEL OLIVIERNEK (12.) Postai bélyegző – RUM VAS VM 1912. AUG. 19. Fordította Balogi Virág.
- 7 SMTöO Múzt. ír. 15/1913. A Magyar Kir. Belügyminisztérium leirata az 1912. évi műtörténeti kiállítás védelmére kirendelt detektívek költségeinek megtérítése tárgyában.
- 8 Excerpt from JMK's handwritten letter to Duncan Grant, 19 September 1912. Keynes Correspondence, Vol. III, British Library MS Add. 57931, ff. 34.: Idézi: Gömöri György: LETTERS BY JOHN MAYNARD KEYNES FROM HUNGARY AND VIENNA. 20 November 2015.
- 9 Végh Gyula: Egy régi ház emlékezései. OSZK QH 3682/2-4. 130. p.
- 10 Békássy Ferenc NOEL OLIVIERNEK (26.) Postai bélyegző – BOZSOK VAS VM 1913. július 16. Fordította Balogi Virág.
- 11 Végh Gyula: Egy régi ház emlékezései. OSZK QH 3681/2. 149. o.
- 12 Végh Gyula: Élményeim és véleményeim. OSZK QH 3682/3. 191. o.
- 13 Kormos Valéria: Életem könyvért – egy rablógylkosság nyomában. 2003. augusztus 13. MAGYAR NEMZET. https://mno.hu/migr_1834/eletem-konyvert—egy-rablógylkosság-nyomaban-693042
- 14 V.ö.: „Utcanév sem jár énnekem...” Emlékezés verebi Végh Gyulára (1870–1951) Szerk. Bajzik Zsolt Szombathely, 2001. 1-160. p. , Egy európai Bozsokon. Verebi Végh Gyula munkássága és gyűjteménye Szerk. Zsámbéky Monika Szombathely, 2003. 1-114. p. (A Szombathelyi Képtárban rendezett konferencia anyaga), Bajzik Zsolt: Egy európai Bozsokon. Verebi Végh Gyula munkássága és gyűjteménye Szombathely, 2003. 1-56. p. (Savaria Múzeumban rendezett kiállítás katalógusa), Bajzik Zsolt, Mayer László, Tóth Kálmán: Élményeim és véleményeim. Válogatás verebi Végh Gyula irathagyatékából (1906–1951) Szombathely, 2008. 1-256. p.

FENYVES MARCELL

Mindennapi elődeim

LA MAISON DIEU

itt ez a ház ahol lakom
dehogy otthon téglahalom
nincsen asztal ágy se benne
tán az ördög építette

árnyak lakják nem emberek
árnyak között mit keresek
élő tovább nem maradhat
elfutnék de befalaztak

hányszor menekültem innen
ezen kívül helyem nincsen
kövön ülök és körmölök
mennyek kulcsa szívem zörög

MIRŐL HALLGAT ÓRIGENÉSZ?

(P A P C S Ú F O L Ó F A B L I A U - K N Y O M Á N)

Hol kettéágazik szilaj Loire;
kövekkel gördül sziklák közt az ár,
a barna parton fenyves hallható.
Az erdőben sereg dzsungellakó.
Na persze főleg szarvasok, nyulak
meg őzek; égi, földi madarak.
Medvék között is éltek emberek?
Egy szerzetes. Lehúzott tíz telet,
szeszélyes őszt, tavaszt meg hús nyarat.
Emelt magának fából pár falat,
rakott tetőt és vágott ablakot:
felállt a házikó, felállt legott
az egyszemélyes erdő közepén –
János barátról szól e zöngemény.
Miféle ember volt a szerzetes?

A jámborságáról nevezetes.
És tiszta ő. Havonta felsöpört,
hol főzögette belga mód a sört.
Csinált bohémianust; németet,
mert minden komlófőzetet szeret.
Ne tántorogjon: érlelt sajtokat,
tanulva fortélyt sok-sok év alatt.
Komái mégis fák csak? Állatok?
Figyelj. Okát azonnal megtudod.
Korábban János egy rendházban élt,
hirdetve sült parasztnak az Igét.
Az ódon épület sötéten állt.
Falak mögött lakott itt pár barát.
A sajt! A sajt okozta végzetét.
Becézgeté, mint más a kedvesét
a kőkeményen gördülő gruyére-t:
a pamlagán egész tucát hevert.
Egy nap serényen rórátéra ment:
e tájt az ember rémeket teremt,
mik megkísértik aztán szellemét.
Szólott Jánoshoz Belzebub, ek'ént:
*Mibaszna báb! Te dőre szolga,
neved se lenne a Pokolba.
Miért is veszkődöm veled?
Előttem semmi érdemed.
Csak szórakoztatom magam.
Az ördögnek flegmája van.
Tudod, mi lesz ma? Sajtmenet.
Kint gyűlnek már a sajt-hegyek.*
E nap szegény még nem mondott imát,
a hír így védtelen szívet talált,
amelyben ölre menne két titán:
páncélos angyal és a parmezán.
*Csak meglesem, hogy talmi volt a szó
vagy színigaz s lenyűgöz sajt-való
– magában így kiált és futni kezd
és majdnem fellöki az esperest.*
Azért köszönti is felettesét,
de birtokolja már a sajt eszét.
A zárdaajtó nyitva; illatoz
megannyi kékpenészes. *Kerberosz
se tántoríthat – mondja. Mit teszek?*

Az illatok forrásához megyek.
A cél felé robog. Nem éri el,
mert megszólítja őt egy mademoiselle.
Igen butuska és csúnyán hadar,
amúgy valódi bombázó a csaj:
Még szűz vagyok. Szájtáti lagziban.
Barát uram! Megáldaná likam?
Áldás után hamar férjhez megyek;
legyen család: csinálunk gyermeket.
Őtöt se bánnék én, kerek Kató,
a szorgalmas gyerekpotyogtató.
Mi kis bohó! De mester lánya volt,
neves sajtimesteré. Csak szónokolt:
Nagy kecskesajt a bére. Rá a grátisz
palack bordeaux-i bor s egy tál homár is.
El'inte János még berzenkedett,
de aztán – szóra szó – „igen”-t rebeg.
Ilyen próbához küld erőt az Úr?
Munkához lát. Tapasztalatlanul.
Repült a szoknya és tudós barát
– először életében – lát csodát:
De szép tiltott gyümölcs! Az íze méz?
Hallgatsz erről is, jó Origenész...
Az elhadart, tizenkét Miatyánk
azért a helyzetében obligát.
Szegény János! Ha tudta volna ezt:
kileste őket álnok esperes,
akit korábban meglökött.
Most azt morogja: *Ördögök!*
János barát – míg élek én –
nem lesz csuhás e féltéken!
A nagy felindulást követte tett:
a szerzetes világgá üzetett;
világba, hol csak fák s az állatok
veszik körül. De ezt már tudhatod.

E történet mindenkit arra int,
a sajttal baj lehet, barátaim.

APOKRIF BOSCH-VÁZLAT

Fajankók: képükön derű.
Bitó alatt egy ember áll.
Az Úr közöttük egyszerű
ruhában jár. Telefonál.

Egy pap kezében hosszú kés,
az égig nyújtózik vele:
báránnyelvre szúrja, és
a várost hó borítja be.

Magiszter görbed lapjain,
napestig baj nem érheti:
jelenbe hívná Szaladint,
de árnya nem felel neki,

dühében földhöz vágja még
a hétpecsétes lombikot,
takarja mind a két szemét,
mert látja azt, mi jönni fog.

Költészet Napja, 2018

Pályaudvar váróterme. Két alig feltűnő, jelentéktelen külsejű férfi ül a velem szemközti padon. Egy javakorabeli és egy nála nem sokkal fiatalabb. Az idősebbik lába mellett, a földön, egy régimódi, viharvert bőrönd, a fiatalabb ölében meg egy hasasra tömött sportszatyor. Nyilván ők is a vonatuk indulására várnak. Olyan kicsi köztünk a távolság, hogy minden szavukat tisztán hallom. Azt latolgatják, vajon a járatuk már előre bejelentett, másfél órás késésével is kalkulálva eljuthatnak-e még idejében az úti céljukhoz. Aztán elhallgatnak, jó néhány percig egy szót sem szólnak. Végül, szinte már váratlanul, a fiatalabbik töri meg a hosszúra nyúlt csendet, minden külön bevezetés nélkül a dolgok közepébe vág.

– Most pedig szavazzunk arról, hogy melyik a legszebb magyar verssor – mondja.

– Nagy fába vágánk ezzel a fejszénket, nehéz lesz a végére jutni – feleli rá az idősebbik.

– Van időnk bőven.

– Ezt már sokan játszották előttünk, legjobb irodalmáraink is. Illyés például nevezetes *Petőfi*-könyvében az „Elhull a virág, eliramlik az élet” sorra szavaz, de azért, ha jól emlékszem, versenybe küldené Berzsenyinek ezt a sorát is: „Lassanként koszorúm bimbaja elvirít”.

– Füst Milán meg egy másik *Petőfi*-sorra esküdött: „Ó, lassan szállj és hosszan énekelj, haldokló hattyúm, szép emlékezet!”

Ezután, mintha elragadná őket a játék szelleme, szinte egymás szájából veszik ki a szót.

– Eszembe jut, hogy amikor egyszer összeakadtam az akkor már oroszlan Körmeit mutogató ifjú esszéistával, Belohorszky Palival, köztünk is hamar terítékre került ez a kérdés – mondja az idősebbik. – Ő nem volt hajlandó tágítani attól, hogy nincs szebb és megindítóbb Ady Endre verskezdő soránál: „Az Úr Illésként elviszi mind, kiket nagyon sújt és szeret...”

– Egy irodalmi esten állítólag egyszer Kormos Istvánnak is feltették ugyanezt a kérdést, és ő gondolkodás nélkül rávágta: „Nyújts feléje védő kart.”

– Ez inkább erős, mint szép.

– Nem olyan nagy a különbség köztük. De ha már itt tartunk, tegyük még azt is hozzá, mihez tartás végett, hogy az a *feléje* egyébként csakis a *föléje* alakváltozatban értendő, nem is lehetne másképp. Ez a fohász ugyanis az oltalom, az égisz, vagyis a pajzs képét idézi fel, és az csak ezen a módon védhet meg a fejre irányzott kardcsapástól.

– Ez már csak azért is fölöttébb valószínű, mert Kölcsey *e-ző* nyelvjárásban írt, bizonyosság rá ugyanebből a versből a *röpkedtek*, a *helyettek*, de talán még a *felette* is.

– Idézhetek neked egy másikat, nagy teret befogó sort is: „Plakátmagányban ázó éjjelek”.

– Pilinszky?

– Talált, sülyyed!

– Ezt is inkább erősnek mondanám, de annyi baj legyen. Ha jól meggondolom, én valójában mindig is azt kerestem a versben. Az erőt.

– És mit szólnál ahhoz a sorhoz, hogy – remélem, jól idézem – „Mind kinná torzul, ami nem lett kínból”? Néha az ilyen egy magba rántott tartalom is levezes bennünket a lábunkról. Ezt ugyan aligha fogja bárki is felemlíteni, mert egy kurzusköltő vetette papírra a sötét ötvenes évek elején, de attól még elsőrangú. Benjámin Lászlónak hívták. *Két évtized* című gyönyörű szerelmes versét pedig most legszívesebben egyvégtében felmondanám neked.

– Az én választottam sem jutott senkinek az eszébe. „Belőle nőtem én, mint fatörzsből gyöngé ága.” Mikor idáig jutok a Radnóti-vers olvasásában, mindannyiszor a sírás fojtogat. Nem tudom, mi teszi ezt velem, talán ez a csupasz egyszerűség, de sosem tudom visszatartani a sírást.

– Ilyesmit sokszor csak egyetlen jól elhelyezett szó is tud okozni.

– Ha ez valóban így van, akkor én itt minden bizonnyal az *ág* jelzőjében, a *gyöngé* szóban fülelném le az elkövetőt. Egyedül ő lehet a tettes.

– Igen, a telibe talált, felcserélhetetlen szavak! Azok szinte egymagukban is mindent eldönthetnek a versben. Vegyük például kísérletképp a *Párisban járt az Ősz* című Ady-vers lezárását: „Itt járt s hogy itt járt, én tudom csupán nyögő lombok alatt.” Férköztess a *nyögő* jelző helyébe akármilyen másik szót, az egész vers tönkremegy tőle, menthetetlenül giccsé válik.

– Ebben a megvalósult formában viszont ez is a határán jár annak, hogy megrikasson.

– Nálam meg Aranynak ezen a során törik el a mécses: „a szín erős, nem illik együvé”. Ehhez persze tudni kell a halott Petőfit megidéző szöveggörnyezetet is: „S döbbenve ismerem fel rajzomon / Egy-egy vonást, mit szellemujja von. // »Övé! Kiáltom, itt, ez itt övé: / A szín erős, nem illik együvé.«”

– Ha már Arany, hát ez a sor se kutya: „Ó álla halála vérmosta fokán.” Ezt valószínűleg az önmagától kipattanó belső rím teszi olyan hatásossá.

– Kitérhetünk éppenséggel a rímekre is, őket se hagyjuk petrezselymet árulni! Már csak azért se, mert úgy vélem, itt a legszembeszökőbb a minőségi ugrás, a költészet újabb meg újabb területfoglalása. Ma már a vers díszei olyan vakmerő vándorutat járnak be, amiről korábban álmodni sem mertünk volna. Veress Miklós *Vakügetés* című hatalmas versében például arra, hogy „katonabakancs”, a „boldogtalan s...” rímel.

– Mi tagadás, elég messzire jutottunk a Tinódi-féle *vala-valától*.

– Meg aztán vannak mindenféle más izgalmak és érdekességek is. Csak mostanában figyeltem föl arra, hogy még egy olyan egyszerű dolgot is, mint a rímelés, mennyire nem lehet merev szabályok közé zárni. Hogy vannak olyan rímek, amelyeknek a magánhangzók egyezése miatt tisztán össze kellene csengeniük, mégis képtelenül rosszak, még asszonáncnak sem válnak be, azt tudjuk. De hogy ennek a

reciproka is létezhet, az már valóban megérdemli a figyelmet. Vegyük példának ezt a József Attila-idézetet: „kis juhocska mondta – biztos / itt lakik a Jézus Krisztus”. Az én fülemben ez a rímpár tökéletesen összehangzik, holott itt a végmagánhangzók nem is egyeznek egymással.

– Igen, ez véletlenül úgy jó, ahogyan rossz, mert ezúttal meg, különös módon, éppenséggel a mássalhangzók egyezése viszi dűlőre a dolgot. Még a „biztos” *z*-je is aláveti magát a felsőbb akaratnak azzal, hogy engedelmesen *sz-szé* válik az ejtésben.

– A rímek háza táján nem kellene pártában hagynunk a szókezdő, betűrímnek is nevezett alliterációt sem! Nekem ugyanis már régóta a bögyömben van ez a kórusban magasztalt, már-már példának tekintett Babits-alliteráció: „Bús donna barna balkonon / mereng a bíbor alkonyon”. Itt a hangzás egyenesen ellene dolgozik, azt is mondhatnám akár, ellene fenekedik a mondandónak. Az eluralkodó *b* és *d* hangok dobütései szerintem cseppet sem alkalmasak a szándékolt melankólia kifejezésére.

– Magam is sokkal inkább egy szép Vörösmarty-alliterációt emelnék piederasztálra: „hű a haladékony időhöz”. Rabul ejt, hogy ezek a leheletszerű *b* hangok milyen észrevétlenül és finoman sugallják az idő elsuhanását!

– Már némileg érintettük, de ha nincs ellenedre, szívesen visszakanyarodnék legújabb vesszőparipámra, az úgynevezett hibákra. A készakarva elkövetett hibákról beszélek. Mostanában egyre többet foglalkoztat ez a kérdés. Itt van mindjárt Arany óriási versmondata: „Ötszáz, bizony, dalolva ment lángsírba velszi bárd”. Ilyen szórendi merényletre egy akadémikus vagy egy magyarul jól megtanult küllhoni soha nem vetemednék, még fejvesztés terhe mellett sem. Ámde tedd át a mondatot a nyelvileg helyes alakjába: „Ötszáz velszi bárd bizony dalolva ment a lángsírba” – és máris oda a varázs, a líra kipukkad, szimpla képaláírássá silányul. Hogyan eshet meg ilyesmi, mi dolog ez? Valami végső, magyarázhatatlan ok lappanghat ennek a legmélyén.

– Pedig efféle felforgatott szórendet már Zrínyinél is találunk. „Befed ez a kék, ha nem fed koporsó, / órák tisztességes csak légyen utolsó.”

– A második sorra gondolsz. Javítsuk ki talán? „Csak utolsó órák legyen tisztességes.” El is tiltánának mindjárt a helikoni berkek látogatásától!

– Én meg azt nem tudom megfejtetni, miért fogadom be minden ellenállás nélkül Babits egyeztetési hibáját. „Hozzám már hűtlen lettek a szavak” – olvasható a *Jónás imájában*. Miért nem hördülök fel, miért tartom nagyon is üdvösnek ezt a grammatikai szabálytalanságot? Hiszen ezt minden tanító néni két pirossal is aláhúzná!

– Az sem érdektelen, amikor mi, befogadók vagy mi, könyvet kiadók követünk el éktelen hibákat. Félreolvasunk vagy sajtóhibákkal közlünk szövegeket, amelyek már örök időkre úgy maradnak. „Mi zokog, mint malom a pokolban?” – áll a *Vén cigányban*, azazhogy csak állna, mert a költő a „zokog” után nem tette ki a vesszőt, jelezvén, hogy a „mint” nem hasonlítást, hanem azonosítást vezet be. Természetesen a pokolban csak *malomként* zokoghat valami, ott semmiféle malom nincs, jeles

szavalóink mégis úgy mondják, mintha lehetne. De még maga Moldova György is beleesik a csapdába, amikor regényének a *Malom a pokolban* címet adja.

– Hogy Vörösmartynál maradjunk, őt akkor is csúnyán félreértik, amikor *A merengőhöz* című verse örvéen „kancsalul festett egék”-et emlegetnek. Nyilvánvaló, hogy nem az egeket festjük kancsalul, hanem a festett egékbe nézünk kancsalítva.

– Azok a fránya kis kitett vagy ki nem tett vesszőcskék! Ők a legtöbb baj és zűrzavar okozói. Kosztolányi *Hajnali részegségében* olvasom ezt a sort: „s mozgás, riadt csilingelés”. Én itt a vesszőt, élve a gyanúperrel, eggyel arrébb mozdítanám, hogy a sokkal meggyőzőbbnek tetsző „s mozgás riadt, csilingelés” kerekedjék ki belőle. Mi több, így, ezzel a hangsúlyozással hallottam is egyszer a vers valamelyik neves előadójától. Talán már sohasem tudjuk meg, mi az igazság, én mindenesetre ezt a jobbik változatot gondolnám autentikusnak.

– Hányszor hallottuk Vajda János sorát is így: „Csöndes szivem többé nem ég”. Pedig a „szivem” után vessző áll, következésképp a „csöndes” nem a „szivem” jelzője, hanem a „Csöndes szivem” tagmondat állítmánya.

– Mint ahogy Petőfinek sem a szíve ifjú, mint sokan gondolják, hanem a benne lakozó „lángsugarú nyár”, az jár ideje letelején, épphogy átlépett ide a tavaszból, hiszen „még benne virít az egész kikelet”.

– Nekem hosszú évtizedeken át fejtörést okozott József Attilának egy szakasza. A Babitsot kiengesztelni szándékozó versében írja: „S hallottam, említ / az a szó isteneket, / kik nem hajolnak ezután neked. / Pedig / te nem szolgálsz többé nekik.” Az örületbe kergetett. Sehogy sem fért a fejembe ez a logikai sükettség. Mígnem aztán egy másik kiadványban viszontláttam ezt a verset, egy apró kis különbséggel. Ott a „te” szócskát kiemelten, dőlt betűkkel szedték. Mindjárt kivilágosodott az egész!

– Ezzel aztán alászállásunknak alighanem a végére értünk, ennél lejjebb már nemigen hatolhatnánk. A legszebb verssoroktól elindulva a felcserélhetetlen szavakon át szépen eljutottunk egészen az írásjelekig és még tovább, a szinte már anyagtalan hangsúlyozásig. Mintha egy atom elektronhéjától vándorolnánk befelé, a magon át egészen a részecskeparányok világába.

– Meg is kapnánk érte a magunkét az irodalomtudoroktól! Mit bakafántoskodunk mi itt a kiragadott részelemek körül, ennek nincs semmi értelme. Mire akarunk kilyukadni? Ezek így, csupaszon, önmagukban nem visznek el sehová, csakis a teljes szerkezeten, vagyis a vers egészén belül értelmezhetők, oda beágyazódva nyerik el létjogukat és tényleges funkciójukat.

– Vagyis a kis részletek bogarászása helyett jobban tennénk, ha legalább egy nagyobb, egybefüggő szakaszt vagy egy-egy strófát vennénk szemügyre, azok már akár képezhetnek is valamilyen érdemleges egységet.

– Felőlem játszhatjuk ezt is.

– Én meg boldogan csatlakoznék, van néhány emlékezetes strófa a tarsolyomban.

– Nem több, mint az enyémben. Vegyük mindjárt József Attilának ezt a versszakát: „Piros vérben áll a tarló / s ameddig a lanka nyúl, / kéken alvad. Sír az apró / gyenge gyp és lekonyúl. / Lágyan ülnek ki a boldog / halmokon a hullafoltok.

/ Alkonyúl.” Ilyen tökéletes strófát égen-földön nem lelek még egyet. Megbonthatatlan. Sem elvenni belőle, sem hozzátoldani nem lehet.

– Én viszont ugyanennek a költőnknek egy másik, sokkal kevésbé ismert versindításával rukkolnék ki. Azt bámulom benne, ahogyan a kitörő vihar képét a gabona aratásával egybejátszatja, kezdve a felvillanó kaszaél és a villámcsikázás rokon motívumával, majd pedig ahogyan kibontja, végigviszi az analógiát, mesteri kézzel, hétszentségpontosan illesztve össze a felkínálkozó hasonlóságok darabkáit. Olyan sokszor olvastam el ezt a szakaszt újra meg újra, hogy már kívülről is fújom: „Kaszák villannak az egen, / suhogó rendekben dől a zápor. / Nagy nyalábokban, szélesen / borul a szál, zizeg, aláhull. / És búzaszemekként a cseppek / tetőkön pattognak, peregnek.”

– Nemigen vallanék szégyent én sem ezzel a gyöngyszemmel: „Ideleln a város / villanya villog, / de fenn a nagy ég / száz csillaga csillog: / a villany a földi, / a csillag az égi, / a villany az új, / a csillag a régi.”

– Ha jól rémlik nekem, most Babits *Esti megérkezés* című versének záró strófáját daloltad a fülembé. Idézhetted volna akár az egészet is, irodalomtudásaink legnagyobb örvendezésére. Tartogatnék akkor erre egy figyelmet érdemlő filológiai adalékot.

Sajnos, ez volt az utolsó mondat tőlük, amit még tisztán hallottam. Nem mintha lezárták volna az eszmecsérét, de a fejünk felett megszólaló hangosbeszélő most már belerecsegett minden kiejtett szavukba. Az ő vonatuk érkezését mondhatta be a forgalomirányító, mert mindketten felpattantak a helyükről, és rohanást indultak a kijárat felé. A fiatalabb volt a fürgébb, ő csak egy könnyed mozdulattal hátára csapta a sportszatyrát, az idősebbnek viszont meggyűlt a baja a szemlátomást túlsúlyos bőröndjével. De még ekkor, már zihálva, nehéz menetelése közben sem állt be a szája. A másik meg válaszolt rá, heves taglejtések kíséretében magyarázott valamit. Az ablakon át még láttam, amint mindketten odaérnek a vagonukhoz. A fiatalabb ment elöl, ő kapaszkodott föl elsőként, hanem még mindig folyt belőle a szó, onnan, az utolsó lépcsőfokról hátrafordulva is elszántan mondta csak a magáét.

Lehet, hogy mégsem kellene felhagynunk minden reménnyel?

Handwritten text on a piece of paper, possibly a letter or document, written in a cursive script. The text is arranged in several lines and appears to be a personal communication. The paper is aged and shows signs of wear, including a tear at the top edge. The handwriting is dense and fills most of the page.

MANUSKRIPT
Buku Teks KEBUDAYAAN

PÉNTEK IMRE

Geszler Mária Garzuly: Női vonal

2018 KOSSUTH-DÍJASA

A mai magyar kerámia elismertségét, európai rangját 1945 után, több hullámban teremtették meg a szakág mesterei. Elsősorban Gorka Géza és Gádor István. Az utóbbi volt, aki felismerte, hogy a máznak együtt kell élnie az agyaggal, a díszítést össze kell hangolni a formával és a felülettel. Általa a színes máz és az agyag alkalmas lett valódi emberi gondolatok, érzelmek kifejezésére. Gorka Livia visszaemlékezésében olvashatjuk az alábbi gondolatokat: „Apám, Gorka Géza, egy élet munkájával bizonyította, hogy a kerámia önálló műfaj. Plasztikus, de nem szobrászat. Színes, de nem

festészet. Rajzos, de nem grafika. 'A kerámiának nincs szüksége a társművészetek kifejezőmódjára, mert a tűz minősítésével önálló műfajjá válik' – mondta."

Persze, ettől függetlenül voltak problémák: például a díszítés és az utilitarizmus viszonya, a szobrászati, plasztikai elemek és a fazekas formakultúra aránya. Az iparművészet ezen ágának művelőit ma is két szóval minősítik: szobrász és iparművész. A hatvanas-hetvenes években három – már a főiskoláról kikerült egyéniség – határozta meg a hazai kerámia minőségét. Schrammel Imre, Csekovszky Árpád és Németh János. Mindhárman jelen voltak az európai kerámiaműhelyekben, alkotótelepeken, Faenzában, Vallaurisban, ahol több éven át dolgoztak, okleveleket, díjakat nyertek. Főiskolai tanárságuk is jelentős alakítója volt kerámiaművészet önálló fejlődésének. Nos, innen került ki Geszler Mária is, akinek oktatója Csekovszky Árpád volt, később, pályakezdőként Schrammel Imre egyengette útját. Abban az időben szinte minden végzősnek át kellett esnie egy ipari formás korszakon, különböző gyárakban, üzemekben. Geszler Mária is jó pár évet eltöltött a Magyarszombatfai Kerámiagyár tervezőjeként, de művészi munkájának háttérét a Hódmezővásárhelyi Majolikagyárban biztosították, később a kecskeméti Nemzetközi Kísérleti Kerámia Stúdió ösztöndíjasaként képezte magát. Ma is erős szálakkal kötődik ehhez a meghatározó kerámiaműhelyhez. Művészi kibontakozásának másik helyszíne Pécs, az Országos Kerámia Biennálék sora, melyeken több alkalommal 2. vagy 3. díjat nyert, ám 2013-ban elnyerte a „Magyar Kerámia 2012”-öt, az I. Országos Quadriennálé fődíját, ami együtt járt egy önálló kamarakiállítás lehetőségével és a hozzá kapcsolódó katalógus kiadásával. A Vágy/Desire címmel a katalógus meg is jelent Sárkány József tanulmányával kísérve. A művészettörténész hívja fel a figyelmet, hogy a 70-es évek végén-a 80-as évek elején lényeges tartalmi és formai változások zajlottak le művészetében. A népművészeti és az archaikus hatások háttérbe szorultak, s tájékozódásában jelentős modernizáció kapott helyet. Kapcsolatot tartott a velemi textilesekkel, és a szombathelyi Dallos László révén a fotóművészet is felkeltette érdeklődését. A dísz tárgyakat hamarosan felváltották a plasztikák és a hagyományos fazekas motívumokat a porcelánra szitázott grafikák, festmények. Ez az út azóta járhatónak bizonyult számára: az alapvetően nem változtatva, egyre változatosabb művek születnek szombathelyi műhelyében. A kevesek egyike, aki e kép gazdagításba be tudta hozni a japán ízlést, stílust, hisz több alkalommal is ösztöndíjasként hónapokat töltött az ottani műhelyekben. Érzékletes hiperrealizmusa elbájoló porcelán tájképeket eredményezett, majd jelentős eredményeket ért el az alapanyag „textilizálásával”. Erről ő maga így írt a 2013-as katalógusában: „évek óta kísérletezem a porcelán anyag hajlításával, gyűrésével, szaggatásával. A tiszta, fehér érzékeny, engedelmes anyag alkalmas ezekre a hatásokra. Első élményem: az ablakok és függönyök hajlításával kezdődött – rájöttem, hogy a nedves porcelán felületre szitázott kép, fotó vagy rajz, együtt hajlik az anyaggal – így a szita kép segít a mélységek és magasságok kidomborításában. Ha felépített porcelán figura „ruhája” szitázott kép, akkor utána a képpel együtt hajlik, zuhan, törlik, szakad az egész kompozíció, és ez új, drámai lehetőségeket nyújt nekem.”

Programja, széles körű kitekintése, a modernizmusra való hangoltsága meghozta a sikert. Számos – hazai és külföldi kiállítása –, Munkácsy-díja, ösztöndíjai jelzik: a kortárs kerámia egyéni arculatú pályája bontakozott ki az évek során.

Gyakran elgondolkodtam, mi a titka a művésznő munkáinak? A finom, érzékeny anyagmegmunkálás? A porcelánmassza szilárdságát legyőző, nőies lágyságot sugárzó könnyedség? A bravúros mintázás? A színek gazdag árnyalatú, de mégis visszafogott használata? A szitázás felhasználásának eredeti módja? Az érzékenység a világ iparosodásának problémáira? A japán tradíciók felhasználása? Talán mindegyik szerepet játszik, hogy a porcelánmassza engedelmesen követi a művésznő elképzeléseit.

Igen, ezek a szitázott felületek mindenképpen továbblépést jelentettek, kitörést a népi kultúra kötöttségeiből, egy tágabb, realiztikusabb világba. A gazdagodást Sárkány József művészettörténész, a művésznő munkásságának jó ismerője is regisztrálja a *Női vonal* című tanulmányának előszavában: „A szitázott kőedényekből és lapokból már a nyolcvanas évek elején alakokat is formált. A lapok sokáig ruhaként, palástként hatottak gazdag redőzöttségükkel – melyben bizonyára közrejátszott az a technikai szükségyszerűség, hogy a magas hőfokon történő égetés megkívánta a forma stabilitását –, és még inkább erősítette azt az érzést, hogy a szitázott fotók úgy viselkedtek, mint egy textil nyomott mintái.”

Valóban, Geszler Mária Garzuly érzelmi váltásait jól tükrözik az általa kreált figurák. Kiindulási pontjuk valamiféle önportré, valami személyes attraktivitás, amely elnyeri a maga kerámia-mivoltát. Olykor arcnélküli alakok, maszkszerű lények, melyek számos külső jegy hordozói. Az a bizonyos, jelképpé váló fotószitázás csak növeli ezek jelentéstartalmát. A nyolcvanas évek elején készült Önarcképek e kifejezőmód jellegzetes darabjai. Olykor az az érzésünk, mágikus jelek hordozóit látjuk, misztikus eljegyzettség idolkái tekintenek ránk. Számomra a legerőteljesebbek ebben a témakörben a hangszer-formációk. A többnyire női testalakzatok – a maguk háromnegyedes vágatával – sajátos zárványok, leletek; kissé komikusak is ebben az összetételben. Az a bizonyos „torzóság”, amiről Geszler Mária Garzuly is beszél, egyszerre utalhat valami végzetes deformációra, vagy a csonk lekopottságára. A művész információja szerint az első porcelán hangszereket és torzókat Japánban készítette, Seturo Shibata műhelyében, 2006-ban Tajimiben. Ahogy írja legutóbbi katalógusában: „Ez idő óta gyakorolom és finomítom ezt a formát, mélyítem tartalmát, az emberi testet mintázó agyag hangszereken át hagyom szólalni...” A vibrálóan változatos testfelület, az érzékeny mintázott forma sem kelt erotikus érzeteket, amiben része lehet a „leplező” mintázatnak, a legváratlanabb, eltérő hangulatú ábrázolatoknak. Ezek a bizonyos fedő elemek elmehetnek az elvont jelekig, sőt, írásjelekig, absztrakt ritmusokig. Mindenesetre Geszler Mária Garzuly megteremtette művészetének egyik legsajátabb kompozícióját, amely továbbra is jellegzetes terméke szürrealizmusba hajló fantáziájának.

Végül ható természetimádata megtalálta a maga kontrasztját: az ipari táj költészetét. Amely egyszerre romlás és megdicsőülés. A gyári környezettel való alaposabb megismerkedése után kezdte fotózni a felkínálkozó környezetet. Ahogy írja legutóbbi

katalógusában: „Ettől az időtől fogva kezdtem érzékelni a hűtőtornyok füstjét, a be-tört gyári üveg-ablakok rajzait, a futószalagokat, visszeres lábú öntőnőket, elektro-mos-centrálékat, daru-temetőt – hatalmas, rosszul világított gyári csarnokok magányát. Különös jelentése lett számomra a villanypóznáknak, a repülőgép hasának, a mérges gázoktól vörös égnek.”

A hűtőtornyok, az égbe nyúló traverzek, a pókháló sűrűségű vezetékek sajátos el-lentétét képezik a természet emberi léptékű, zavartalan, öncélú nyugalmának. A fé-lelem és szorongás éppúgy társunk ebben a feszítettségben, mint a bámulat és elismerés.

A szombathelyi keramikus így érte el a civilizációs teljességet, amely emberiség számára megkerülhetetlen létforma. Valószínű ezért hat a világ sok városában, kiál-lítótermében, mert képes volt átívelni ezt a távolságot. Impresszióit képes volt a ke-rámia egy sajátos nyelvére fordítani. Képes Utamaro könnyeit elsírni és ünnepi Fehér rózsát varázsolni egy írásjelekkel teleszítázott, okiratnak tetsző felületre. A szirmok fakadása, a tengerek áramlása, a hullámok mozgása mind megjelenik kerámia-fest-ményein, az időt emblematisz – némileg Salvador Dalira emlékeztetően – keretekbe tudja zárni. Újabban újra felfedezte magának az archaikus teremést. Architekturális alakzatai geometrikus látomások, a mértan költői kombinációi. Konstruksiók, ame-lyek befogadják a „csendet”, mindazt, amit e kerámia-teremtés – a szakralistól a pro-fánig – újra és újra létrehoz.

A Vágy/Désire után, tavaly decemberben egy újabb albummal lepte meg a kö-zönséget, amelyet a Szombathelyi Képtárban mutattak be, egy kamarakiállítás kere-tében. A kiadvány a Női vonal címet viseli. (A cím Keserű Katalin találó kifejezése.) A mű egésze egy vallomás, családról, életről, pályáról, mindarról, ami Geszler Mária Garzulyt az életben megérintette. Az első hat fejezet a családról, a pályakezdés etap-jairól ad hiteles képet. A megfelelő fotóanyaggal. Az első fejezet, a Felfedezések kora az ifjúságról szól, a főiskolai évekről, a műhelyek belső, intim környezetéről, melyek az első tapasztalatokat szolgáltatották. Az anyai ág zenei elkötelezettsége éppúgy meg-jelenik, mint az apai ág tudós mentalitása. Ennek a végén olvashatunk pár sort a mű-vésznő nyugtalan, kutató szelleméről: „Talán itt fejezem be öt év főiskolai tanulmányaim összegzését, de a ‚felfedezések korát’ mind a mai napig élem át.”

A Hatások gyűrűje a jel hagymás szenvedélyét szólaltatja meg, amely a fotózás során lett egyre elevenebb. „Magamat mintáztam a tájba burkolózva” – írja egy he-lyütt. S megjelenik két kortárs művész, Carmen Dionyse szobrász és Gertrud Mõh-wald keramikus, akik különösen nagy hatással voltak a művésznőre. A 3. fejezet a 20. század lenyomatai címet viseli. Ebben kapunk benyomásokat lelki-érzelmi fejlõdés-rõl, melynek nyomán – a színes családi tradíciókkal a háttérben – a hetvenes évek-ben talált magára. Itt idézi Wehner Tibort, aki szerint „mindig Kelet felé fordultam.” S itt lesz fõszereplõvé a fel nem fedezett, zeneszerzõ édesapa, akinek leánya ad elég-tételt az eltékozoltnak tûnõ évekért. A Háttérzene a családi örökség súlyát jeleníti meg, az örökké szóló zene – néha nyomasztó – hatását. Elõtûnik az elveszített tehet-séges gyermek alakja is, egy, az életét beárnyékoló események közül. Egyik külön fe-

jezet a kecskeméti kerámia stúdió hangulatát eleveníti fel, benne a munkatársakkal, barátokkal, akik számára az alkotás körülményeit megteremtették.

A kötet másik része még személyesebb, líraibb jellegű. Fotók és kerámia képek váltogatják egymást, a valóságos erdő miként válik egy költői látomássá a porcelán felületen, vagy a fehér porcelán portrék, tanulmány-részletek minimál-art együttese hogyan válik egy facsoport kontrasztjává. Japán ihletésű alakok sorakoznak a felvételeken, torzók táncolnak, amiknek az emberré vált cseballó-aktok szolgáltatnak zenét. S ezt a szinte már-már romantikus, rousszeiánus természet-apoteózist váltja az Ipari táj költészete. S a porcelán lapokon hűtőtornyok, távvezetékek, tv-tornyok látványa válik szerethető, mágikus elemmé. A sokszorosítás öröme éppúgy szoba került, mint a kísérleti figurák ruháinak lebbenése. A japán impressziók mély nyoma beleivódik kerámia-naplókba, s a tengerparti gáztartályok gyöngysorként ragyogják körül a szigeteket. Némely kerámia-konstrukciók, kompozíciók a tenger életét igyekeznek visszaadni, a hullámok ritmusát, a kagylók vonulását, a víz áramlását. A befejező részben olvasható az egyik jegyzetben: „Úgy érzem, az első agyagvázlattól kezdve csak erre a belső vízióra koncentráltam, hogy legyek én, hogyan legyen feminin a mű, hogyan szálljanak rajtam keresztül az égig félelmeim...” S végül a kötet a „csend építészetébe” torkollik, a kerámia-vázakba, melyek a leendő házak gerendázatát vetítik a térbe. A valóság, a fotó és sokszíniően előtűnő plasztikák kavalkádja adja ennek bensőséges, írásban is lélekbe markoló műnek a nehezen feldolgozható értékeit. Az egyik gondolatöredékben találtam: „Úgy éreztem, itt az idő, hogy életem összegezzem. Minden tragédia és bánat ellenére az én életem „Rózsák, tövis nélkül”, ezt próbáltam a nedves porcelán hajlításával, festésével, az anyag merész kezelésével olyan frissen és elevenen előadni, mint ahogy az ember lélegzetet vesz egy új nap hajnalán.”

A visszatekintés, az összegzés vágya, a pályaszakaszok bemutatása adja különleges élményét ennek a könyvnek. Betekinthetünk – az alkotó egyetértésével – a mű születésének titkaiba, a válságokba, megújulásokba, az örökös küzdelembe, ami a legjobb megoldásokért folyik. És emellett le kell róni az adósságot annak a helynek is – ne feledjük, Hamvas szerint: a „Helynek arca van” –, amely mindennapi küzdelmeinek szilárd talajt adott a lábunk alá. A záróakkordban erre is sor kerül.

„Itt élek, Szombathelyen, ötven éve... mely nehezen megközelíthető volt a szocializmus éveiben. Kereteimet nagyon szűknek éreztem... a kulturális főváros, Budapest elmaradt mellőlem. De itt eresztettem gyökeret, itt ismertem meg Ferencemet, itt születtek gyerekeim... Műhelyem ablakából kinézve, az évszakok változását figyelve, a szembe lévő park fái csodálva, azt képzelem, hogy egy sudár fa vagyok, aki a magasba törekszik...”

A „Női vonal”-nak aligha képzelhetünk súlyosabb, tartalmasabb befejezést. Geszler Mária Garzuly nem csak kermikusként, íróként is letette a voksát. Minden szava „átvérzi” valóságot. Hihetünk neki.

A pehelypaplan

Az asszony – úgy hajnali fél három tájt – két, egyaránt kellemetlen, nyűgös, rossz érzésre ébredt. Arra, hogy fázik és fáj a jobb lába. Az első, a fázás, minden éjszakai kalandja volt, amióta, egy mára gagyi ajándékboltockskává butított, kiváló ágynemű és textilboltban, örömmel és gyanútlanul megvett két pehelypaplant, úgy is, mint főál-lású vacogó. Azt remélte, hogy ezzel életük végéig pihe-puha, védett éjszakai fészke-lésük biztosítva. Nem számolt azonban azzal, hogy a huszonegyedik század pehelypaplanjai köszönő viszonyban sincsenek élete paplan-etalonjával. Egy mély bordó, brokát huzatú, gondosan *kockásra steppelt* műremekkel. Amelyet valamikor, otthon, Pécssett, a Búza tér közelében, az „Oppe Testvérek – Kárpitosok és paplan-készítők” műhelyében vásárolt meg Ómi, valamikor a húszas-harmincas években, hogy aztán évtizedekkel később őt melengesse, amikor egy-egy otthoni kandallóvál-ság, vagy egyéb ok miatt, a város ütött-kopott taxijainak egyikén – többnyire betegen – Rákóczi úti lakásukból áttelepítették második otthonába, a belvárosi János utcába. Ahol, a Lübeckből Pannóniába szakadt ösök, Johann doktor és Lujza tánti képe alatt, már megvetve várta a puha dívány, örök kiváltságaként, kivétel nélkül csakis a pe-helypaplanok királynőjével. Ehhez a sokat emlegetett, szórul-szóra igaz családi le-gendához képest, kijózanító terápiaként, ezen a nyűgös-nyúlós, ínhúzódásos lábát megkínzó január végi éjszakán felidézte magában mellette békésen alvó, nem érzé-ketlen, de nagyon józan észjárású férje egyik, gyakran elhangzó mondatát:

– Nem gondolod, hogy ez a te paplan-hisztid nem igazán steppelés-vagy nem-steppelés, levarrás, paplanpihe rögzítés, vagy szabad pihe-áramlás kérdése? – Nem arról van szó, hogy ebben is, mint úgyszólván mindenben, a gyerekkorodat kergeted?

– Sajnos, az én téli álmát alvó medvémmek már megint igaza van – eszmélt rá, két lábikra-masszírozás között, a két, nagyon prózai férfiúi kérdés igazságára. Mert nem az itt a fő gond, hogy a rögzítetlen, szeszélyes és öntörvényű paplan töltelke min-dig-nyugtalan álmaiban ide-oda vándorol, s van, ahol csak a pucér huzat takarja, van, ahol ellenben hatalmas pehelykupac domborodik-dalmahodik. A nyűglődés, a majd minden éjszaka elnyöszörgött, elstutogott: – Segíts, megint elmászott a paplanom!, e férj-ébredtgető SOS- mondat forrása nem az újmódi „plümó” (ahogy másik nagy-anya mondaná, felsőbb leányiskolán edzett, magyaros franciasággal) eredendő ügyet-lensége, elnagyolt, elkapkodott gyártási módja. Hanem annál sokkal több. Valami, ami ez idáig soha nem jutott az eszébe. Hogy vacogásai, ideges és idegesítő paplan-keservei lényege nem ipartörténeti, nem a megváltozott, elkapkodott gyártási „tech-nológia” átka. Sokkal inkább arról van szó, hogy most, hatszoros nagymamaként, az unokaképekkel és rajzokkal kitapétázott, a szomszéd ház kertjére, tavasztól madár-dalra nyíló hálószobában is vágódik Ómi széles, tompa ujjú, csorba körmű keze

után. A kéz után, amely az *igazi* pehelypaplant eligazgatta rajta. A kidolgozott, széles, kéz után, amely esténként lebontotta a szép, gondosan feltűzött, fehér kontyot, kihúzgálta az óriási hajtűket, hogy az időtlen-idők óta nyugdíjas villanytelepi hivatalnoknő, apja egyik nagynénje, ez a gyerektelenül is anyaszívű, inkább csúnya, mint szép arcú, de őzszemű teremts hirtelen igazi tündéresszonnyá változzék, hálóréklijére omló, gondosan kifésült, majdnem sarkig érő ezüsthajával. A kéz után, amely reggel ágyba hozta a reggelit, a kivételesen fényűzőnek számító szalámis kalácsot, s a picit, csak mokaáskanálnyi rummal megbolondított teát, kivétel nélkül mindig csak az ő szivárványszínű körökkel díszített, betegség-űző finom kis porcelán ibrikjében, a *vonalas csészében*.

Szép volt ez az egyre erősödő pehelypaplan nosztalgia, de tudta, hogy sehová nem vezet, csak a sírás, a bánat, a visszahozhatatlan dolgok, a ködbe vesző János utcai emlékek útvesztőjébe. Megpaskolta hát makacsul rosszalkodó, újmódi paplanját, és csak ennyit mondott neki: – Tudod, mit. Mostantól csak azért is szeretni foglak, és elkényeztetlek, a legkedvesebb huzatainkkal, a katicással, a pöttyössel, a szarvasossal... Akkor talán te is megszeretsz engem és nem hagysz vacogni többé. Ugye, paplan pajtás? S ha mégis cserben hagysz néha, átmegyek a nappaliba, fölkapcsolom a villanyt, és panaszkodom rád egy jóízűt Johann doktor és Lujza tánti szigorú, de jellegzetes családi arcvonásokat felidéző olajképeinek. Nekik, akik még látták a bordó, kockás hátú pehelypaplan alatt, vagy hatvan éve, az Ómi vigyázta álmát alvó, szőke kislányt.

Egy blúzra

Új, váradi blúzom
(virágos-lepkés
Jugendstil ornamentikával!)
lebbenő Holnap-lánnyá bűvöl,
birkózzak bár keményen tegnappal, mával.

Mintha az itteni házak
sok, ifjú dísze jött volna velem:
egy fehér gézből-cérnából
tákolts könnyűségben is
lakozhat a bajoktól
eloldó kegyelem.

Ellen-elégia, szülőházamnak

„Délben mégis tudtam adni Petinek az utcán 4 forintot és így hozott 10 kg fát.
Délután már langyos meleg volt a szobában.”

1952. május 21. szerda, részlet anyám naplójából

Pitbullok, vaspántok,
kamerák és magas kőkerítés
őrizte, komor rezidenciává
szigorodott mára a kedves, régi,
napsárga mecsekalji villa,
ahol a kert fenyői
a szélben belezümmögtek
nyugtalan, társbérleti álmaimba.

Egy éves múltam,
amikor ott találtuk magunkat
egy május végi télben,
de ebből kicsiny pécsi csoda lett –
négy forint akadt még anyám zsebében,
s keresztapám, a csont sovány
és műtött gyomrú ifjú orvos
tíz kiló fát hozott haza,
és meleg lett, áldott meleg.

Olyan melegség,
amilyet aligha ismer
a ház mai ura,
tanyázva jól fűtött,
képzelt ormokon.
Köszönöm, négy *Forintka néni*,
(későbbi kislány-szavam
rátok gondolva
én most visszaszólítom!)
hogy ti vagytok
örök túlélés-etalonom.

Kehidai este

Zala hullámos dombjai
és egy ifjú, merész
őzbak tekintete;
ajándékot a nyártól,
jobbat-szebbet
egy télbe hajló emberpár,
mondd, remélhet-e?

Laura kering

NEMEREY ÉVA ÉS LUDWIG KÁROLY EMLÉKÉRE

Pécs. Ezerkilenszáznegyvenkilenc
februárja, madárszív-fagyasztó
téli éjszaka – és egyetemi bál.
Kreolbőrű anyám a halványsárga
(kölcson) taftruhában –
a végzetére vár.

És jön egy pengeéles,
sápadt, kicsit pökhendi diákgyerek.
Összefogódnak, s együtt keringenek.

Keringőjük és kerítőjük a *Laura* ;
két távoli sírban is
egyszerre moccan meg poruk
erre a dallamra.

Ükapám pohara

REBI UNOKÁMNAK, AKIVEL EGYÜTT LÁTTUNK
RUBINPÁCOS POHARAKAT

Rubinpácos pohár,
szép Bohémiából,
öröm-kortyokat adj,
most, hogy már aláhull
vállamra a vénség,
vállamra a kórság,
te a varázslatnak
jól tudtad a módját,
hogy mosolyt bővíljél
őseim arcára,
amikor a porta, amikor a birtok
a messzi Simándon
várt a kalapácsra.

Az utolsó estén
még színig töltöttek,
s tégedet azután
damasztba göngyöltek.

Mentettek ükeim,
mentett dédapám is,
és megmentett végül
drága nagyanyám is.

Vagy százötven éve
huszár táncol rajtad,
jó lovát vezetve
könnyet *bévíl* hullat.

Pohár, te Egyetlen,
aki megmaradtál,
segíts, ne időzzek
keserű kortyoknál,
hozd vissza egy percre
gyöngyös nevetésem,
félelmeim élet tompítsd,
kérve kérem.

Andrzej Sosnowski úr, az egy-egy emlékezetre méltó múltbeli és mai történelmi esemény, kiemelkedő személyiség, lengyel város, országos jelentőségű emlékhely gazdagon illusztrált bemutatására szakosodott krakkói Biały Kruk (Fehér Holló) Kiadó igazgatója tavaly a javaslattal fordult hozzám, hogy írjam meg röviden a lengyel–magyar barátság történetét. Ennek korabeli és későbbi metszetekkel, festményekkel, rajzokkal, dokumentumfotókkal, térképekkel „színesített”, albumszerű megjelentetésére illő alkalom Lengyelország helyreállításának 2018 őszén megünneplendő századik évfordulója.

1.

Amikor a másfél évtizeden át otthonomul szolgált Fodor Szanatórium tehergépkecsi-vezetője 1963 nyarán megtudta, hogy lengyel szakra felvételiztem, egyszeriben bőbeszédű lett. Elmondta, hogy éppen tizenkilenc évvel azelőtt, a keletről Varsó alá visszaszorított egyik honvéd hadosztályban szolgált őrmesterként. Heteken át a város közelében állomásoztak. Bejárt a hozzájuk legközelebbi kerületbe, ahol több lengyellel összeismerkedett. Volt, akivel nemcsak üzletet, hanem barátságot is kötött. Ő árulta el neki, hogy pár napon belül felkelés tör ki Varsóban... Jó volna, ha erről a magyarok is tudnának... Mi több, lengyel barátja annyira bizalmába fogadta őt, hogy elvitte a város közepén álcázva kialakított földalatti lőtérre, és a kezébe nyomott egy, a lengyelek által konspiratív körülmények között gyártott géppisztolyt: próbálja ki... Látta, valóban felkészültek a harcra. Egy hosszú pince végében állt a céltábla. Az angol típusú géppisztoly pontosan működött. Ma is az orrában érző a lőporfüst szagát – mondta. A szellőztetést a lelepleződés miatt nem lehetett megoldani.

Elképedtem a történeten, noha láttam Andrzej Munk *Eroica* című filmjét, amelynek *A magyarokról* szóló része a Varsóban felkelt lengyelek és a honvédek barátkozásáról, együttműködési, tárgyalási kísérletéről szólt – vígjátékra emlékeztető jelenetekkel. (Évtizedekkel később tudtam meg, hogy a város alatt állomásozó II. tartalékhadtest parancsnoka, a varsói magyar nagykövetség egykori katonai attaséja, Lengyel Béla tábornok, akire a filmben is utalás történik, nyíltan közölte a Varsó térségét megszálló 9. német hadsereg parancsnokával, Nicolaus von Vormann tábornokkal, hogy a magyar csapatok semmilyen lengyelelles akcióban nem vesznek részt.) Sofőr ismerősöm a lengyelek számára éppen ezekben a napokban égetően szükséges fegyverekkel üzletelhetett, s lehet nem is annyira a haszon miatt, ha lengyel társa, nyilván a földalatti hadsereg katonája, beavatta őt a felkelés előkészületeibe. Kölcsönös bizalmuk alapja az üzleti érdeken túl a történelemben gyökerező szeretet lehetett. Ez áradt hirtelen megnyílt sofőr-ismerősöm szavaiból is: mondandójától szinte átszellemült

arccal állt előttem a hajdani honvéd. Vonásai mintha azt a drámai helyzetet is érzékeltették volna, amelyben barátságuk született. „És vele mi lett?” – kérdeztem tétován. „Biztosan elesett a rákövetkező napokban” – mondta a messzeségre révedve.

A hatvanas években Lengyelországot behálózó autóstopos útvonalaimon én csak szeretettel találkoztam. Az érdeket legfeljebb önön személyemben, kiforróban lévő személyiségemben fedeztem föl. Esetenként tudatosan használtam ki azt a figyelmet, tiszteletet, időnként túlradó baráti érzelmet, amely talán nem is annyira nekünk, ott jelenlévő magyar fiataloknak, hanem az 1956-os magyar forradalom elesett hőseinek és a lengyelek iránti háborús magyar segítőkészség neves és névtelen szereplőinek szólt.

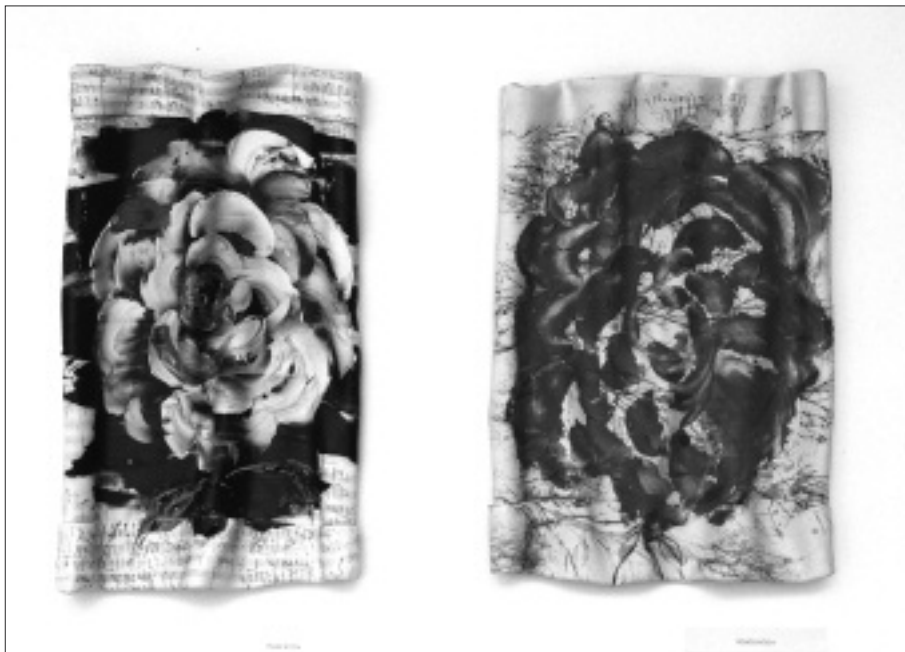
Mennyi remek emberrel találkoztam! Néhányukkal címet cseréltem, de a többségük örökre ismeretlen maradt. Vagy talán mégse... Mert máig őrzöm némelyikük megvilágosodásomat elindító szemvillanását, biztató mosolyát, kézmozdulatát, szavát, mondatát, amelyet nem kellett magyarra fordítani a varsói Kultúra és Tudomány Palotája Babel tornyára emlékeztető árnyékában sem. Némelyikükét? Vagyis tulajdonképpen mindannyiukét. Mert akikkel találkoztam, valamennyien bennem élnek, belepréselődve a harmonikaszerűen összecsukló s olykor feljajduló időbe.

Az élet különleges ajándékának tartom, hogy 1972-ben megismerhettem Waclaw Felczakot, a magyar történelem börtönviselt mententudóját, akiről addig azt hittem, hogy ha él is, a legendák körülírhatatlan hőseként bizonyára nem ezen a földön. Vagy ha igen, életfogytig tartó börtönbüntetése soha nem ért véget. Így számomra személyesen megismerhetetlen. Amikor első krakkói találkozásunk után bizalmába fogadva egy héten át megosztotta velem társbérletét, ő jelenítette meg számomra mindazokat, akikkel lengyelországi útjaim során addig találkoztam, s akiket olykor egy pernyi ismeretség után is örökkévaló társamnak éreztem. Ilyenkor az idő csapdájában érezve magam, megborzongtatott a rajtam is áttetsző múlt: a történelem.

1964 és 1968 között a romjaiból 1956-ban félig-meddig felépített Eötvös Kollégium diákja voltam. Waclaw Felczak 1938 őszén lett az „igazi” Eötvös Collegium ösztöndíjas hallgatója, aki a magyar reformkor és szabadságharc történetét kutatta. Elmondása szerint a magyarok iránti érdeklődését egy Isten háta mögötti közép-lengyelországi elemi iskola tanítója keltette fel benne az 1920-es évek derekán – nyolc-kilenc éves korában. Színes képeket mutatott nebulóinak az Árpád-házi királyokról meg Kossuthról és Széchenyről. Az illusztrációkhoz fűzött mondandóját azzal summázta, hogy a magyarokat szeretni kell. Egy évtized múlva mit sem tartott természetesebbnek annál, mint hogy történelem szakon tanuljon a Poznańi Egyetem, ahol a magyar lektor óráit is szorgosan látogatta és magyarbarát diáktársaságot szervezett. Több évre tervezett magyarországi tanulmányaira az 1939 szeptemberében kitört világháború tett pontot. 1940 májusában már a szerveződő lengyel földalatti hadsereg felesküdt katonájaként tért vissza Magyarországra. 1943-tól a Honi Hadsereg budapesti futár-bázisának parancsnokhelyetteseként komoly érdemei voltak a londoni emigráns kormány és varsói honi képviselete közötti kapcsolat működtetésében... 1945 májusa számára nem jelentette a háború végét. Esküjéhez hűnek maradva folytatta a harcot a független és demokratikus Lengyelország megteremtéséért, amelyért a háború alatt

négy testvére áldozta életét. 1948 végén Csehszlovákiában letartóztatták és átadták a lengyel Belbiztonsági Hatóságnak. Évekig tartó kihallgatások és kínzások után 1951-ben életfogytiglani börtönrre ítélték. Éveket töltött magánzárkában. 1956. október 31-én este váratlanul kiengedték a fegyházból. Az elkövetkező napokban tudatosodott benne, hogy visszanyert szabadságát voltaképpen a magyar forradalomnak köszönhette. Ez még inkább hitelesíthette hajdani tanítójának szavait: a magyarokat szeretni kell...

1958 őszétől – nagy tudású, egyenes tartású tanársegédként – a Jagelló Egyetem ifjúságának tanította a magyar reformkor eszmetörténetét, hőseinek, Kossuthnak és Szé-

chenyinek életpályáját, tevékenységét. Bö évtized múlva – magyar témájú munkái megvédésével kiérdemelte az akadémiai doktori címet. Az 1970-es évek végétől kapcsolatba lépett a nemzeti hagyományokhoz kötődő magyar „másként gondolkodókkal”, s az Eötvös Kollégium vendégtanáráként az 1987 őszén a Szolidaritásról tartott előadásokat a Bibó István szakkollégium diákjainak, akiket politikai pártalapításra biztatott... Eredményesen. 1993. október 23-án halt meg. Pár nappal azután, hogy Lech Wałęsa köztársasági elnöktől átvette a másfél évtizeden át ad acta professzori kinevezését.

2018. március 21-én a Fonó Budai Zeneházban tartott alapítványi gálával megkezdte működését a Waclaw Felczak Alapítvány, amely a magyar–lengyel barátság tudatosítására, ápolására, építésére jött létre. E világtörténelemben páratlan fenomén strázsálása, gazdagítása békében mintha nehezebbnek bizonyulna, mint drámai sorsfordulók idején. Már kisiskolás kortól napi apró munka szükséges ahhoz, hogy tudatosodjék e barátság tartalma s az iránta való személyes felelősség.

A X. század első felében gyökerező magyar–lengyel barátság fundamentumát szent királyaink, István és László tették le a rövidéletű Imre herceggel együtt, és Károly Róbert –Nagy Lajos korának kapcsolatai mélyítették el. Rendíthetetlen lelki, szellemi támasza két uralkodónő, a II. János Pál pápa által szentté avatott, műveltségben is kiemelkedő Kinga hercegnő és Hedvig királynő. Nekik köszönhető az „a szent talapzat”, amelyet a Zsigmond és Mátyás alatt fellobbant ellenségeskedés, de még II. Rákóczi György szerencsétlen lengyelországi hadjárata sem tudta maradandóan rombolni. A magyar–lengyel krónika legényesebb lapjait a korábban fejedelmként Erdélyben uralkodó lengyel király, Báthory István írta, akit ma is évszázadokon átívelő tisztelet övez választott hazájában.

Mi volt ennek az Európában az évszázadokon át tartó példátlanul harmonikus együttműködésnek a magyarázata? A barátságot mennyiben hitelesíti az, hogy a kontinens legrtartósabb határának a lengyel–magyar határ bizonyult, amely 1918-ig csak húsz-huszonöt kilométeren változott? E kérdésekre folyamatosan születtek a válaszok. Az utóbbiak közül mi is idézzünk néhányat.

A Corvin Mátyás halálával 1490-ben megürült magyar trón a királyság déli határai mentén az állandósult oszmán-török veszély árnyékában is vonzó volt Európa uralkodói számára. Számos ország uralkodója vett részt az érte folyó versengésben – a Corvin János mint „nemzeti király-jelölt” mellett érvelő pártfogókon kívül. Mátyás történetírója, Bonfini szerint IV. (Jagelló) Kázmér lengyel király és litván nagyfejedelem nem Prágában trónoló fiát, Ulászlót, hanem annak öccsét, János Albertet szerezte volna Magyarország uralkodójává koronáztatni. Küldöttei ennek érdekében „beszéltek a kapcsolatról, mely az ő királyaik és a magyarok között ősidők óta megvolt, a sokféle szálú rokonságról, elmondva, hogy köztük mindig is oly nagy volt a jóindulat és szívélyesség, hogy a lengyelek, ha királyi magjuk megfogyatkozott, gyakran kerestek pannon királyt, viszont a kérelmező pannonoknak is sokszor adtak; hogy Lajos magyar király, akit a szarmaták elkértek, Lengyelországon is uralkodott, míg viszont Ulászló, Kázmér elsőszülött bátyja, Magyarországon trónolt dicsőségesen; hogy király hiányában nincs jobb, mint ha a szomszédokhoz, a régi és hű barátokhoz fordulunk, akikre az állam főségét biztonsággal bízhatjuk...”

Nem véletlenül hivatkoztak egyrészt a XIV. század kiemelkedő közös királyára, Nagy Lajosra, másrészt Kázmér elsőszülött bátyjára, Ulászlóra, aki négy évig tartó közös uralkodás után, 1444-ben a várnai csatában esett el a Magyarországot akkor már hetven éve fenyegető oszmán hódítók elleni hadjáratban.

Ezzel szemben nyolcvanöt évvel Mátyás halála után, 1575 novemberében Báthory István teljhatalmú követe, Berzeviczy Márton, erdélyi alkancellár a fejedelem lengyel ügyekben is jártas bizalmasával, Blandrata Györggyel együtt már nem csupán a hagyományos dinasztikus kötelekek érvével állt elő a varsói királyválasztó országgyűlés lengyel és litván résztvevőit meggyőzendő, hanem az erdélyi és a lengyel–litván államszervezet hasonlóságát emelte ki, amelyben a rendi szemlélet és vérmérséklet rokonsága is gyökerezett: „Mindkét nemzet szokásai, törvényei, élet- s viselete módja hasonló; fegyverzete, hadszervezete, vallása, szabadsága és társadalmi életük

egyenlő, összekötetésük régi; ezért voltak eddig is közös királyaik, ezért lehetnek a legkönnyebben szövetségben s egymásnak segélyére.”

Míg az 1490-es királyválasztást előkészítő gyűlésen a dinasztiaiak közötti kapcsolatot emelték ki, az 1575-ös királyválasztó gyűlésen a két nemzet, pontosabban: a két egységesnek tekintett nemesség hasonló rendi tudata, mentalitása, szokásrendje, törvénykezési módja, területigazgatási rendszere az irányadó.

A XVI. század a lengyel történelemben az aranyévszázad fogalmával egy, a magyarban ugyanez a kor a gyors hanyatlás, a pusztulás fogalmával azonos. Ami a magyar tudatban a XVI. század, a lengyelben – a fellobbanó tettekre készség és valóságosan reménykeltő tettek ellenére is – a XVIII. század utolsó harmada. Lengyelországot 1795-ben, harmadszori felosztása során 123 évre kitörölték Európa térképéből. A század elején még 740.000 négyzetkilométert számláló (lengyel–litván) Nemesi Köztársaságot a Habsburg Birodalom, a Porosz Királyság és Oroszország darabolta fel egymás között. A „közös bűn” hosszú időre egy táborba, a Szent Szövetségbe kényserítette a felosztó hatalmakat.

A lengyeliség 1795-től kezdve annak az európai országnak lett szövetségese, amelyik a felosztó hatalmakkal vagy azok valamelyikével hadban állt. Ez 1814-ig előbb a köztársasági, majd császári Franciaország volt. 1848 őszétől kezdve egy olyan királyság került Ausztriával nyílt háborúba, amelynek alattvalóit Európa addig osztráknak tartotta. A lengyelek persze tudták, hogy a magyarokról van szó. A lengyel politikusok egy része az 1772-ben kialakult kétségbeejtő helyzetben azt szerette volna elérni, hogy a Galícia néven Dél-Lengyelországot Mária Terézia ne Ausztriához, hanem a Magyar Királysághoz csatolja. Része volt ebben annak a rokonszenvennek is, amely a magyarok részéről a lengyel–litván állam első felosztását megelőzően 1768-tól 1772-ig tartó lengyel függetlenségi harcot kísérte. A II. Katalin cárnő katonai jelenlétére támaszkodva reformokat bevezetni akaró művelt, de határozatlan lengyel király, Szaniszló Ágost ellen a Bar nevű városkában szövetkező lengyel nemesek indítottak függetlenségi háborút. A reguláris orosz csapatoktól elszenvedett vereségeik nyomán rendre Magyarországon találtak menedéket. Így az 1770-es évek elején Bártfa és Bártfafürdő a lengyel menekültek központjának számított. Hatvan évvel később az 1830/31-es lengyel szabadságharc leverését követően a lengyelek iránti rokonszenvehullám szinte az egész magyar társadalmat magával ragadta. Ekkor született a lengyel bujdosó, „a mi lengyelünk” fogalma Vörösmarty Mihály *Szózatának* lengyel sorsot megjelenítő szakaszával együtt:

S a sírt, hol nemzet sűlyed el,
Népek veszik körül,
S az embermillióinak
Szemében gyászköny űl.

Az 1795-ben felosztott Lengyelország és a bécsi kongresszuson létrehozott, majd 1832-ben I. Miklós cár által felszámolt Lengyel Királyság sorsa baljós figyelmeztetésként szolgált az eszmélkedő, majd 1825-től kezdve mind jobban magára talált,

céltudatosan politizáló magyar nemesség számára. Az, hogy 1846-ban a demokratikus eszmék jegyében függetlenségi felkelést kirobbantani akaró galíciai lengyel nemesség egy részét a hivatalnokai által fellázított paraszttal mérszázoltatta le a bécsi udvar, a Kossuth által vezetett reformnemességben tudatosította, hogy az érdekegyeztetés elmaradásával hasonló tragédia színhelye lehet Magyarország is.

Miután 1848. október 3-án a bécsi udvar törvénytelenül feloszlatta a pesti parlamentet, Ausztria és a Magyar Királyság között kitört a nyílt háború. Az 1831 után emigrációba kényszerült lengyel katonatisztek, az 1848 tavaszától tömegestül Galíciába szökő orosz-lengyelországi lengyel fiatalok, valamint a galíciai nemzeti gárdák tagjai számára megfogalmazódott a cél, hogy a Magyarországon szerveződő honvédsereg, illetve a lengyel légió soraiban harcoljanak Lengyelország helyreállításáért.

A Pesten szerveződő lengyel légióhoz csatlakozni akaró Teofil Łapiński, a császári-királyi hadsereg kilépett tüzérszázadosa, miután a galíciai–magyar határt átlépte, a sorompón túli fogadóban megpihenve máig érvényes pontossággal fogalmazta meg az új tartalommal feltöltődő barátság meghatározó jegyét: „A derék izraelita, aki már harminc éve bérelte a kocsmát, s kinek apja és nagyapja is annak a falai között született és élt, megannyi érdekes dolgot mesélt a múltból. Fogadóházában az üldözött ellenségeik elől menedéket kereső bari konföderánsok is többször vendégeskedtek. Lengyelország mártíromságának iszonytatóan hosszú ideje alatt a harcot vállaló hazafiak egy-egy órára itt húzhatták meg magukat az üldözött Habsburg-hatóságok elől, amelyek a menedékjogot tiszteletben tartván a biztonságot adó határon megtorpanva csak szemükkel követték a menekülőket. 1831-ben az ide kanyarodott fedett zsidó bricskában lengyelek rejtőzködtek, kik magyar földön keresve menedéket őszinte, szívéllyes és bőkezű vendégszeretetre találtak. 1846-ban itt letek biztonságra az eszement paraszt kése és a Habsburg-hivatalnokok atyai pártfogása elől menekülő riadt lengyel nemesek tömegei. Évszázadok óta most először jöttek ide lengyelek, hogy segítsenek annak a nemzetnek, amellyel *érdek és szeretet* oly régóta összekapcsolta őket.”

IV. Kázmér küldöttei az uralkodók közötti, Báthory István követi a rendek közötti szinte rokoni kapcsolatokkal érveltek. Teofil Łapińskinak a Kárpátokon átkelő és Pest-Budára igyekvő nemzettársai között a privilegizált jogállású és jobb-rosszabb anyagi helyzetű nemesi ifjak mellett már nagy számban találunk iparosokat, kereskedőket, diákokat, céhlegényeket, mi több, parasztokat és jobbágyokat is. Vagyis az „Egytestvér a magyar és a lengyel” közmondás – társadalmi bázisát illetően – a XIX. században szétfeszítette a nemesi rend kereteit. A magyar–lengyel barátság új tartalommal gazdagodott, s fogalma így a barátság demokratizálódását jelentette.

H. HADABÁS ILDIKÓ

Mindenhol csak feléd nézek

*„... én eszt a szülőföldet soha el nem felejttem
mindég sirok ha rá gondollok ha meghalok
még a föld sem fogja belöllem kinyomni...”¹*

Csupa harangzúgás a városom,
a harangokban emberek, tájak laknak,
és a nagy, kerek égbolt megnyitja tükrét a látásra.
A kisharangok, mikor elkezdik táncaikat,
végigfutnak a város girbe-gurba közléin,
a nyitott ajtókon bekukucskálnak,
s öregemberek szíveiben felébresztik a múltat,
megcsiklandozzák mozdulatlan arcaikat.
A nagyharangok orgona-akkord zengéssel
sétálnak bele az Időbe, a várost őrző falvakba,
a mezőkön szétáradva, az emlékezetbe befészkelve
megzörgetik a történelem elhagyott kapuit.
Régi harangöntők énekét hallgatja minden!

Dajkált, ringatott egykor városom, s a félelem is,
amely a hangszórókból kijajdult,
mert a cirill betűk vörös csillagokká váltak,
jelezvén, mennyire sok a tilos errefelé:
megállni, fényképezni az orosz laktanyák végtelen
kerítése előtt, ahol olykor halottak őrizték a rendet,
a magyar tolmács tarkón lőtt testével együtt,
s ilyenkor a falvak vásározó szekerei az országúton
megpattogtatták ostoraikat, miközben az eget kémlelték,
várva, hogy rájuk szakad.

Tanúk élete őrizte minden kapu mögött a reményt, hogy
rabok tovább nem leszünk, s hogy a török, német, orosz
ránk ülő századaiban, vagy csak emberi életekben
mért idők hatalma díszlet csupán,
a lélek belül szabad maradt – makacs az igazság és a hit:
Karthágó harangjait nem lehetett sohasem elnémitani,
mert a *Szerecseny Krisztus*² vércsöppjeit a bencés templomban
csikósörény lobogtató hajnalok rorátéin a sirató asszonyok
ima-gyolcsaikkal gyengéden letörölték.

Minden talpaltnyi boldogságot megőrzött a szívem,
bár nem tudtam az ifjúkor vágyakozó, édes fájdalmaiban,
hogy mindez, a nékem adatott, a soha meg nem ismételtető öröm,
a harangok felelgetése ugyanúgy, mint a fejfákon megőrzött nevek,
s az is, hogy az Úristennel halálos ágyán perlekedő Nagyapám
végre elnyugodhatott párka nénikéimmal a föld porában.

*Én ezt a szülőföldet soha el nem felejttem, platánfa-gyökereimet
mélybe fúrom, leveleimet tele írom az életemmel,
a szél tekergőzésének hangjaival, azzal az örök zenével,
amely a bakonyi hideget udvarainkba rázta.
Lételem minden percében érzem a Kálvária dombon,
Jézus nyomában siető Boldogasszony-Anyánk figyelését,
abban a föld felett lebegő, táncos mozdulatban,
amellyel csak ő tudott szeretni a farkasfoggal átharapott időkben.*

JEGYZETEK

- 1 Erdélyi Zsuzsanna idézi az 1948-ban Felvidékről, Szimzóról kitelepített asszony levelét. (ERDÉLYI Zsuzsanna, *Hegyet hágék, lőtőt lépék: Archaikus népi imádságok*, Pozsony, Kalligram, 1999, 829.)
- 2 A dunántúli város legszebb reneszánsz keresztjét nevezik így.

(K É T F E J E Z E T)

I.

Legjobb lesz, ha most elmegyek hazulról... Szó nélkül magára kapta az esőkabátot, a leomló haját kapucni alá gyömöszölte, és lerohant a lépcsőn. Nem bírt ottmaradni tovább. Egyszerűen felnyílt a szeme, és egészen más színben látta azt az embert, akivel lassan két éve élt együtt. Élete első komoly kapcsolata volt, tele lelkesedéssel, felnőtt feladatokkal, és férfigatákkal. Mire magához tért, hétköznapi szerelemmé hamvadt a vágyakozás, hiszen minden pillanatban elérhető volt a kedves. Talán túlságosan is, mert nem dolgozott a drága. Helyesebben dolgozott, de egyelőre azon, hogy dolgozhasson. *Ó, ez a siklóbeszéd...* A férfi következetesen kibújt a számonkérés alól, és a nő csodálta, miképpen képes mindig megúszni. Fialap tapasztalatlanságában nem mérte fel a következményeket, s némileg demokratikusnak vélte a helyzetet. Némileg viszont nyugtalanította a helyzet, de a modern idők felkiáltójeleként értékelte, hogy a férfiak is sírhatnak; kiváltképp önmaga erőpróbájának tekintette a helyzetet.

Állhatatossága sértetlen maradt, de halálra sértődött, amikor egyik hazalátogatásnál, anyukája nevében nevezte a dolgokat. *Annarozsi, drágám, olyan férfit kellene választanod magad mellé, akiből hasznod is származik...* Akkor ő szorosra préselt szájjal nézett a szülőanyja szemébe; legszívesebben visszavágott volna: *Ugyan, anyu, te olyat választottál?* De nem vágta, mert mindketten tudták, hogy olyat választott, csak hogy végül nem az vette őt feleségül. Ebben maradtak, az anya meg a lánya, majd bementek együtt a nagyszobába. Apu minden szempontból békésen ült a fotelban, és nézte élete tévéesorozatát. Éppen a családját adták, melynek tagjai a húsleves- rántott csirke uborkasalátával- almás pite trió utáni ejtőzéssel múlatta a vasárnap délutánt. *Minden rendben?* Kérdezte a filmbéli apa a filmbéli gyermekétől. *Igen, hogyné...* A megnyugtató választ követve apu fölöslegesnek tartotta megismételni a kérdést az igazi lánya felé. *Szólj, ha valamire szükséged van...* Mondta valamelyikük, és apu szemhéjai egyre lejjebb ereszkedtek, miáltal zökkenőmentesen átkeveredett egy másik előadásba.

Anyunak sem kellett kétszer mondani, újból a konyhába perdiült, és a célzottan túlzó mennyiségű ebédmaradékot az utolsó combig útra kész állapotba hozta. *Adj annak a szép embernek is belőle...* Mondta, és kedvesen legyintett, ráadásnak egy húszezrest nyomott a szatyor oldalzsebébe. A lány hálásan nézett rá, megölelte, de semmilyen ígéretet nem tett arra nézve, hogy a szép, de haszontalan embert belátható időn belül egy csúnya hasznosra cseréli. A kapuban kölcsönösen felszólították egymást, hogy ki-ki vigyázzon magára, hosszan integettek, és a lízingelt kis piros újabb két hét távolmaradást kezdeményezve kikanyarodott a mellékutcából. *Újabbban egyedül jön haza...* Aggódott anyu, miközben apu nevében is csókot dobott, ugyanakkor

halovány remény ébredt a szívében, hátha ez valamiféle jel, miszerint másik vő-jelöltre számíthat – előbb vagy utóbb.

A leány melegséggel a szívében és elégedettséggel a gyomrában autózott hazafelé, s nem állt szándékban lecserélni a támadósort. Amikor hazaért, kicsomagolta és izléselesen felszolgálta a szajrét; alufóliába burkolta a csirkecombok végét, ahogyan a céges fogadáson látta, salátával megágyazott a fasírtgolyóknak. Amikor készen lett, úgy érezte, semmiféle utazást nem tett, mindössze átment egyik szobából a másikba. A férfi – akit másképpen szeretett, mint például aput –, kísértetiesen hasonló pózban fogadta. Pállott pólóban, bamba- borostásan, mintha nem is vizsgán éretté nyilvánított egyén lenne, üveges tekintettel bámult a képernyőre. A tévében a sorozat sokadik részét sugározták, benne az ő jelenetükkel. A filmbeli nő indulatosan sorolta, hogy házon kívül és belül, mely értékes munkákat végzi ő, ugyanakkor milyen hiátusok mutatkoznak a párja részéről, aki még egy köszönömöt sem dob a törődésért. *Dög-unalom...* Gondolták, s csodák csodájára nem lépett közbe a távirányító, hogy egy másik párocska harmonikusabb történetére ugorjon; egyszerűen azért, mert nem volt, aki kezelje. Az imádott férfi édesdeden szunyókál a kanapén, szája szegletéből komótosan csordogált lefelé az alma. *Így nem lehet beszélgetni...*

Annaróza, mintha álmából riadna, összerándul, s úgy érzi, roppant kicsi lett számára ez a hely. Életében először tisztán látja, amit átélt, levegőért kapkod, és nem törődve az etikettel, köszönés nélkül lerohan a lépcsőn. Odafönt rendületlenül folytatódik a tele-regény. *Imádlak...* Duruzsolja a filmbeli férfi. Alázatosan fölpillant, ahogyan a szóváltások alkalmával szokta, de a kedves hölgy nem várt éberséggel kérdez. *És azon kívül?* Rövid hatásszünet, s a folytatást a következő részből tudhatjuk meg. A nővé érett leányszó akkor már árkon-bokron túl jár. Nyirkos alkonyat telepedik az utcákra, ki teheti, behúzódik, vagy el sem indul. Annarózának nincs úti célja, szeme előtt baljós kétség lebeg, és életében először megfutamodna a befutó előtt. Órákon át kóro fák között botorkál, utcákon, parkokban tekereg, azután megint csak visszakeveredik a házak közé. Magában próbálgatja a ki nem mondott mondatokat. *Elegem van, költözz el... Bárhová...* Kavarog a feje, irgalom és borzalom zagyvája, s az édesanyja szavai csengenek a fülében, mire kénytelen belátni: *anyu bölcs asszony...*

Végül hazafelé veszi az irányt, s az egyik kapualjból artikulálatlan hörgés zúdul az utcára. Erősödik a hangvétel, mocsokszó keveredik az üvöltésbe, érthetőre formált fogódzók a badarságban. Torzképző rongyszédő imbolyog a járdán, orvos soha nem látta, s ha nem jut hozzá a napi hat decihez, üvölt. Most még csak négy félnél tart, annak is jelentős részét ráborította a ruhájára, kárba vezett az aznapi bevétel. *Kibaott viillág...* Annaróza illatos, fiatal, nem akar tudomást venni, amióta az eszét tudja, biztonságot ígért neki a civilizáció. *Nei ússszod megg...* Ígéri az elborult elme, és ököllel hatalmasat csap a szemetesekukára, műanyagszilánkok pattannak szét. Örült, gondolja a nő, de zsigerig hatolnak belé a hangok. Nem akar borzongani, hiszen ez egy örült, nem akar félni, hiszen csak örült, arra pedig kiváltképp nem akar gondolni, hogy hiszen örült, és ő kitől kérhetne segítséget. Eltereli gondolatait, pár perc és itt a busz, akkor átvág, és fölugrik a hátsó ajtón. Az utcán alig járnak, egyik oldalon a borult

elme harcol a világgal, a másikon a nő megbújik a fák között, nehogy megsértse, amiért iszonyodik tőle.

Hoá méisz te ribbbansz... A férfi irányt változtat, és visszafelé indul, úgy tűnik, földre viszi a lendület, de erősebb önmagánál, s talpon marad. A nőt meglepi, hogy a másik ilyen pontosan felmérte a menekülési kísérletet, de tartja magát. Lassan lépeget, mintha ráérésiből sétálgatna az út szélén, s végül sikerül leráznia. Annaróza felsóhajt, kesztyűs kézzel babrálgat a rajzolt szemöldökén. A buszban szellősen utaznak; mackósapkás férfi a csuklóban újságot olvas, mellette két fruska telefonozik, egy maguk fajta szerelmespár elszórtan létezik. *Süsörrítéd a pirossz szájjadat...* Az üvöltéssel cefre, és mosdatlan szorongás bűze terjed szét. *Megint itt van...* Az olvasó mellékesen szemléli az új felszállót, és a legközelebbi megállónál távozik a lányokkal együtt, a pároccka egymásba feledkezve csókolózik tovább. *Moss föööl, te áállatttt...* ordítja a részeg, és cifrázza tovább, pillanatra sem feledkezik meg a társadalmi nemi szerepekről. Amikor szembefordulnak egymással, a nőt gyomorszájon vágja a felismerés, hiszi is, nem is, amit lát: *Hiszen ez az én hajléktalanom...* Korábban így kérkedett magában, amikor rágondolt.

Hetente kétszer-háromszor találkoztak, véletlen akarattal, mert az egyikük lakhelye felé vezető úton volt a másik tartózkodási helye. Kifejezetten rajta: télen-nyáron, éjjel-nappal, az aszfalton elterített hullámpapír, hálósák, persely, meg a szokásos *etilapu*-kellék. Ő hívta így, a horpadt arcú rongyfészek, az ötven körüli hetvenes, mert csak ekképpen volt képes kibírni. Reggel két fél, délben két fél, és az elalvás előtti szeszadag – amit bármely napszakban bevehet. Valamirevaló steril torkú röhögve összeszedi a rávalót; legfölbjebb nem eszik aznap, csak mohát. A nő reggelente futni jár, neon zöld mezben, ruganyos cipőtalpakkal gyűjti a kilométereket. Tán egy éve, hogy kiszemelték egymást: a hajléktalan hálásan néz, dicsér, a nő sóhajt, hallgat, majd otthon átöltözik, és megnyugszik a lelkiismerete: havonta egy ezrest dob mindig ugyanabba a kasszába. A rongyos illendően köszöni, megkérdezi, dohányzik-e a nagysád, azzal pár szál cigi is leesne, de nem; marad sportos, karcsús, neonban.

Nem ismert meg... Vagy megismert... Melyik a rosszabb? Tűnődne Annaróza, de ismerőse határozott léptekkel megindul felé. A szerelmespár időben lelépett, más jelentkező nem akad útitársnak, kettesben maradtak. *Útálllaak...* ordítja az eszetlen, alkoholos nyál fröcsög szét. *Úúútállak benneteket...* *Mind!* Felkiáltójelet rajzol a karjával, közben a slicce körül matat, a nőt lehúzza a félelemörvény. Már nem gondolkodik modern eljárásokon, preventív megértésen, menekülőre fogja. Ahhoz, hogy előrejusson a fülkéig, át kellene kelnie az örületen, a sofőr pedig, mint aki ott sincs, rendületlenül vezeti a buszt. A nő az ajtószegletben keresne menedéket, de fékezésnél a tehetetlen zsák rászik, s akkor mintegy megoldás kínálva, váratlanul kinyílik a hátsó ajtó. A részeg saját lendületétől kizuhan az úttestre, rántaná magával a nőt is, de az visszahúzza magát, és marad belül. Ajtók záródnak. Csikorognak a fékpofoák, a busz hat keréken csúszik előre vagy tíz métert, végül rángatózva megáll. Csönd.

Annarózának alig maradt ereje felállni, végül összeszedi magát és leugrik. A járdán csődület támad, az emberek kérdezősködnek, ügyesen összerakják a történetet, és a

sérültet nézegetik. *Szegény pára...* Sajnálkoznak, és a jobb élet reményéről elmélkednek. Rövidesen megérkezik a mentő, összekaparják a rongyost, a rendőr kikérdezi a sofört, hogyan történhetett meg, hogy menet közben kinyílt az ajtó. Vagy negyedórát tart a kihallgatás, a hatóság minden részletre kíváncsi. Azalatt behízalgő női hang árad a busz hangszórójából, a gépi szöveg vagy hússzor körbejátssza a mantrát. *Kedves utasaink, szíves türelmüket kérjük, a menetrend rövidesen helyreáll... Helyreáll...* A nő reszketegen babrál a kabátja gombján, amit tudott, elmondott. *Szükség esetén beidézhetjük...* Biccent felé a rendőr, és méregeti, ekkora fizikummal lehetséges-e kivégezni egy embert. Ácsorognak még egy darabig, s a további kérdéseket megelőzendő, a nő távozik.

Mégis mi más lehetett volna válaszolni arra, hogy ismerte-e az áldozatot? Tűnődik, mivel kénytelen volt hazudni, nehogy valamely közösséget feltételezzenek ő, és a hajléktalanja között, vagy megvádolják, amiért nem mutatkozott elég megértőnek. Az élmény továbbdolgozik benne, leginkább a kimutathatatlan dobbanás a szügye környékén nem akar múlni, ami akkor keletkezett, amikor a rongyos megindult feléje. Hazaérkezvén végignéz a saját hajlékán, amit megosztott álmai férifijával. *Csak nem jutunk idáig...* A szavak hatalmán gondolkodik, de minduntalan felvillannak előtte a baleset képei. *Talán nem halt meg teljesen...* Ízelgeti, mit jelenthet a *teljesen* olyasvalaki számára, aki addig félholtként élte az életet, de nem tudja megvitatni a történetet, mert a férfi, akit szeretett, elment otthonról.

II.

Psztt, jön... Anett visszatér a levegőzészéből, s úgy tesz, mintha nem tudná, mennyire csámcsogták szét az életét, mialatt távol volt. A családtagok valóban túlvannak már a cirkuszi lét sejtelmein. Sokkal inkább értelmezhető számukra a másik ági rokonleányzó, Estilla sorsa, s ha már együtt vannak, őt is előveszik. Esti óvónőnek tanult, s amióta végzett, kitűnő diplomával gondozza a piciket. Nagyanyja, Annus javasolta neki, ha vonzódik a gyerekekhez, töltse közöttük az életét. Estilla örömmel fogadott szót, és boldogan ment nap mint nap munkába. Ancsúr, az édesanyja viszont megint csak nem volt elégedett. Apjához hasonlóan, jogásznak szánta a lányát, rideg fényű tárgyalótermek teljhatalmú úrnőjének, aki sok év tanulás után a neve elé kanyaríthatja a Dr-t. *Anyá, én nem ártom magam mások dolgába...* Védekezett Estilla, s maradt hagyományos nő, aki munka közben sem tesz egyebet, mint amit családilag elvárnának tőle. A történet hallatán a családtagok bólogatnak, és védelmükbe veszik a lányt: *Hadd csinálja a gyerek, amihez kedve van...* S miután egyik téma követi a másikat, nem várt kapcsolódással – Anett nagynéni segítségével – kiderül, hogy Estillának különleges hobija is akad.

Esti először húzódozik, végül az unszolásra bevallja, hogy néhány éve labdarúgó játékezető képesítést szerzett. A társaság felélénkül, minden szem kocsányon csügg, amikor elmeséli, hogy míg hétköznapokon a kiskorúakat terelgeti, hétvégén és ku-

panapokon a nagyobbakat egyengeti. *Bírózó, én nem követtem el semmit...* Ordította arcába egyszer az ismert középcsatár, mire Estilla egy kedves szabadrúgással igazította helyre. *Nekem egy nő ne dirigáljon...* Kiabált tovább a sértett, immár fektében. A focista érzékeny szerzet, és sokszor összeomlik a pályán lelkileg, úgyhogy játékvezetőnő legyen a talpán, aki két percen belül talpra állítja. A fiúk női részvétet vártak a pályán Estillától, és végig sértődtek, amikor az eleséseiknél nem volt hajlandó rögtön hordágyat rendelni. *Egyáltalán nőből van az ilyen?* Bődült a hímkórus, s hajtogatták mindaddig, amíg tiszteletlen beszédért sárga vagy piros lapot nem kaptak. *Bezzeg a férfi bírókkal lehet tárgyalni...* Próbálkozott a makacs védősor. *Mire gondol?* Érdeklődött a játékvezetőnő, s a további kommentár az öltözők belvilágára maradt.

A pikáns sztorik rendkívül izgatják a rokon bácsikat, fiúkat, s bemutatandó, hogy évszázados előnyük révén komoly tapasztalattal bírnak e területen is, vizsgáztatják a leányzót.

Na, és mit ítélsz, kisanyám, ha két labda van egy időben a pályán?

Ha nem zavarja a játékot, akkor semmit...

És ha kézhez ér a labda?

Ha a leszorított kézhez, akkor semmit...

Na, de egy sárga lapot csak kiosztasz olyankor!

Csak abban az esetben, ha láthatóan szándékos volt. Leszorított kézzel is lehet irányítani a labdát...

Lefújod-e a meccset, ha hűsz nullra vezet az egyik csapat?

Csak akkor, ha a csapatok komolytalanul játszanak, például sorozatosan öngólt rúgnak, idétlenkednek, vagy sportolóhoz méltatlanul viselkednek...

Hümmögnek-horkannak a szakemberek, érzik, komoly méretet ölt a rokonka képzettsége, és ahelyett, hogy mélyebben belemennének a szakirodalom taglalásába, archív sztorikkal jönnek elő. Legendás meccsjelentekről mesélnek, amelyek akkor történtek, amikor Estilla még a kishúgát dajkálta, és fogalma sem volt arról, hogy a kisedek világából kiszabadulva, egy százhuszszor kilencven méteres rét jelent számára kiemelkedési lehetőséget. *Bizony lehetne kisebb a pálya...* Kapkodott levegő után eleinte, amikor egy-egy kontratámadás próbára tette a tüdejét, de példát mutatott a legénységnek, és minden esetben a játékosokkal egy vonalban szemlélte az eseményeket. Máskor a hangja veszett el a sűrűségben, s inkább kétségbeesetten fújta a sípot, azután többször összerándult a gyomra, amikor huszonkét felajzott férfi kérte számon az ítéletet. Ezúttal a nagybácsi és a kisfiúk sem nyugszanak, és faggatják tovább.

Na, és azt tudod-e, nagylány, melyik volt a labdarúgás történetének legrövidebb mérkőzése?

Arra a meccsre gondol a Rezső bácsi, ami után létrejött a Premier League? A Nottingham Forest játszott a Liverpoollal. Ezerkilencszáznyolcvankilenc, április tizenöt, kilencvenhat áldozat. Hat perc után lefújták a meccset. Az egyik csapat támadója kapufát rúgott, mire az ellenfél szurkolótáborra nekiment a másiknak. Sokan az életükért küzdöttek. Azután szigorították a biztonsági előírásokat...

Honnan tudod ezeket?

Futball-történet órán tanultuk...

Ej, de füttyös kedvében van ma a kislánya!

Folytatódik a vizsgáztatás, és Kispanni mostoha-bátyja, Dezső, Rezső bácsi segítségére siet. Férfi-szolidaritásból kiegészíti az öreget, ha nem emlékezik pontosan a részletekre, de Estilla minden próbát kiáll. A férfiak a továbbiakban egymás között mérlegelik a hazai esélyeket, de képtelenek szabadulni a füttyülő-témától, és hirtelen támadt ötlettel tervet kovácsolnak: *Úgyis rég jártunk meccsen, elmennénk a következő bajnokira! Legalább figyeljük a leányzót, hogy megy neki sípolás...* Dezső gyakorlott meccsjáróként alaposan kikérdezi a lányt, s amikor kiderül, hogy nem női, hanem férfimérkőzést vezet majd, a lelkesedés a tetőfokára hág, és a bírónőt – a *játékvezetőt...* javít Estilla –, további jó tanácsokkal látják el. *Kisanyám, füttyülőt igen, de bundát ne vigyél magaddal aznap...* Röhhög saját viccén a család balhátvédje; nyilvánvaló hát, hogy minden készen áll a kiránduláshoz. *Szombaton kettőkor találkozunk a stadion előtt...* Felhők telepednek Estilla homlokára, amikor megtudja, hogy a rokonok más-más csapatnak szurkolnak. *Sajnos nem tehetek semmit...* Hárítja el a viccből jövő bundázási kísérletet, s azt ajánlja nekik, hogy üljenek külön szektorba.

Alig is lepődött meg, hiszen a játékosok közül többen próbálkoztak nála, igaz más módszerekkel: *Különösen csinos ma a kisasszony... Meghívhatom meccs után egy kávéra? Cseréjünk telefonszámot!* Esti gyakorló nőként rendre leszerelte őket, bírónőként viszont helyreutasította a százaskodókat. A kísérletezési kedv nem maradt alább, sokszor közvetlenül a pályára vonuláskor megkapta: *Anyukám, téged küldött az urad, maga helyett?* Estilla elengedte a füle mellett a csipkelődést, és teljes valójával élvezte, hogy kilencven percig nála volt a kormányrúd. Erősnek érezte magát. Előzőleg az összes szakiskolát kijárta, a körzeti bajnokságban edzette magát, és megszerezte a minősítést, miszerint: *Abhoz képest, hogy nő, fizikálisan és mentálisan képes levezetni egy futballmérkőzést...* Sőt, a focitanárok kifejezetten dicsérték: *Kora és női mivolta ellenére határozott a szabályalkalmazásban, és következetes az ítéletekben...*

Kösz szépen... Köszönte szépen a százhatvankilenc centiméter magas, rövid barna hajú női mivolt, de nem érzékenykedett. Ismerte a hétköznapi és a meccsek parázs hangulatát, s méltatlankodás helyett inkább játékvezetői edzőtáborba vonult, hogy pártatlan döntéshozói képességei mellett továbbélezze fizikai állóképességét. A szorgalmas munka hamarosan elnyerte jutalmát. A partjelzői státus után saját stábot alakíthatott, válogatott oldalbírók segítségével vezényelhette a meccseket, s rövidesen megérkezett a vezetőnők karrierjének csúcsára: férfiak fölött is ítélezhetett. A nyugalmas mérkőzéseken elért sikereket követően Estilla sejtette, hogy nem lesz egyszerű dolga. Jobban örült volna, ha élete első nagy rangadója idegenek előtt zajlik. Amolyan beavatási szertartásnak vélte, és szeretett volna minden fronton megfelelni. Végül úgy gondolta, ez is hozzátartozik az akadályugráshoz, jöhetnek a házi férfiak.

A megbeszélte napon, a család átverekszik magát a beléptető kapun. Rezsőnél kicsinyke zászló, Dezsőn klubszínű sál, a fiatalabbaknál kereplő, és a csoport beolvad a nagy egészbe. A szurkolók nem bízzák a véletlenre, s bemutatót tartanak, ki a legény

a stadionban. Zúg a hajrá-rá, és a begyakorolt házi rigmus; csapatmezbe öltözött kedélyek hullámszektorról szektorra. Pontban fél háromkor a játékosok kivonulnak a csatamezőre, a játékvezető földobja a fémpénzt: fej választ, kézfogás, zászlócsere, középkezdés. Továbbra sem tétlenkednek a hangulatfokozók, síppal-dobbal buzdítják az övéiket, és szórakoztatják önmagukat. Hajtós, ki-ki meccset várnak ezúttal, amelyen hol egyik, hol másik csapat szerzi meg a vezetést. Az első félóra eseménytelenül telik. A szurkolók is napirendre térnek a női vezetés fölött, már nem vizslatják, hol tudnának beleköti az ítélkezésbe; alig történik említésre méltó esemény. Unottan köpködik maguk elé a szotyola héjat, s hogy tökéletes legyen a kedvetlenség, az eső is rázendít; a mezek hideg bőrként tapadnak a játékosok testére.

Szünet után folytatódik az érdektelenség, a focisták csúszkálnak a vizes fűvön, többen a mérkőzés abbagyását sürgetik. *Ha a bíró földre ejti a labdát, és az nem pattan fel a sárból, le kell fújni a meccset!* Okoskodik egy szabálykönyv-fejű figura. Többen aláírásokat gyűjtenének, mások egyszerűbb megoldáshoz folyamodnak, és egy kisebb csoport beszél. *Fújd le, fújd le!* Skandálják. Az óvatosabbak viszont másképp emlékeznek, és szakszakértőt kérdeznének, ha lenne közöttük olyan. Azután abbamarad a dumálás, mert a második félidő vége felé, eladott labdák sorozatából váratlanul kibontakozik a mérkőzés első jelentősebb kapura lövése. Megreppen az oldalháló, szemből gólt kiáltanak, de a partjelző kirúgást ítél. A kihagyott helyzet felrázza a játékosokat, dehogy hagynák ők abba, éppen amikor lendületbe jöttek, s a középpályán megkezdődik a munka. Fölugrik a kispadról a had vezére, táblán rajzol, mutogat, a homlokán leszaladó izzadságcseppek esővízzel vegyülnek. Az alvezér beüvölti a pályára a kigyakorolt figura számát, az oldalvonal mentén nyargaló futár megviszi a hírt a belső tagoknak. A csapat alakzatba rendeződik, és beindul a nehézségezet.

A hazaiak védekezésre kényszerülnek, minden játékos a vár elé csoportosul, a támadókkal azonban nem lehet bírni, megbontják a rendet, s amikor egyikük mindent egy lapra feltéve beront, a védelem elveszíti higgadságát, és könyörtelenül elgáncsolja az ellenséget. A játékos arccal a földre zuhan, hemperedik párat, végül a teste alfele a tizenhatoson kívül, deréktől fölfelé viszont azon belül hever, kinyúlva. A társak odarohannak, élesztetik a hullajelöltet, és a bírót keresik. Estilla közel a jelenethez, rendelkezésre áll. Hevesen mutogatnak a férfiak, szorosán körülveszik, hogy ki sem látszik közülük. Ellentétes javaslatok hangzanak el, élet-halál kérdése az ítélet, mert mindössze egyetlen perc van hátra a mérkőzésből. A bírónő, miután meghozta a döntést, megpróbál kitörni a körből, felajzott, vörös pofák lihegnek a nyomában, és követelik az igazukat. Páran fenyegetően elé állnak, nem érnek hozzá, de izmaikat feszítve próbálják a számukra helyes irányba terelni.

A nő felszegett állal és feszes karral a tizenegyes pontra mutat. A sérült meggyógyul, és már rúgná is, a lelátón ülők felugranak, hogy jobban lássák, mi folyik odalent. A játékosok továbbra sem tágítanak; egyik fél helyesel, a másik tiltakozik. A kedvezményezett csatár fölkapja a labdát, ki nem adná a kezéből többé, és a szétázott fehér körre helyezi. Az ellenfél nem tér napirendre, és az ellenszurkolók tábora, miután a

jelekből lemérték, mi következik, összehangolt próba nélkül rázendít. *Mocs-kos ribanc! Mocs-kos ribanc!* Dörög a félstadionnyi rágalom, amikor a játékvezető a sípjába fúj, és engedélyt ad a büntető végrehajtásához. Nincs visszaút, az elégedetlenkedő játékosok kínjukban vigyorognak (lám, megkapta a magáét a ringyó). A kijelölt játékos utolsót igazít a labdán. Mint a versenyló, lábával a földet kapálja, és nekifut a lehetőségnek. Pár lépés után kissé megtorpan, s mielőtt a labdához érne, egyik lábát a másik elé lendítve becelez. A kapus elfekszik a mutatott irányba, miután a büntetés-végrehajtó nagyképmű az ellenkező sarokba gurít. Gól.

Góóóóó!! Kispadon, pályán, lelátón, ahol érik egymást, mámor-ittasan ölelkeznek a szurkolók, örömben majd' megfojtják egymást. Orvos a tanárral, az a szakmunkással, nyugdíjas a diákkal, délceg a sántával, a vidámmal, a szomorúval, sok-sok férfi kevés nővel. Az ellentábor újból erőre kap, és lendületesen ribancozik, öröm és bánatkialtások keverednek, amikor a játékvezető mutatóujját jobbra-balra mozgatva jelzi: a gól érvénytelen, és az ötösre mutat: kirúgás. *Kisanyám, te normális vagy?* A játékosok kivetkőznek magukból, az öklüket rázzák, és bő nyállal, mintha elkülöníteni akarnák az ép eszűektől, látványosan körbeköpködik. Egyikük a saját mezét is megtépi, amikor értesül arról, hogy szabálytalan cselezés miatt a gól érvénytelen. A nő az órájára pillant, időn túl vagyunk, sőt, és három hetyke sárga lappal tiszteletlen beszédért, s ugyanannyi sípszóval véget vet a dárídónak. Edző, gyúró, segéd, és töltelekemberek rohannak a pályára. A lelátón egyetlen száj sem marad tétlen; hazai- és vendégszurkoló konszenzusra jut, s egyöntetű, mélyről jövő basszussal fröcsögi bele a világba: *Mocs-kos ribanc, mocs-kos ribanc!*

OLÁH ANDRÁS

mélységeink

lyukas szívemből törött álmok hullnak
közöttünk nincsen már jövője a múltnak

részegült szavak közt emlékre talál még
s bennem szereti meg fényedet az árnyék

ősbe romló vágyunk lehet csak képzelem
– lelkifurdalásból épül a végtelen –

nincsenek hullámok s mérhető mélységek
betegült reményem légszomjjal ér véget

visszaint az éjünk – zavaros láttelelet –
homályos alkunkból építész árteret

maradsz bezárt kapu s csak bámulsz a holdra
vakságod a régi szomjat már nem oltja

választásaink

tenyereddel kitakartál egy egész kontinenst
ujjadat a szádra téve jelezted hogy hallgassak
nem értettem mire jó ez az egész:
az élet sohasem lehet szimpla topográfia
kialvatlan szemünkbe álmokat mások hazudnak
és nem várhatjuk örökké tétlenül a gyógyulást
s hogy szemünkbe csorduljon a meggyfák
virága míg mi fiktív képeket rajzolunk
de miért akarunk egymás tárgyai lenni
amikor alanyai lehetnénk... hidegek vagyunk
légszomjjal küszködünk és sajnáljuk
hogy nem lehet a sivatagot választani...

[jó lenne végre]

jó lenne végre kisétálni magunkba
gyűjtött fájdalmakból és nekivágni
a városnak... kikötni egy kocsmában
támasztani a pultot és hallgatni
a viseltes legendákat – lezsibbasztani
kicsit az agyat és utat találni magunkhoz
bízni az ösztönökben és megérteni
hogy a futás még nem szabadság
majd keresni egy árokpartot kucorogni
egyemás mellett szigorú csendben hogy az
álmokat átmentve születhessünk újra

1.

Hollander Dávid, Hack Júlia és Hollander Vili bácsi harmincéves fia 1947. február 18-án indult Pestről, 19-én délután érkezett a kisvárosba. Gyerekkora, családja kisvárosába. Három éve nem látta.

Bő három év telt el, mióta egyik napról a másikra szétszpriccelt a család, annyi idejük se marad, hogy levélben megbeszéljék a régió távolabb élő, de még veszélytelenül elérhető rokonait, elkötelezett ismerőseit. Azonnal indulni kell. A román kiugrás hírért az öreg Hollander már úgy kommentálja egy közös családi vacsorán, meg kell tenni az előkészületeket, Horthy lapátra kerül, a németek nem hülyék, nem ismétlődhet meg, náci frontország leszünk, Dávid, intézkedj. Dávid intézkedik, de a viszonyok nem engedélyezik a hatékony intézkedést. Ehelyett készül, pakol, indulásra készen tartja a kocsikat. Készítik a listát, ki, hol húzódik, hol húzódjon meg, egyeztetni próbálnak, biztosíték után járnak, hogy ne legyenek szem előtt, amíg – remélhetően gyorsan – átsöpör az ország fölött a front, és vége ennek az egésznek.

Ami a belvárosban történik novemberben, arra senki nem számít. Egy kis párt, eddig sem bujkáló helyi rablóbandája, nem várva ki a központ utasítását, az éjszaka és a köd fedezéke alatt végigfosztogatta, gyilkolta a belvárosi üzleteket, a boltokhoz tartozó lakásokat.

Az öreg Hollander bácsi a tervek szerint szedte szét a két nagycsaládot kisebbekre, programozta el a megbízható címek felé, osztotta fel a járművek közt, indította útnak Váctól Besztercebányáig. Dávid két központinak számító pesti címet kap, két kisebb fiával indul, a feleségével. A város még szörnyülködik, Hollander Dávid már úton, menekíti a szűkebb családot. A város még az eseményeket tárgyalja, járja körbe a köveken feketéllő, homokkal felszórt vérfoltokat, a Hollanderek már elhagyták a város. A vér a két kamaszlányhoz, a Kohn lányokhoz tartozik, Irénhez és Olcihoz, és apjukhoz, Kohn Frigyeshez, az omnibuszcég tulajdonosához, a következő folt hat házzal fentebb a járdaszélen Eisenberger zenetanárhoz. A Hollander lányok ötven éve mind az Eisenberger-zeneiskolában tanulnak. A Debreczeni cukrászda, Karádkút legkitűnőbb cukrászdája még úszik a vérben, éjszaka ide gyűjtik össze a gazdagabbját.

*

Hollander Dávid egyszerre látja az ezt követő, máig tartó időt egyszerre felmérhetetlen százezer évnek, egyszerre egy pillanatnak. Elszédül tőle. Bergenben azt mondta magának, türelem, nem szabad, tilos hazagondolni, mert csak magad eszed, és a koszt úgyis kevés. Később az osztrák Wellsben azt, már közelebb vagy haza, és minél közelebb vagy, annál többet gondolkozhatsz, hogyan legyen otthon. De egy pillanatig nem merült fel lehetőségként, gondolkodás nélkül utasította vissza az amerikaiak ajánlatát, akik – az Alpenjäger-kaszárnya kétszázhetven diplomás menekültje nyu-

gatra telepítése céljából – autókat küldtek értük. Győrben, itt már az orosz tudása érvényesült, azt mondta magának, már csak egy nap Pest, Pesten azt, innen már csak egy nap Karádkút.

De nem indult, várt, amíg a felesége is megérkezett a pesti lakásba, betegen. A két kisfiú nélkül. Nem utazhat a gyógyulásig. A család ismeri az elérhetőségeket, itt keresik, találják meg, ha hiányzik valakinek. Néha belegondol, mi lehet a két karádkúti házzal, de elhessenti.

Nyugatról, Racsó felől közelítik a várost. Hollander követi az időjárásjelentést, remélve, így elkerülheti a havazással járó útakadályokat, de feltámad a szél, a soha nem látott hófúvások meghosszabbítják az utat. Számol ezzel, amikor az Igazoló Bizottságok ellenőréként végre kiszabadul a fővárosból, de nem várhat tovább. Hét embert visz magával a különítménybe, a helyettesét és egy sofört, a háborút végigszolgált öreg Tatra kisteherautóval. Hétfőn indulnak, veszett hóesésben. Előtte Hollander eszébe jut, hogy megnézza a szerszámokat, ha baj adódna, ne álljanak tehetetlenül. A raktárból lapátot, homokos tűz-ládákat rakat a kocsira, őrbundát, lópokrócokat. A ládákat a kiszereelt padozat helyére rakatja, azon ül majd a legénység, és ha kell, felhasználják a tartalmát. Ismeri a téli viszonyokat a folyó mentén, tíz emberre vételez pálinkát, amerikai húskonzervet, téglalakú kenyeret. Négy napot szán az útra odaviszsa. Feleségének ígéri, csütörtök estig mindenképpen, ha az ég a földdel, ha cigánygyerekek potyognának. Ehhez képest a soha nem látott februári hóesésben kedd délutánra teszik meg az alig száz kilométert.

Nyugati irányból a család elsőként épült „nagyházát” érik el a városban, a Gereblyés lapos fölött a dombtetőn, a Kázmér utcában. Mindkét „nagyház” a folyóra merőleges Kázmér utcára épült három évtized különbséggel. Az elsőben éltek a dédszülei. Dédapja és a testvére, dédanyja és a testvére. Egyszóval, két testvér elvett két testvért, és közös házban laktak. Közös vezették az üzletet. A közös családi üzletet, amit „Alexander Hack und Hollander”-nek neveztek. A Generali, az Assicuratione Generali része, olasz biztosító intézet, amit a környéken képviselnek. Három megyére jár az elsőbbség, a kizárólagosság. Házbiztosítás, gabonabiztosítás, tűzbiztosítás, ilyesmi. A családi legendárium szerint a legidősebb fiú érteti meg a két dédapával, hogy a város túlsó végén is el kell zárni a csapot, mielőtt másnak eszébe jut, és egyszerre nem kényszerítik a fáradt lovakat a hosszú, csalóka domb megmászására. Hetente kétszer piac Karádkúton, szerdán és vasárnap. A parasztok két irányból, keletről és nyugatról érkeznek áruval a városkába. Az egyes számú „nagyház” a Hackház, a nyugati városrészben épül az első nagy regionális sikerek korában.

Így esik, hogy két, hajszálla ugyanolyan öreg kereskedőház áll a városkában. Két család. Két nagy, két-két családra méretezett ház, két nagy telek, nagy udvar. Megrakott lovas szekér is foroghat az udvaron. A két déd-testvér – déd-házaspár – berendezése is, bútorzata is milliméterre azonos a két milliméterre egyforma házban. Talán takarékoságból, hogy a terveket ne kelljen újragyártani, talán bevált az eredeti terv. A bútorzat is egyforma, ugyanannál a zsidó asztalos és kárpitos műhelynél rendelik.

A város előtti keresztútnál megállítja a teherautót a kora esti puha, ritka hóesésben. Kiszáll, sétál néhány méter, hogy ne hallja a ponyva alatt fagyoskodva szentségelő katonák dobogását. Megáll a dombhajlat élén. Látja a városka párában szürkülő házait, a kopasz szeder-, körte-, és cseresznyesort, amint követi a nagy S kanyart leíró Kázmér utcát. Sötét tömbként érzékeli a várost keresztben átszelő folyót szegélyező fűzeket. Addig nem lát le. A levegő párás, nedves, a felhő mélyen a házak fölött. Gyerekkora városa, gondolja. Nem érez semmit, csak a hideget, ugyanakkor a bizonyosság örömét, hogy hazaérkezett. Hazajutott kiválasztottként.

– Induljunk – mondja a sofőrnek.

A Tatra felmorog alattuk, csikorog a hó.

Hollander tudja, hová megy, tudja, mi várja. Értesült róla, hogy a város súlyos veszteségeket szenvedett, az oda-vissza többször áthullámzó front nem kímélte, hogy a folyóparton álló városháza romokban, hogy a közösség életének újraindításához a működésképtelen épület helyett megfelelőt kellett keresniük. Azt is tudja, hogy a részben szétszóródott, részben deportált, közvetlenül a háború után nem jelentkező család egyik tagjától se kérhetek engedélyt a házfoglalásra. Hollander elfogadja. A háború alatt se kérdeztek senkit se az orosz, se a német parancsnokok, hogy beköltözhetnek-e.

Most a békét kell megnyernünk, gondolja, de visszavonja azonnal. Gyerekkora házai közt broszúra ízűnek érzi a súlyos szavakat. Most újra nem akar megmenteni népet, nemzetet, hazát. Rendezni mielőbb a város rendezetlen dolgait, végiglapozni a családét, aztán haza a lábadozó asszonyhoz. Induláskor eldöntötte, nem kíván személyesen belefolyni a hivatali ügyekbe, mindent a helyettesére bíz, ő a család dolgában tesz rendet, amíg a csapat átnézi, felülvizsgálja, ellenőrzi az aktákat.

Száz méterről látja, fehéren füstöl a Hack-ház fölötti pékség. Talán sógor, nővére férje is hazaérkezett, gondol Hollander Dávid a testvérére, akiről semmi hír a háború vége óta. De a pékség utcára néző ablakai sötétek, nem állítja meg a kocsit, gurulnak lassan a Hack-ház elé.

Késő délután. Hideg, téli késő délután, éppen a sötétedés beállta előtt. A városzélről eddig megtettek másfél kilométert, de egyetlen élő embert nem látott. A járdák, az utcák hó alatt. Nyomot, nyomokat se lát.

– Óvatosan kanyarodjon – figyelmezteti Hollander a sofőrt. Hirtelen eszébe jut, hogy a bejárót lovas szekerek számára készítették annak idején, a Tatra nyomtávja szélesebb, és Riza néni, a mindenkori, egymást követő Riza nénik soha nem engedték szélesebbre szabni, kellett a szegély a büdöskéknek. A büdöske kora tavasszal kikerül és sokáig bírja.

A fényszórók bevilágítanak az udvarba. Helyet keresve araszolnak az udvarra, ropog a térdig érő hó. Valaki az épületből felkapcsolja az udvari világítást. A szakasz elfagyva, mereven mászik, ugrik a ponyva alól a hóba. Hangosan jajgatnak, szentségelnek. Hollandert ingerültté teszi emberei viselkedése. Lakott területre értek, legyen elég, viselkedjenek katonaként.

– Sorakozó! – üvölti.

Várja, amíg lassan a Tátra megadott oldala mellett morogva sorba rendeződik a csapat, nem tudják mire vélni, eddig kifejezetten baráti volt a nexus parancsnok és emberei között.

– Kezük, lábuk megvan? – kérdezi továbbra is üvöltve Hollander, és láthatóan elvárja a választ.

– Igenis, parancsára.

– Megfagytak? Hangosabban a választ, a hétszentségit! – csapja hozzá Hollander, mert halknak találja.

– Igenis, nem! – zúgják kelletlenül.

– Akkor mi a lófaszt siránkoznak, mint egy csapat iskolás lány a zivatarban?

Erre nem tudnak válaszolni. Hideg van, és túl hosszú a kérdés.

– Megérkeztünk, elszállásolunk, befűttetünk egy termet, reggel kezdjük a munkát. Reggeltől Ottó hadnagy – mutat a helyettesére – a parancsnok.

Azt csak reméli, hogy az utcafrontra nyíló lévő kiskraktár üres, a kályha is benne maradt, ha nem, más megoldás után néz, az emberei már ma meleget egyenek, melegben aludjanak. Akár így, akár úgy, ezt megszervezi. Holnap papírmunka, irodamunka, amit kimerült személyzettel kilátástalan elkezdni. Haladnia kell, és a haladáshoz ideális körülményeket teremt. Nincs mese.

2.

Amíg Hollander a katonákat rendezi, elöl, a tornácon, a hátfényben megjelenik egy kicsi, kucsmás ember, kifordított báránybekecsben, koppanó katonacsizmában. Közelebb lépdel, kivárja a parancskihirdetés végét, csak akkor szól le a lépcsőn, amikor a katonák elhallgatnak, hogy jó estét kívánok, kit keresnek az urak. Hollander, mint akit megszúrtak, úgy fordul hátra, lép közelebb, hajol a kicsi emberhez, nézi meg az arcát.

A kucsmás előbb ismeri fel:

– Nohálá istennek, Dávid úrfi, hát megérkezett.. – esetlenül megöleli, Hollander visszaölel.

– András bátyám, maga az első élő ember, akit látok.

Kiss András a Hack család mindenese, gondnoka vagy tizenöt-húsz éve. Ölelik egymás, úr és szolga. A boldog békeidőket ölelik, amikor még rendben mentek a dolgok. A kucsmás kicsi ember az orosz fronton eltűnt két fiát öleli, akiknek nyoma veszett, Hollander nem tudja hirtelen, mit. Hollander Dávid nem ölelkezős fajta, de igen megőrül, hogy végre, ha nem is a közvetlen családot, de legalább azok közül lát valakit, akik ismerik a családját, akik informálhatják, mit történt, mióta elhagyta a várost.

Percek alatt átrendezik a kiskraktárt. Az öreg megmutatja a favágató színt. Ágyak nincsenek, összetolt üres lőszeres ládákon rendezkednek be nagy, vörösréz kályha körül. Hollander csak aztán hagyja ott a szakaszát, amikor serceg a zsír a szalonnából

a lábas alján, rá a vöröshagyma, bolti márványlapon aprítják a menetben, erdőszélen lőtt őz combját.

Az öreg végigkíséri a házon Hollandert, a kuckóig, amit a gondnoknak rendezett be a hivatal. A nagylakás nem sokat változott. Az illetékesek nem rendezték át ahhoz, hogy valódi városházává változzon, inkább bezsúfolták, ahová fértek az épen maradt aprófiókos szekrényeket, azokból működik a város hivatala. Az olajképek eltűntek a falakról, otthagya a tapétán jellegzetes világos foltjukat, szőnyeg nincs a szobák közti átjárókban, a küszöbökről eltűnt Rezi néni kínosan óvott, halálra vikszolt padlóviasz fénye, állapítja meg Dávid.

A gondnok szobája nyitva. Kicsi, kétszer három méteres lefalazott beugró a bejárat kupolája alatt, a háború előtt az árut kínáló parasztok itt jelentkeztek be, innen irányította el a szolgálatos, hogy pontosan merre induljanak a hátsó raktárak felé. Hollandert hanyatt löki a hőség. Évek óta nem érzett hasonló meleget. Évek óta fagyoskodnak télen. Indulás előtt is az volt a legfőbb intézendő, hogyan szerezzen egy hétre előre fát, krumplit, hogy a segítsége, akit a felesége mellé fogadott, képes legyen fűteni egy szobát, ahol az asszony gyógyul. Jól esik a meleg, bár az öreg azt gondolja, azért hőkölt hátra az ajtóból, mert soknak találja, magyarázkodik azonnal.

– Mindenfelől védve ez az alacsony szobácska, jó ez a kályha, Dávid, egy közepes akáchasáb, már szellőztetek, meg ne fulladjak.

– Ki ne engedje az udvarra, András bátyám! – morogja Hollander. – Isten ajándéka a meleg. Fáztunk eleget.

Kigombolkoznak, nekivetkőznek. Hollander, mielőtt kicsatolja övét, lekasztja a kulacsot, a kisasztalra koccantja:

– Akad valami kisebb begréje, András bátyám?

– Mi rejt a kulacs?

– Pálinkát.

– Ójaj, akkor ez nagy – mondja az öreg, és kisebb cserépre cseréli a szalagos polcra a már lepakolt boros bögrécskéket.

Hollander tölt, az öreg elé tolja az egyik cserepet.

– Fogjuk meg, amíg van mit – mondja.

Felhajtják.

– Laciról és Kisbandiról mi hír? – kérdez Hollander az öreg két fiára.

– Nem sok. Egyetlen katonatársukról tudni, hogy fogságba esett, a Donnál. De ő se ír a szüleinek. Az egész század nyom nélkül tűnt el.

– Majdcsak jönnek a jó hírek lassacskán...

Ezen elhallgatnak. Behallatszik, hogy a katonák fát hasogatnak a favágató hosszú életetője alatt, duhog a csomósabbja, reng az udvar.

– Igyünk még egyet? – kérdezi Hollander, amikor sokallja a csendet.

– Igyünk – mondja az öreg, – ne pimpósodjon.

Tölt. Halkan csörren a kulacszáj a cserépen.

– Andris bátya, az enyémeokről valami hír? Ki érkezett meg, kiről tud valamit?

Hátra dől. Hollander figyel a borostás arcot.

– Marika jött és ment, Wolfbőrös menyé. De a raktár, a díszműves műhely leégett, a ház csupa rom, egy éjszakát se maradt.

– Hack Mari, az unokatestvérem. Meg se tudott szállni?

– Nem tudom, hogyan történt, később jött a hír, hogy Marika itthon járt.

– Kivel beszélt?

– Azt nem hallottam. Csak hogy jött és ment.

Hollander kiszámolja százalékosan, hogy mennyien érkeznek haza mennyiből. Forgatja a pálinkáscserepet.

– Andris bácsi, hogyan történhetett, hogy mindenkit elvittek? Nem értem. Amikor tavasszal elutaztam a gyerekekkel, szinte mindenkinek megvolt a rejtékhelye, ha durvul a helyzet. A novemberi szabad rablás után mindenki készült.

– Nem volt mit tenni, senki nem tudott mozdulni se. A csendőrök nem hirdettek, nem volt kisbíró, kidobolás, kész listával lepték el a falut, nem hagytak ki egy kieső zsidóházat, műhelyt, kisüzemet sem. Egy órát adtak pakolásra. Nem volt mód felkészülni. Üres vonattal jöttek éjszaka, kitoltak az egyes vágányra, délben a tele szerelvény már indult. A város dermedten nézte. Száz csendőr, kétszáz, nem is tudom, kakastoll, csizma mindenütt.

– Kevesen mentek el, mint mi?

– Hát nagyon sokat elvittek. Nagyon sokat. Csak mentek át a hídon a hirtelen batyukkal.

– Igen – válaszolja Hollander. – Meg aztán nem volt hová menekülni, mint kiderült. Hack Viliéket Kassáról vitték el, bennünket Pestről.

– Hát nem nagyon volt... – néz az öreg.

Hollander forgatja pálinkáscserepet. Arra gondol, megkérdézhethé, a városban voltak-e hungaristák. Meggondolja. Nem kérdezi. Nem akarja bevonni az öreget, ne érezze úgy, hogy besúgásra készíti.

– Andris bá, a fenti ház hogy vészelt túl? – kérdezi hirtelen.

– Kutyaúl. Ha oda készül, fiatalúr, vegyen nagy levegőt.

– Mert, mi a baj? Mi történt?

– Nincs benne semmi. De egy foglalat sincs. Ablak sincs. A hombárokkel kezdődött, ami találatot kapott, beomlott, elkezdtek a tégláit elhordani a romos házak javításához. Aztán valaki bejutott a hirtelen lezárt házba, onnan nem volt megállás.

– Utcabeliek?

– Hát kik? Ki más? A közelieliek. Szállítóeszköz nélkül, tragacson, tróglin, az a két utca.

– Nem baj. Jobb a bombánál, jobb, mintha leég. Közelebb visszaszerezni.

– Hogyan, fiatalúr? Ha megtudják, hogy hazajött ennyi idő után, előbb eltüntetik, elégetik, minthogy bevallják, hát az két-három utca mind a Hollanderben dolgozott.

– Kitalálunk valamit.

Az öreg hümmög.

– Fialalúr, igyunk még egy kortyot, ne melegedjen tovább, és hallgassa meg, mit gondoltam ki – mondja.

Feláll, és rövid mondatokban előadja, hogy korán reggel, mielőtt híre menne, hogy Hollander Dávid hazajött, felballag a másik házhoz, csak már ne essen éjszaka ez a rohadt hó, elég belőle, bejárja a környező utcákat, rákopog a háború előtti munkatársakra, szól, hogy a Hollander-művek újraindul, körbenéz, és ha lát valamit, mond rá valamit. Csak nem merik elégetni, ha előtte látta.

– Mit szól az ötlethez, fiatalúr? – kérdi az öreg felvillanyozva.

Hollander kiváló ötletnek tartja. Ha puszta állagmegóvásról, a tárgyak visszaszerzéséről volna szó, az is. De az elmúlt három évben megtanulta, a tárgyak nem élnek, a tárgyak pótolhatók. Csavar a végén.

– Andris bácsi, talál a raktárban kisebb üvegeket?

– Persze. Mézes, három decis, csatos. Évek óta ott porosodnak, amikor az öreg Hack egy tételben eladta mézet, amit a fia kimérve akart forgalmazni.

– A legjobb. Megtöltünk vagy huszonötöt, harmincat pálinkával.

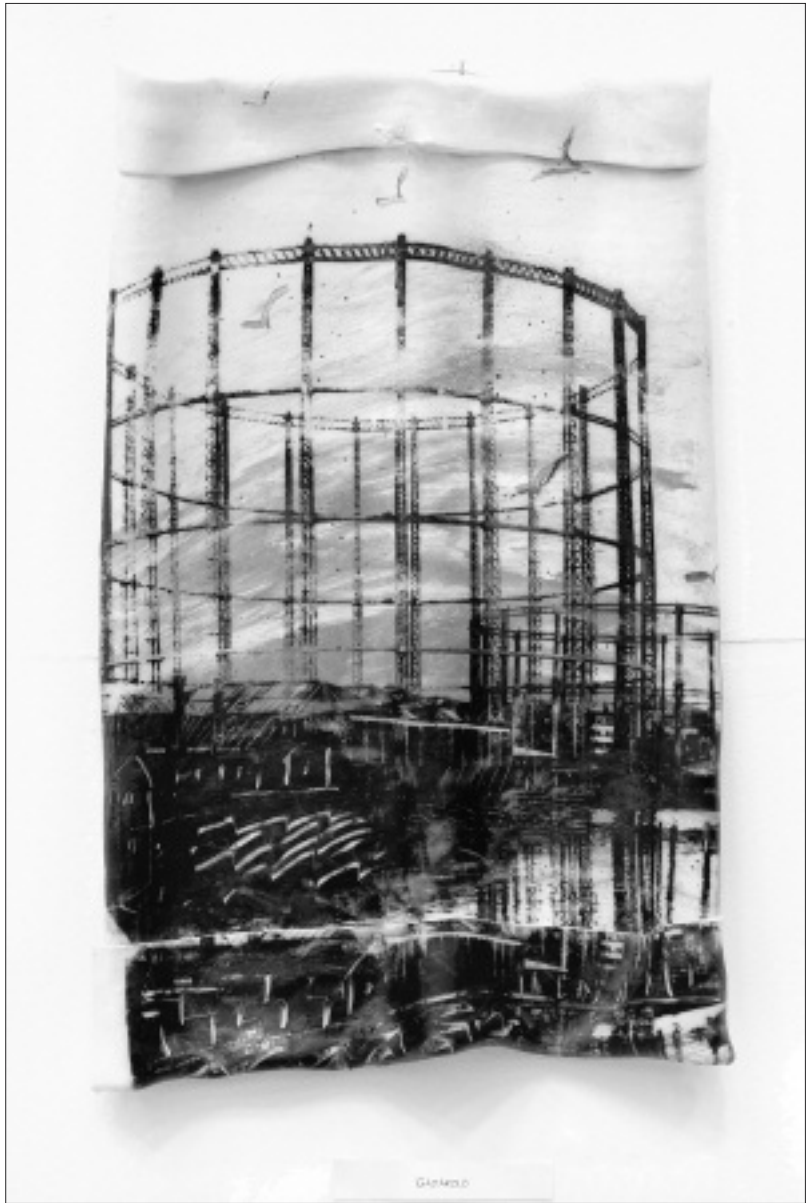
Az öreg érdeklődve néz, mi lesz ebből. A pálinkát szinte aranyárban mérik az idén, annyira nem volt termés tavaly. Hollandernek is tetszik az ötlet.

– Ahová bekopog, azt mondja, hogy Hollander Dávid ezzel a csekélységgel köszöni az imákat, amivel a szülővárosa segítette a hazajutását. És csak ezután nézzen szét ügyesen, hogy mit lát a nagyházból. Jó-e?

Az öreg fejében fordul a pálinkával toldott terv.

– Jó-e? Bizony az.

– Akkor menjünk az üvegekért, ne reggel pancsoljunk vele – mondja Hollander, és a fogashoz lép, lekasztja a kabátját.

Gorham

VERES ZSUZSANNA

Tercio de la muerte III. rész

(A HALÁL HARMADA)

VALLADOLID, SZEPTEMBER 17.

A reggeli híradóban közvetítik a Rendőrség sajtótájékoztatóját „a Cortés-ügyről”. Így nevezik, mert azt még mindig nem árulják el, hogy Juliánon kívül hány áldozata volt annak a pokoli délutánnak. A hivalkodó főcíme a „valladolidi vérfürdőként” emlegetik. Alberti felügyelő bosszús; mindenáron el akarja kerülni a félrevezető kitalációkat, amikkel elárasztották a hatóságokat az utóbbi napokban. Az állítólagos szemtanúk elképesztő dolgokat mesélnek; akad olyan, aki magát a zokogó Szűz Máriát látta leereszkedni az égből, hogy kendőjével felitassa a haldokló torero vérét. Mások azt állítják, hogy találkoztak Cortésszel a botrányba fulladt tordesillasi bikafuttatáson, egy nappal a valladolidi lincselés után. Mindenféle varázsló, jós, „tisztánlátó” médium ajánlja fel segítségét a Rendőrségnek. Önjelölt asztrológusok bonyolult magyarázatokat találnak ki ilyen meg olyan bolygók együttállásáról, amely képlet alapján szerintük előrelátható volt a tragédia; arról furcsamód hallgatnak, hogy miért nem szóltak korábban. Az emberek szereplési vágya és feltűnési viszketegsége messze meghaladja a segítségnyújtási szándékot. A valódi segítség a tények ferdítés nélküli ismertetése lenne, különben az ügy menthetetlenül belevész a hazugságok és képzelgések hálójába. Tartok tőle, hogy ez fog történni.

A sajtótájékoztaton a Rendőrség közli, hogy a második, minden részletre kiterjedő boncolás megállapítása szerint Julián Cortés halálát „feltehetően” az a sokk okozta, amit a bal vesét ért erőteljes ütés váltott ki. A vese roncsolódásából arra lehet következtetni, hogy ekkora ütés aligha származhat embertől. A holttesten találtak további negyvenhét kisebb-nagyobb friss sérülést, de „felszínes és a főütőereket elkerülő” voltak miattezek közül egy sem bizonyult az élettel összeegyeztethetetlennek”, beleértve a bika okozta nyaköklelést is. A vérveszteség komoly volt ugyan, de nem végzetes. A szétszaggatott ruházaton végzett analízis során csak az elhunyt vérét, valamint állati eredetű vért találtak. Ezt sikerült kiderítenie a három nagy tudású madridi igazságügyi orvosszakértőnek. A továbbiakban azt próbálják tisztázni, hogyan került a holttest a parkba, illetve milyen tényezők hatására fajult a békés tüntetés tömegverekedéssé és lincseléssé. A jelen állás szerint jogilag senki sem vonható felelősségre halált okozó testi sértésért vagy emberölésért, még kevésbé gyilkosságért – legfeljebb vandalizmusért és a segítségnyújtás elmulasztásáért. Folyik az állatvédő szervezetek aktivistáinak és a Plaza de Toros alkalmazottainak kikérdezése.

A Rendőrség közleményét a legtöbben komolytalannak, sőt felháborítóknak találják. Tényfeltáró újságírók és magán-detektívek állnak elő a legképtelenebb ötletek-

kel: jelenleg legalább tizenöt verzió kering arról, mi áll Cortés „meggyilkolásának” háttérében. Ezek között éppúgy akad felszarvazott férj megtorlási akciója, mint maffia leszámolás és drogügylet. Abban az egy dologban mindenki egyetért, hogy a hivatalos jelentés semmitmondó, de a mértékletesebbek nem zárják ki a baleset lehetőségét. A sajtó követeli mindkét boncolási jegyzőkönyv nyilvánossá tételét és a Paseo de Zorrilla különböző pontjain elhelyezett térfigyelő kamerák felvételeit. Megnehezíti a dolgot, hogy bent a Plazában nincs biztonsági kamera. A jeggyel belépőknek nem kell igazolványt felmutatniuk, nincs motozás. Mindenki azt visz be, amit akar. Madridban a Guardia Civil lovas őrei állnak a bejáratnál, odabent szétszóródva vagy száz rendőr teljesít szolgálatot, de csak tettlegesség esetén avatkoznak bele a közönség vitáiba, és teljesen alkalmatlanok arra, hogy a teltházas Las Ventas huszonháromezer nézőjét komolyabb megmozdulás esetén visszafogják. Vidéki városokban még lazább a felügyelet. Csak nemrégén vezették be, hogy a palánk mögött biztonsági őrok állnak, megakadályozandó a civilek esetleges ringbe ugrálását. Jelen van egy rendőrtiszt is, akinek az a feladata, hogy a matadort letartóztassa, ha megtagadja a bikaölést, de ez nagyon ritkán fordul elő. Ha a nézők elégedetlenek, mindenfélet bedobálnak a ringbe, balesetveszélyes tárgyakat is. A Rendőrség ilyenkor sem avatkozik be, ez a véleménynyilvánítás mindig része volt a corridának. Az éles hangú sípok sem veszik el a hangoskodóktól, sőt volt példa kereplők használatára is. Ha a matadort bántalmazzák – ami kimerül szidalmakban, szópárbajban, legfeljebb lökdösődésben –, a saját csapatának tagjai védik meg és tuszkolják ki a rendbontót.

Julián kardhordozójával, Paco Lópezzel ülök egy húszas éves stílusában berendezett kávéház csendes sarokasztalánál. Esik az eső, és az utcára néző ablakok fenti párkányáról egy melankolikus Schubert-szonáta ütemére hullnak alá a vízcseppek és futnak össze apró erekké. Letargikus homály festi az eget mérges szürkére. A belső homály súlyosabb, sűrűbb, nehezen oldódó.

Amennyire tudom, Paco állt a legközelebb Juliánhoz. A kardhordozó a matador bizalmasa, többet tud róla bárki másnál. Ebben a szakmában nem ritka, hogy a matador még kamasz, amikor megkapja az alternatíváját, vagyis profi válik belőle, a kardhordozó pedig tapasztalt, idősebb ember, akinek szerződése szerint az a dolga, hogy rendben tartsa a fellépőruhákat és a kardokat, szállásról, ételről-italról gondoskodik, a viadal délutánján segítsen az öltözködésben, és a plazákban a védőpalánk mögött mindig szemközt álljon a matadorral, hogy késlekedés nélkül átnyújthassa neki a szükséges kardokat, posztót, vízeskorsót, törölközőt. A hivatalból végzett feladatokon túl a jó kardhordozó egyszerre testesíti meg a bensőséges barátot, a tanácsadót és a diszkrét inast. Az a matador, aki sok fellépést vállal, és húsvéttól októberig egy kis busz hátuljában zötykölődik éjszakánként autópályák és hegyi serpentinek végeláthatatlan monotonijában, reggel pedig a kialvatlanságtól gyűrötten belép egy idegen szálloda szobájába, ahol semmisségekkel elüti az időt a viadalig, hogy elterelje a figyelmét a körülötte ólálkodó félelemről, magányosságát és kétségeit egyedül a kardhordozójával oszthatja meg. A csapat többi tagja – a picadorok és a banderillerók –

szintén a matador alkalmazásában állnak, és közöttük is akad hűséges barát, de ezek az emberek gyakran cserélődnek: oda szerződnek, ahol többet keresnek, ami érhető is annak fényében, hogy munkájuk nagy kockázattal jár, de a bérük messze elmarad egy befutott matador honoráriumától. Julián nem tűrte a csapaton belüli vitákat és áskálódásokat. Ha valamelyik embere hibázott a ringben, ő tartotta érte a hátát, aztán négy szemközt beszélt az illetővel. Ragaszkodott a csapatához, amelyben a hierarchia szigorát bajtársias derű enyhítette. Csakúgy, mint a menedzseréhez – a spanyoloknál „apoderadónak” nevezik –, akivel egyidősek voltak, és annak ellenére, hogy kezdetben mindenki próbálta lebeszélni a zöldfülűvel való társulásról, végig kiállt mellette. Az apoderado feladata, hogy fellépéseket szervezzen a matadornak, válogasson a beérkező ajánlatok közül, egyezkedjen a plazák igazgatóságával és kapcsolatot tartson a sajtóval. Ezt a területet jórészt régi, patinás családok uralják, az üzlet apáról fiúra száll. Jól kiismerik magukat a tauromaquia gazdasági oldalának útvesztőjében, ami korántsem könnyű. A spanyolok egyébként sem túlságosan gyakorlatiasak anyagi ügyekben.

Meglepett és váratlanul ért az a nyilatkozat, amit Julián egyik banderillerója tett a minap, amikor egy újságíró Cortés személyiségéről kérdezte. „Mindig az volt az érzésem, hogy túlzásba viszi – olvasom a cikkben –, mintha minden pillanatban ugrásra készen állna. Nehezen lehetett kibírni a jelenlétét, nyugtalanítóan vibrált körülötte a levegő. Folyamatos nyomás alatt tartotta a csapatot. Néha napokig egy szót se szólt: beszéltél hozzá, de hogy eljutott-e tudatáig, nem tudni... Mindenki nagyon tisztelte, akik ismerik a szakma nehézségeit. De hogy valójában kedveltük-e, azt nem tudnám megmondani. Nehéz kedvelni valakit, aki ennyire távol áll attól a világtól, amit valóságnak neveznek.”

– Nem találod különösnek ezt a nyilatkozatot? – kérdezem Pacótól, miután átfutja a sorokat.

Vállat von. – Julián körül minden különös volt ebben a szezonban.

– Hogyhogy?

– Teljesen kifordult magából. Egyszer csak azt mondta, belefáradt, hogy mindenki rajta élösködik. Lecserélte az egész csapatot, és húszéves kölyköket hívott a helyükre. Szakított az apoderadójával, aki tűzbe ment volna érte az együtt töltött tizenöt év alatt. És mindezt februárban, a szezon elején, amikor már nincs idő más-hova elszerződni. Csak én maradtam mellette, de hogy miért, nem tudom... Kibírhatalanul kötekedett, és amikor épp nem kötekedett, akkor levegőnek nézett. Bármit mondtam, nem hallgatott rám.

– Miért mondta, hogy „élösködnek rajta”? Túlfizette őket?

Paco habozik. – Nézd, pénzügyekről senki nem beszél szívesen a mi szakmánkban – mondja végül. – Ez elvi kérdés. Az ember nem kér többet, mint ami jár, és a magam részéről útszéli parasztoknak tartom azokat, akik azzal kérkednek, hogy mennyit vágnak zsebre egy szezonban. Julián becsülte az emberei munkáját és rendesen megfizette őket. – Aggályosan próbálja megválogatni a szavait, kihalász a zsebéből egy pakli éktelenül büdös cigarettát és rágyújt. Egy örökkévalóság telik el, mire megszólal,

de félek, hogy a sürgetéssel visszakozásra készíteném. – Nézd... Tudom, hogy nem kérhetek ilyet, de csúnya dolog lenne anyagiakról írni éppen most...

– Nem írom meg – felelem gyorsan. – Csak minél többet akarok tudni az utolsó időszakáról.

– Jól van – bólint végül. – Szóval... sokat kipróbáltak belőle.

– Kik?

– Mindenki. Mindenki belőle élt. Istenemre mondom, így igaz. – Keserűen rágcsálja a cigarettáját, szeme elhomályosodik a könnyektől. – De ő volt a hibás. Rászoktatta a fiúkat, hogy forduljanak hozzá nyugodtan, ha pénzzavarban vannak. Állandóan a nyakára jártak. Az egyiknek kártyaadóssága volt, a másikkal jelzálogot tettek a házára, a harmadiknak meghalt a nagyanyja, vagy az aktuális nője bekapta a legyet... Mindent el lehet intézni pár lepedővel. Aztán egyre több lepedő kellett, a végén már annyi, hogy egy ruhagyár se győzte volna.

– Ezért küldte el őket?

– Talán ezért is. Nem tudom.

– Ésszerűnek tűnik.

– Ugyan! Julián és az ésszerűség! Ha valaki ismerte, hát az én vagyok. Hidd el nekem, hogy nem találsz még egy olyan jó marhát ebben a megveszekedett szakmában, akit annyira nem érdekel a pénz, mint őt. Azt mondta: ez meg az kell nekem, megveszem. Mire én: tudod te, mennyit elszórsz marhaságokra? „Fütyülök rá, megkerestem! Ez csak pénz.” Mindig ezt mondta. „Ez csak pénz. Nem sülyedhetek olyan mélyre, hogy zavartassam magamat pár papírdarab miatt, amiből bármennyit tudok szerezni.” Érted? – Nikotinfoltos ujjával a homlokára mutat. – Nem volt minden rendben nála idebent. Mint egy gyerek... Újra és újra elmagyaráztam neki, ő meg csak nézett azzal a gúnyosan szórakozott tekintetével, amiből már tudtam, hogy épp az ellenkezőjét fogja csinálni annak, amit egy értelmes ember tenne. Agyon tudtam volna ütni! – Elsírja magát.

Zavartan hallgatok. A bepárasodott ablakon át nézem a tarka esernyők körtáncát. Amit Paco mesél, beleillik a képbe.

– Juliánnak kezdettől fogva megvolt mindene – folytatja végül, ujjával a szemét törölgetve. – Csak az képes ilyen esztelenül bőkezű lenni, akinek természetes, hogy van miből fedezni a szeszélyeit. Rábeszéltek, hogy menjen el egy könyvelőhöz, akivel részletesen átnézi a számláit. Úgy ment oda, mintha a hóhér várná bárdal a kezében. Elücsörgött vagy tíz percig, aztán nem bírta tovább és otthagya. Azt mondta, nem érti, miről beszélt a fickó, számsorokat meg táblázatokat mutogatott, és ezek nem tartoznak rá.

– És mi van az új csapatával? – kérdezem.

– Azok a gyerekek hozzá se mertek szólni, úgy el voltak ájulva a tekintélyétől meg a hírnevétől. És most nincs itt senki... se a régiek, se az újak. Ő tehet róla, én hiába mondogattam...

– Tehát... arra célzol, hogy azok, akik olyan sokáig dolgoztak neki, és jócskán profitáltak is az együttműködésből, haraggal váltak el tőle? Végül is joga volt elzárni a pénzcsapot, ha úgy érezte, hogy kihasználják.

– Joga volt, persze. De mégsem fér a fejembe, hogyan rúghatta ki a fiúkat olyan könnyedén. Az anyagi veszteség nem érdekelte, csak az, hogy mindenki a legjobb formáját nyújtsa a viadalon. És azzal nem is volt baj, összeszokott, profi csapat volt. Ezek a mostaniak keveset érnek. Évek múlva talán, ha szereznek egy kis tapasztalatot. Akármit kért tőlük, nem tudták teljesíteni. Szánalmas volt rájuk nézni. Egyedül Isten a megmondhatója, hogyan úszhatta meg élve ez a szerencsétlen banda. Az a helyzet, hogy a szezont Julián jóformán egymaga csinálta végig a ringben.

Nem egészen értem, hova akar kilyukadni, de felkeltette a kíváncsiságomat egy kérdés.

– Ismersz még valakit, akinek volt oka neheztelni rá? – kérdezem. – Voltak haragosai?

– Haragosai? Rengetegen.

– A szakmában, vagy a civil életben?

– Itt is, ott is. Kemény szakma ez, és telített a piac. De ezek a fiúk lojálisak egymáshoz.

– Mi történt köztük Miguel Ángellel? Ő nem hajlandó elmondani.

– Nem csoda. Miguel Ángel nem ismer tréfát becsületbeli ügyekben. Aljasság lenne most kitalálni, épp elegen fecsegnek, főleg azok, akik nem tudnak semmit. Egyébként elhiszem, hogy nem szívesen emlékszik vissza erre az ügyre, olyan méltatlan és érthetetlen volt.

– Érthetetlen?

– Azoknak, akik nem ismerték Juliánt. Hidd el nekem, bonyolultabb fickóval még életemben nem találkoztam!

– Különös, hogy ezt mondod, mert engem éppen az egyszerűsége ragadott meg. Mindig őszintének tűnt, természetesnek.

– Hát persze! Julián jó családban nőtt fel, jó nevelést kapott, sokat utazott. Az anyjának nagyon fontos volt, hogy ne csak torerókkal legyen körülvéve, hanem ismerje meg, hogy élnek a hasonló korú fiatalok szerte Európában. Már kölyökként is csendes volt, félszeg, de figyelmes és komoly. Az úrifíú finomságát és udvariasságát sose vetkőzte le. Nem akart kitűnni a többiek közül a civil életben, utálta, ha csodabogárnak nézték. De állandóan járt az agya, és Isten tudja, hogy milyen tekervényes utakon... Ha a fejébe vett valamit, képtelenség volt lebeszélni róla. Szinte megszállottjává vált egy-egy ötletnek. Ezek között bőven voltak olyanok, amikről józan paraszti ésszel rögtön tudtad, hogy lehetetlen hülyeség. Meg is mondtuk neki, ő szépen végighallgatta, aztán csinálta a maga módján. Amikor tanulta a szakmát és a mestere a térden álló elvezetés technikáját magyarázta, ő szándékosan letérdelt a bika elhaladási útvonalá mentén. Még szép, hogy elkapta. Ezt jó néhányszor megismételte, végül a mester közölte, hogy gyengeelméjű öngyilkosjelöltekkel nem foglalkozik. Erre Julián a legkisebb zavar nélkül azt felelte: „Most már tudom, hogy igaza van, maestro”.

Civilben pompásan kijöttél vele: nagyvonalú volt, széles látókörű és nagyon humoros, amit kevesen tudtak róla. Például csodásan tudott utánozni akárkit, még saját magát is kicsúfolta. Amikor elégedetlen volt a teljesítményével, a riporterek elé állt és bejelentette: „Hölgyeim és Uraim! Az előző percekben Cortés elnagyolt paródiáját láthatták a ringben. Bocsássanak meg e vulgáris mutatványért.” Ilyesmit soha senki nem engedett meg magának. Soha! Mint ahogy azt sem, amit az apjával tett. Nálunk a család szent és sérthetetlen. Nincs senki a családon kívül.

Emlékszem rá, hogy Juliánt milyen nehezen lehetett rábírní, hogy az apjához fűződő kapcsolatáról beszéljen. Paco tanúja volt a viszonyuk elmérgesedésének.

– Tudom, hogy otthagya az apját. Azt mondta, nem akart múzeumban élni.

– Mindkettőjüknek megvolt a maguk felfogása az életről. Az öreg kemény ember, nem lehet befolyásolni. Abból az ódivatú, engesztelhetetlenül büszke fajtából, amelyen már rég nem terem Spanyolországban. A dicsőség ígézetében élt. Öntörvényűen, szabadon, szenvedélyesen. Amikor egy bika kinyomta az egyik szemét, szemkötőt csináltatott és újra kiállt, mintha mi se történt volna. Fél szemmel nehéz felmérni a távolságot... elég egy rossz mozdulat. Emiatt érte az a borzasztó baleset. A bika halálra taposta volna, ha nem tudják nagy nehezen elterelni. Így is eltörte a gerincét. Akkor már nem bírta folytatni. Tolószékbe kényszerült, de soha nem volt hajlandó beszélni arról, hogy mit rontott el... A torerók túl büszkék ahhoz, hogy nyilvánosan elemezzék a hibáikat. Miután az öreg megnyomorodott, természetesnek vette, hogy Julián, mint az egyetlen fiúgyerek, követi a pályán. Nem kérte rá: közölte, hogy így lesz. Minden áldott nap hajnali ötkor fölverte és beparancsolta a tentaderóba. Ő meg ott ült a palánknál, szivarral a szájában, kalapban, és olyan tekintettel figyelte, mint egy vadászsólyom a prédáját a magasból. Folyton kiabált: „Vigyázz a vonalvezetésre! Olyan, mint az ökörhugyozás.” „Lassabban! Lassabban!”, „Ha megmozdítod a lábadat, levágom!” Meg ilyesmiket: „Egy reumas lajhár is peckesebb nálad!”

– Megalázta?

– A legjobbat akarta belőle kihozni, de nem vette figyelembe, hogy tizennégy éves koráig Julián egyáltalán nem foglalkozott bikákkal. Nagyon félt a tehenektől, és meg is kapta tőlük a magáét. Az öreget még az sem érdekelte, hogy tehetséges-e, vagy van-e benne elhivatottság a szakma iránt. Az ő fia, természetes, hogy ott folytatja, ahol ő abbahagyni kényszerült... Igen, megalázta. Számtalanszor, sok ember előtt.

– Akkor ment el hazulról?

– Több, mint két évig folyt ez így. Napról napra romlott a viszonyuk. Kezdetben Julián nem szólt vissza, később elengedett pár csípős megjegyzést, mire az öreg kegyetlen átkozódásban tört ki. Azt mondta, nem tudja, miért verte meg az Isten ilyen szerencsétlen kölyökkel, aki semmire se használható... Egyszer családi ebéd közben kijelentette: „Ha nem csinálod végig, nem vagy a fiam”. Hetekig nem beszéltek egymással. És a nagy, szótlán feszültségben elég volt egy szikra a tűzvészhez. Már nem emlékszem rá, min veszték össze, de az udvaron is hallani lehetett az ordítást. Julián sosem emelte fel a hangját, nem volt lobbanékony. Állítólag az öreg egy bronz gyer-

tyartatóval akart nekirontani, de felborult a tolószék és kiesett belőle. Ott feküdt a padlón tehetetlenül, vicsorogva. Akkor Julián átlépett rajta és kísétált. Összeszedte a holmiját és még aznap elutazott.

– És az anyja mit tett?

– Mit tehet egy asszony két ilyen keményfejű alakkal? Tudom, hogy próbálta kibékíteni őket, engem is többször megkért, hogy közvetítsek. Egy évvel később szegény karambolozott a kocsijával. Arra gondoltam, talán öngyilkos lett. Így utólag már nem hiszem, de az biztos, hogy nagyon boldogtalan volt. Julián az apját hibáztatta, az meg őt, amiért összetörte az anyja szívét, amikor elköltözött otthonról. Mindenesetre nagy port vert fel az ügy, mert az öreg köztisztelőben álló torero volt valaha, és az ilyen sztorikat mindig címlapra teszik. Egy hagyományosan jó nevelést kapott spanyol férfi nem hagyja magára a családját. Ez nem szokás mifelénk.

Paco a nyolcadik cigarettát szívja, mire ezt elmeséli. Egy fiatal pincér feltűnően sandít felénk, végül odajön az asztalunkhoz és szárazon bejelenti: – Itt nem lehet dohányozni, uram.

Paco a füle botját sem mozdítja. – Na és? Olyan pocsek löttyöt se lehet főzni, amit maguk kávé gyanánt felszolgálnak. Ötven éve dohányzom, és nem fogom abbahagyni a maga kedvéért.

– Ez esetben kénytelen leszek hívni az üzletvezetőt.

– Hívjon, akit akar, bánom is én! Legalább életében először megkóstolja a kávéjukat, mert ha minden nap ezt inná, már rég feldobta volna a talpát.

A pincér leforrázva eloldalog. Az eső olyan zavartalanul zuhog odakint, amilyen természetességgel Paco egyik bűdös bagójáról a másikra gyújt.

– És aztán mi történt? – kérdezem, hogy visszazökkentsem a múltba, ami annyira fájdalmas számára.

Mély lélegzetet vesz, emlékeiben kutat. – Aztán... egy ideig nem láttam Juliánt. Nem tudom, hol volt, mivel foglalkozott. De úgy egy évvel később eljött hozzám. Azt mondta, pénzre van szüksége. Azt feleltem, hogy nekem is. Az anyjától szegyeült kérni. Kölcsönt akart felvenni egy banktól, de kiskorú volt, úgyhogy nem kapott. „Minek neked a pénz?”, kérdeztem tőle, ő meg nyugodtan, mosolyogva válaszolta: „Hogy kitanuljam a szakmát” – „Milyen szakmát?” – „A bikavívást.” Leesett az állam. Épelméjű emberként azt hittem, hogy azért hagyott ott csapat-papot, mert többet hallani se akar bikákról. „Nem nyeltél még elég port?” – kérdeztem. Mire ő: „Én sosem mondtam, hogy nem akarok torero lenni. De a magam módján akarom csinálni, a saját jogomon sikert elérni, nem valakinek a fiaként.” Sokat beszélgettünk erről, láttam, hogy komolyan elszánta magát. Nekem nem volt egy vasam se, de ismertem olyan üzletembereket, akik vállalták a rizikót, úgyhogy végül összejött a tandíjra való. Azt hiszem, hogy azokat, akik segítettek a pályakezdésénél, az apja neve vonzotta. Zsákbamacskát vettek, de busásan megtérült nekik. Később mindenki azt mondta, hogy Cortés született zseni. Nem igaz. Döcögősen indult a tanulás, főleg a makacssága miatt. De hitt magában és meg tudott szabadulni a régi sérelmek fájdal-

mától. Nagyon nehéz lehetett. A félelem persze nem múlik el, azt újra és újra le kell győzni, mindig visszalopóznak. De ez egy másik história...

– És te végig mellette voltál?

– Végig. Nálam jobban senki sem ismerte. De még így sem tudtam megérteni, mi indította arra a képtelen versengésre, amibe Miguel Ángelt beleugratta. Valami kegyetlen játékot űzött, nem találok más magyarázatot. Hasonló korú sikeres matadorok között normális a rivalizálás, de a kötekedés meg a nyilvánosság előtt tett lekicsinylő megjegyzések méltatlanok és közönségesek. Julián pedig gyűlölte a közönségséget és a tapintatlanságot. Minden torerónak megvan a saját koncepciója. A figurák, amiket a néző lát, nincsenek beleoltva a toreo gyakorlatába; a ringben az ember a tudására és a tapasztalatára támaszkodva fejben kidolgozza a tervet, amit végrehajt az adott bikával. Azt, hogy jó szakember vagy-e, nem a közönség meg a kritikusok döntenek el, hanem a bika. Mert amikor szemtől-szemben álltok, már nem segít az okoskodás; be kell bizonyítanod, mennyit érsz. A bika belevési a kudarcaidat a húsdobba. – Paco felsóhajt és maga elé meredve bólogat, lelki szemei előtt emlékképek vonulnak el. Aztán visszazökken a jelenbe. – Juliánnak sosem tetszett Miguel Ángel koncepciója. Azt mondta, és ebben alighanem igaza volt, hogy a toreo túlfinomodott; a köpenymunka mennyisége nemcsak felesleges, hanem könnyen kárt is tehet a bikában, izomhúzódást vagy ínszakadást okozhat. A lándzsa harmada méltatlanul háttérbe szorult, mert a mai átlagos bikák vonakodva támadnak a lóra, és bár fürgék és impozáns megjelenésűek, hamar megtörnek, és a banderillák beütése után többnyire lógó nyelvel ügetnek a fáradtságtól. Így veszi át őket a matador, aki, ha ért a mesterségéhez, a lelassított bikával szép munkát tud végezni. Julián évek óta kritizálta a divatos tenyészeteket, amiért ilyen méretre szabott jószágokat állítanak elő, amik megtévesztően hasonlítanak a harci bikákra, de hamar kiderül, hogy nem azok. És persze kritizálta a torerókat is, akik kizárólag ilyen futószalagon gyártott állatokkal hajlandók kiállni, és még ünnepeltetik is magukat. Ezek a művész torerók már vagy száz éve uralják a szakmát. Miközben a virtuóz muleta mutatványokra helyeződik a hangsúly, a végső, katartikus aktus, az ölés háttérbe szorul. Ez megbosszulja magát, mert a fiatalok nem fordítanak elég figyelmet az ölés helyes technikájának a megtanulására és amellet, hogy kényszerű kötelességgé silányítják azt, ami régen a faena betetőzése volt, tudatlanságuk miatt életveszélyes helyzetbe hozzák magukat. Röviden, Julián szenvedélyesen támadta a művész torerókat, és újabban Miguel Ángelt, mint ennek a típusnak a tökéletes megtestesítőjét. Tulajdonképpen egyszerű szakmai vitáról volt szó, de Julián odáig ment, hogy a tauromaquia megcsúfolójának, kártékony parodistájának titulálta, aki kicsipkézett eleganciával lecsalja a veszélyt az esztétika kedvéért, és az új generációt arra tanítja, hogy lehet megtéveszteni a közönséget valamivel, ami látszatra bikaviadal, de valójában nem is állhatna távolabb tőle.

– Csalással vádolta Miguel Ángelt? – kérdezem meglepetten.

– Olyasmi. A tavalyi szezonzáró összesítés szerint Miguel Ángel volt a legsikeresebb torero. Ez nem sokat jelent, az adatok a fellépések és a trófeák számától függenek, de Julián személyes sértésnek vette. Az idén szándékosan kiélezte a harcot, ott kötött

bele, ahol csak tudott. Miguel Ángel nem vitakozott vele, de elfogadta a kihívást. Ezért harangozták be úgy a valladolidi fellépést, mint nagy eseményt, ahol összecsap a két eltérő stílusú mester.

– És te mit gondolsz erről?

– Azt, hogy Julián túllőtt a célon. Esztelenül feszegette a határait. Nem tudom megérteni, mi az ördög történt vele. Sokakat magára haragított, akik korábban nagyra becsülték: tenyésztőket, befektetőket, menedzsereket... Nem is beszélve az állatvédőkről, akik a fejét követelték!

– Ezt hogy érted? Megfenyegették?

– Számtalanszor. Nemrég a kocsiját is szétverték.

Az állatvédők. Visszaérve a szállodába egy csomag vár a recepción. Egy lemez van benne papírfecni-re firkált sorok kíséretében: „Ezerszer kerestelek, hol a francba kódorogsz?! A felvételt FELTÉTLENÜL nézd meg a lehető leghamarabb!!! A teljes változata annak a decemberi nyilvános vitának, amit a tévében nem mertek végig bemutatni. HÍVJ FEL!!! Van egy csomó hírem+kérdésem. Mikkel”.

EGY ÉVVEL KORÁBBAN. MADRID, DECEMBER 27.

Nyilvános vita Ana María Barque, a Spanyol Állatvédők Egyesületének elnöknője és Julián Cortés torero között az állami televízió számára.

Komor hangulatú felvétel egy sötét madridi stúdióból, amiben csak egy hosszú asztal és három széket helyeztek el. A háttérben levő kivetítőn a vörös-arany nemzeti lobogó és egy bikafej látható. A műsorvezető elfoglalja helyét a középső széken. A két szélsőn, egymással szemben a vita résztvevői. Személyesen soha nem láttam Barque asszonyt, de tudom, hogy szenvedélyesen küzd az állatok jogaiért és figyelemfelkeltő kampányokat szervez több nemzetközi egyesülettel összefogva. Rokonszenves szőke hölgy, teltségében van valami megnyerő anyáskodás. Jól ráéreztem, mert a bevezetőből kiderül, hogy szakmája szerint óvónő, de gyógypedagógiával is foglalkozik. Élharcosa az otthonszülésnek és a hosszantartó szoptatásnak (lehetőleg a gyermek négy-öt éves koráig), ellenzi az abortuszt, a válást, a prostitúciót és a halálbüntetést. Ez utóbbit egyedül a „zooszadistákra” szabná ki, ami, mint kellemesen csengő hangján felvilágosítja a nézőt, állatkínzót jelent; olyasvalakit, aki hivatásból vagy szórakozásból megsérti az állatok jogait. Enyhítő körülmény, ha ezzel az emberi táplálkozás szükségletét elégíti ki, de megengedhetetlen, ha a divatot szolgálja (mint például a szőrmekészítők, vagy egyes hullók bőréből előállított táskák, cipők, övek gyártói), esetleg a szórakozást, ami ugyan nem okozza az állat halálát, de bizonyos kényszer alkalmaz vele szemben (lóverseny, cirkuszi produkciók). A gyógyászati céllal történő állatkísérleteket betiltaná, még akkor is, ha egy orvosság kifejlesztése emberéleteket menthet meg. Legeslegjobban természetesen a torerókat gyűlöli, akik egyik pregnáns képviselője ott ül vele szemközt. Julián nyugodtnak és derűsnek látszik, legfeljebb egy kicsit sápadtabb a szokásosnál. Udvarias, megértő mosollyal hall-

gatja Barque asszony beszámolóját a bikaviadal betiltása felé – számos nemzetközi szervezettel karöltve – tett lépéseiről és azok „kedvező” fogadtatásáról. A kivetítőn mögöttük megjelenik egy frissen ledöfött bikáról készült közeli pillanatfelvétel. Az állat már összerogyott, csatakos hátából banderillák lógnak, izompúpjából kiáll egy majdnem tövig bedöfött kard, lehorgasztott fejjel vívja a haláltusáját. A következő felvétel egy másik haldokló bikát ábrázol, aminek a szájából vér folyik.

– Mielőtt elkezdenénk a párbeszédet, szeretnék ismertetni néhány adatot – kezdi a műsorvezető és előhúzza egy lapot az előtte fekvő paksamétából. – Az nem képezi vita tárgyát, hogy jelenleg Spanyolországban a tauromaquia törvényes. Minden részletét törvény szabályozza a plazák kategorizálásától a tenyészetekben zajló munkán át a viadatok lefolyásáig. Katalóniában hosszú harc után 2012 januárjától betiltották, Barcelona két nagy arénáját átalakították üzletközponttá és mecsetté. Kasztília és Leónban, Kasztília-La Manchában, Madridban, Navarrában és Murciában a parlament döntése értelmében a Nemzeti Kulturális Örökség része, a többi tartományban legális, beleértve a Beleár-szigeteket és az észak-afrikai Ceutát és Melillát. Gazdaságilag nagyon fontos az államnak. Tizenötezer bejelentett tenyésztő van, ezek évente több tízezer bikát adnak el különböző „espectáculos taurinos” számára. A bikaviadal ma Spanyolországban a futball után a leglátogatottabb látványosság: hatszor többen járnak corridára, mint moziba, háromszor annyian, mint színházba. Közvetetten kétszázezren élnek a harci bikával kapcsolatos tevékenységből, ami olyan ágazatokat érint, mint az egészségügy, a turizmus – gondolunk itt a vendéglátásra –, a művészetek, a szállítás, az empresa, vagyis a plazák személyzete, orvosok, karbantartásért felelős szakmunkások, kőművesek, festők, asztalosok. Megfontolandó, hogy a teljes betiltás esetén ezt a nagy mennyiségű munkaerőt milyen egyéb ágazatokban lehetne hasznosítani. A számok ugyanakkor azt mutatják, hogy az állam a befolyó adókból átlagosan évi 500-600 millió euróval támogatja a harci bikák részvételével rendezett eseményeket, tenyészeteket és a toreókat képző tanintézményeket. Csak Andalúzia 2,5 milliót fordít marketing célokra, tehát a rendezvények promóciójára. A közvélemény-kutatásokból évről évre az derül ki, hogy a spanyolok hetvenöt-hetvennyolc százaléka egyáltalán nem érdeklődik a tauromaquia iránt, de nem foglal állást a betiltása mellett sem. Mondhatni, eltűrik. – A műsorvezető Barque asszonyhoz fordul. – Ön szerint mi ennek a toleranciának az oka?

– Elsősorban egy hamis pátoasz, amit csak erősít, hogy Fiesta Nacionalnak, nemzeti hagyománynak tekintik – feleli a hölgy természetes magabiztossággal. – Generációk óta azt sulykolják belénk, hogy a bikaviadal hozzátartozik a nemzeti identitáshoz, mint a flamenco vagy a jerezi borok. Kialakult egy romantikus kép a torerókról, akik az életük kockáztatása árán is legyőzik a vadállatot, vagy amit annak mutatnak be. A torerót a mi társadalmunkban tragikus hőssé léptették elő, ami véleményem szerint abszurd és hazug. Ha megfosztjuk az emberfelettség mítoszától, marad egy önimádó ember, aki állatokat öl pénzért. Pontosabban az adófizetők pénzéből, mert ha elgondolkozunk az ön által említett számokon, kiderül, hogy a torerók

tőlünk kapják a fizetésüket, éppen úgy, mint a köztisztviselők. Csakhogy mi nem akarunk ezért a brutális látványosságért fizetni.

– Maestro – fordul a műsorvezető Juliánhoz, aki továbbra is halvány mosollyal az arcán, a nyugalom szobraként ül. – Ön jelenleg a tauromaquia egyik legjelentősebb, de mindenképpen a legjellegzetesebb alakja. Rengeteg támogatója van a művészetének...

– Ez a másik nagy tévedés! – szól közbe a hölgy indulatosan. – Hogy művészetnek titulálják ezt a mézárást, és ezzel takaróznak. Mert ugyebár a művészet mindenre feljogosít. De ha a bikaviadal művészet, akkor a kannibalizmus gasztronómia.

– Egy pillanat! – inti le a műsorvezető. – Tehát a társadalmi tolerancia kérdésénél maradván... Maestro, ön egy ideje fokozott figyelmet fordít arra, hogy megismertesse az érdeklődőkkel a bika világot. Milyen visszajelzéseket kap?

– Akik eljönnek a plazákba, tudják, hogy mire számíthatnak. A kétkedők és az ingadozók visszajelzései reményre adnak okot. Sokakkal találkoztam, akik kezdetben ellenszenvvel viszonyultak a világunkhoz, de amikor közelebről megismerték, megváltozott a véleményük. Én csak azt szeretném, ha az emberek tárgyilagos képet kapnának. Az ellenségeskedés oka a tudatlanság. Ha ön, asszonyom, venné a fáradságot és eljönne egyszer egy tenyészetbe, meglátná, hogy a bikák királyként élnek a számukra legmegfelelőbb körülmények között.

– De meddig? – kérdezi a hölgy élesen.

– Négy-ötéves korukig.

– Aztán eladják őket viadalra, és úgy végzik, mint az ott – mutat a kivetítőn levő fényképre.

– Ez természetes – feleli Julián. – Mások disznót meg a birkát tenyésztnek és eladják a vágóhidra. A kempókon lógó megnyúzott állatok látványa ellen senkinek nincs kifogása. Önök mindig haldokló bikákról készült képekkel manipulálják a közvéleményt, én pedig tudok mutatni ezer másikat, ami a toreót művészetként mutatja be.

– A kettő mégsem ugyanaz – jegyzi meg a műsorvezető. – A haszonállatokat levágják, azért tenyésztik őket. A táplálkozás célját szolgálják, nem a szórakozását.

– Pontosan – bólogat Barque asszony. – Ez pragmatikus cél. Ennünk mégiscsak kell.

– „Pragmatikus cél” alatt, feltételezem, azt érti, hogy valamit a rendeltetése szerint használnak fel – mondja Julián. – Arra, amire született, hogy a létezése értelmét beteljesítse. Nos, a harci bikák esetében pontosan ez a helyzet. Ezek különleges állatok, évszázadok óta gondos szelektálással tenyésztik őket. A természetben nem létezik ilyen állat, csak az ember képes előállítani, kifejezetten arra a célra, hogy amint felnőttkorba lép, eladják a ringnek. Ha nem így lenne, egyáltalán nem létezne harci bika. Tehát ha önök fel akarják számolni a tauromaquiát, kihalásra ítélik ezt a fajt, nem pedig megmentik. Tudom, hogy vannak ködös elképzelések szafari parkokról, amik otthont adnának a bikáknak, de ezt abszurdnak tartom. Hova zsúfolnának össze többszáz ezer jószágot?... A lényeg az, hogy a harci bika a saját sorsát tölti be a

ringben, és ebből a szempontból „haszonállat”. A táplálkozás szükséglete egyébként nem igazolja a disznók, marhák, birkák leölését, mert az emberi szervezet fenntartható húsfogyasztás nélkül, amint a vegetáriánusok példája bizonyítja.

– Maga nagyon jól bánik a szavakkal – jegyzi meg a hölgy gúnyosan.

– Nem, csak igyekeztem felkészülni – feleli Julián és kedvesen rámosolyog, amivel még jobban felingerli.

– Annyira ügyesen félremagyarázza a dolgot, hogy önt hallgatva az embernek olyan érzése támad, hogy még nekünk, az állatok jogaiért harcolóknak kellene szégyenkeznünk, amiért be akarjuk tiltatni ezt a barbár szórakozást. De az, amit a képen lát, valóság. Hogyan lehetséges ilyen gyalázatos állatkínzás a huszonegyedik században?

– Ez lényegtelen, teljesen lényegtelen... – rázza a fejét Julián. – Nem azért vagyok itt, hogy vérező bikákról társalogjunk, hanem hogy eloszlassuk a tauromaquiát övező tévhiteket.

– Magának lényegtelen, hogy évente hatvanezer állatot szurkálnak össze merő szórakozásból? Mondja meg, miért kell ezt eltűrnünk egy olyan társadalomban, ami szociálisan sokkal érzékenyebb, mint az ötszáz évvel korábbi, ahol az efféle bátorságfitogtatásnak még helyet adtak? Ha a bikaviadal a spanyol kultúra része, úgy egy leűnt, idejétmúlt kultúráról lehet szó, amit ravaszul konzerváltak és átmentettek egy olyan korba, amiben már semmi keresnivalója. Ahogy a gladiátorjátékok is kivesztek Róma bukásával, úgy a maguk barbár cirkuszának is el kell tűnnie, mert nem egyeztethető össze a modern Európa demokratikus alapelveivel. Spanyolországot visszaveti a fejlődésben, visszahúzza a középkorba és nemzetközileg szégyent hoz rá. Sérti az emberi érzékenységet, a józan ész, az erkölcsöt, a pszichés fejlődést. Nincs sem kulturális, sem művészi értéke, nem is sport. Egy konzervatív kisebbség szórakozása, akik jobbára hatvan év feletti férfiak. Felmérhetetlen kárt okoz a gyerekek személyiségfejlődésében: felmagasztalja az egyenlőtlen küzdelmet, gyávaságra tanít, az állatok életének semmibevételére. Az én szememben maga nem más, mint kitanult szakértője az állatkínzás legagresszívabb és legvisszataszítóbb formájának; tulajdonképpen egy mestergyilkos. – A hölgy látható elégedettséggel nyugtázza, hogy sikerült minden vádpontját összegyűjtenie és Juliánra zúdítania. Szenvedélyesen folytatja: – És tudja, komolyan érdekelne, hogy miféle eltorzult lelkiállattal kell rendelkezni ahhoz, hogy valaki ebben a gyalázatos mézárulásban örömet lelje és képes legyen művészetként tekinteni rá. Most nem kizárólag magára gondolok, hanem mindazokra, akik corridára járnak és hősként ünneplik a torerókat. Mert a helyzet az, hogy maguk nem hősök, hanem gyáva gazemberek, akik elhazudják a valóságot. A valóság pedig megmásíthatatlan! – Színpadiasan a kivetítő felé nyújtja a karját, ahol éppen ebben a pillanatban jelenik meg egy másik fotó. Juliánt ábrázolja a tavalyi sevillai fellépésén, amikor ökleléssel a combjában befejezte a viadalt, és az emberek a vállukon vitték ki a Hercegi Kapun, mint a nap győztesét. A felvétel közvetlenül az ölést követően készült: a rogyadozó bika előtt áll, derekát hátrafesztí, felemelt jobb keze véres mutatóujját az állatra emeli, arca verítékben fürdik, izzó tekintettel figyel a haláltusát,

ajka az „Abajo!” szót formálja, amit a matadorok gyakran kiáltanak ezekben a feszült pillanatokban, hogy a földre parancsolják a bikát. Jobb lába térd felett el van kötve egy fekete nyakkendővel, amit a menedzsere áldozott fel, hogy leszorítsák a vérző eret, amíg befejezi a munkát. Rózsaszín harisnyáját teljesen átította a vér, mégis olyan dicsőséget áraszt, akár egy ókori római hadvezér győztes csata után a harcmezőn. Az ilyen képeket csak szeretni vagy gyűlölni lehet.

Julián megrázza a fejét, ajkát beharapja, ami akkor szokása, ha nem tetszik neki valami. Mélybarna szemébe különös fájdalom költözik. A kamera úgy ráközelít az arcára, hogy tisztán látni az összehúzott szemöldöke között kirajzolódó éles mimikai ráncokat és az apró szeplőket az orrán. A feszült csendben senki sem tudja, mi következik; esetleg feláll és távozik a maestro az elhangzott sértések hatására. A legcsekélyebb önérzettel rendelkező spanyol vérig sértődne, ha azt vágnák a szemébe, hogy „gyilkos”, „gyáva gazember” és „hazug”. A tauromaquia világában ez még súlyosabb inzultus, mert a torerók számára a büszkeség egyszerre jelent becsületet, bátorságot, egyenes, szilárd jellemet és belső tartást. A műsorvezető rákvörös arca elárulja, hogy tudatában van a súlyos szavak következtében kialakult feszültségnek, nem úgy, mint Barque asszony, aki biztosnak hitt győzelme fényében elégedetten sütkérezik és kihívóan néz Juliánra.

– Maestro... – szólal meg ügyetlenül a műsorvezető, mert tudja, hogy muszáj megtörnie a csendet. – Ha gondolja, tartsunk egy rövid szünetet.

– Nem kell, minden rendben – mondja gyorsan Julián. A hangja még mindig nyugodt, de aki valamelyest ismeri, tudja, hogy minden szó az agyába vésődött és örökre ott marad. Soha semmit nem felejt el. A törés belül van, ám ő nem azért edzette az önfegyelmét évtizedeken át, hogy illetéktelenek észrevegyenek bármit is abból, amit nem kíván felfedni. Iszik egy korty vizet. – Azért vagyok itt, hogy vállaljam a felelősséget a hivatásomért, és szembenézzek a kritikával, legyen az bármilyen... tudatlan vagy megalapozatlan, esetleg rosszindulatú.

– Úgy gondolja, hogy rosszindulattal kritizálom? – csattan fel a hölgy. – Tisztázzuk: nekem semmi bajom magával, csak az úgynevezett hivatását vetem meg.

Julián elengedi a megjegyzést a füle mellett, igyekszik zavartalanul folytatni.

– Szeretnék eleget tenni annak az elhatározásomnak, hogy minden elhangzó kérdésre és bírálatra válaszolok. Vegyük sorra, mert olyan hosszú bűnlajstromot állított össze, hogy egy mondattal nem tudok rá reagálni. – Szavait egyenesen vitapartneréhez intézi.

– Egyetértek.

– Helyes. Először is tisztázzuk, miről szól a tauromaquia. Egyetértünk abban, hogy nem sport, de nem is cirkuszi mutatvány. Ha csupán a külsőségek alapján kellene meghatározni, leginkább a misztériumjátékokhoz hasonlít. Az önök nézete szerint egyszerűen állatkínzás, amit néhány erre kiképzett ember szisztematikusan végrehajt egy összezavarodott és legyengített bikával, aminek nincs esélye a túlélésre. Ez érzelmi alapon való megítélés, de ha valaki képtelen elszakadni ettől és úgy érzi, hogy rossz hatással van rá a látvány, kerülje el a corridát. Van, aki esztétikai alapon ítéli meg:

érti, mi folyik a ringben, és arra kíváncsi, hogy a torero milyen könnyedséggel és virtuozitással képes uralni a bikát. Engem személy szerint nem különösebben érdekel a művészet, mert számomra a tauromaquia áldozati rítus, vagy liturgia, ha úgy tetszik. Nem véletlen, hogy máig is vallási ünnepek részeként rendezik meg a corridákat. Az áldozatbemutatásnál kulcsfontosságú, hogy a legértékesebbet kell bemutatni, amihez ragaszkodik az ember: így érthető a minőség kitenyésztése és a torero bika iránti szeretete. Az áldozati rítus ősi múltra tekint vissza, egykor valamennyi társadalomban létezett és szigorúan előírt módon zajlott. Csak az arra hivatott, a közösség felsőbb kasztjaihoz tartozó személyek végezhettek: uralkodók, áldozópapok, törzsi vezetők. Olyan életvezetésre voltak kötelezve, hogy méltók legyenek az áldozatbemutatásra. Az aktus előtt rendszerint böjtöltek, megtisztálkodtak, imádkoztak. A torero ugyan-
ezt teszi viadal előtt.

– Ugyan kérem! – szakítja félbe Barque asszony. – Hagyjuk a fellengzőségeket és az öntömjenezést! Szánalmas, ahogy megpróbálja vallási köntösbe bújtatva igazolni a gyilkolást.

– Inkább az a szánalmas, hogy ön képtelen elszakadni a puszta naturalizmustól és felismerni bizonyos tevékenységek magasrendűségét – válaszolja Julián. – Ha megengedi, folytatom. Megpróbálok egyszerűbben fogalmazni, hogy a szerényebb kapacitású elmék számára is világos legyen. A rendeltetészerű áldozati állat tenyésztése valamiképpen a mai harci bikák helyzetére is igaz. Ezért fontos a fajtisztaság és a bátorság. A bika nem azért támad, mert fél, ahogy önök gondolják, hanem mert erre predesztinálja a természete. Ha rítusnak tekintjük a tauromaquiát, a bika a tökéletes áldozati állat, amit évszázadok alatt tudatos tenyésztéssel megeremtettek. Számomra a bika felbecsülhetetlen, mindent neki köszönhetek, ami vagyok, amivé váltam; alázatra tanítja az embert, türelemre és állhatatosságra. Megmutatja neki halandó természetét, törekenységét, jelentéktelenségét. És megtanítja arra is, hogyan kerekedjen felül a halandóságon, a puszta természeti léten. Arra kényszeríti, hogy az isteni minőséget kihozza magából. Nem ismerek senkit, aki nálam jobban tisztelné a bikát.

– Annyira tiszteli, hogy megöli – jegyzi meg Barque asszony epésen.

– Igen, mert minden értéke ellenére a bika mégiscsak a primitív ösztönt, a vad energiát testesíti meg, és az embernek, ha a teljességre törekszik, intelligenciával felegyelmeznie és vezetnie kell ezt a természeti erőt, mert elsodorja, ha nem képes legyőzni. Meg kell ölnie magában az őseredeti állatiasságot, legyőznie a bensőjében lakozó szörnyet. A bika feletti győzelem a belső győzelem látható kivetítődése. Ezért a tauromaquia számomra a szellem felülkerekedése az anyagon, az értelemé az ösztön felett. A világtéremtés folytonos megisméltelése, a káoszról a kozmosz kialakítása. A legértőbb rajongók pontosan ezt látják benne, és azt várják a matadortól, hogy az anyag feletti uralmát szépséggel és könnyedséggel demonstrálja. A szépség adja a művészet részét, a könnyedség az úrra utal, az uralom az öltre. Ebben az aktusban nincs semmi kegyetlenség: inkább nyersesség, mert a valóságot látjuk maszk nélkül, úgy, ahogy a kényelmesen kialakított hétköznapiakban soha. A modern világban, aminek az állítólagos fejlődésével ön annyira szeretne lépést tartani, nincs másik olyan terület,

ahol a valóság ilyen leplezetlenül feltárulna. Ez persze félelmetes, tragikus, irracionális, megrázó. Főleg szokatlan és kényelmetlen. Az állat szenvedése nem öncélú, önmagában nem is értékelhető, és senki sem leli benne kedvét. A rajongók a rítust akarják látni, nem a brutalitást. Nem tűrik a csalást, a gyenge fizikumú állatokat.

Mire befejezi, egészen kipirul a lelkesedéstől. Szinte sugárzik. A két másik teljes értetlenséggel mered rá. Végül Barque asszony megszólal:

– Maga megszállott. Csak egy megszállott képes a saját fantáziavilágát valóságnak kikiáltani és ilyen idealista álérvekkel alátámasztani... De még ha komolyan gondolja is, nem értem, milyen alapon várja el, hogy a többség elfogadja a mániáját. Vannak, akik feláldozzák az életüket az elveikért, de ettől még nincs feltétlenül igazuk. Ha valaki arra teszi fel az életét, hogy embereket gyilkol, vagy bikákat... Tudatosan eltervezve... Mi a különbség egy közönséges gyilkos és egy matador között?

Julián rosszállóan ingatja a fejét: – Ez abszurd... nevetséges. Éreznie kell, hogy mennyire abszurd a felvetése.

– Ami azt illeti – szólal meg a műsorvezető –, ez nem pusztán Barque asszony felvetése. Jogilag több, mint húsz éve alátámasztották az Állati Jogok Egyetemes Nyilatkozatával, amit 1989-ben a Nemzetközi Állatvédő Liga jóváhagyott. Ez egyebek mellett kimondja, hogy ha egy állatot el kell pusztítani, annak végrehajtása „gyorsan és fájdalommentesen” történjen. Kimondja továbbá, hogy minden szükségtelenül halált okozó beavatkozás életellenes bűncselekménynek számít.

– Pontosan – veszi át a szót az elnöknő. – Évtizedek óta küzdünk, hogy ezt a dokumentumot elismerjék Spanyolországban. Sokban hasonlít az Emberi és polgári jogok nyilatkozatához, amit nyilván szintén nem ismer, pedig elemi iskolában tanítják.

– Micsoda agyrém! – mondja Julián ingerülten. – Egy állatnak nincsenek jogai.

– A maga szempontjából biztosan nincsenek. Nem is számítottam másra.

– Úgy értem, az embernek természetesen kötelessége, hogy jól bánjon az állatokkal, mint neki kiszolgáltatót lényekkel. Ha például van egy tehenem, jogom van a földemen tartani, de magának a tehénnek nincs semmiféle joga. Az állatok az emberi társadalom szabályain kívül élnek.

Barque asszony értően bólogat. – Mivel érzéketlen tárgyakként tekinti az állatokat, nem is esik nehezére megölni őket.

– Nem mondtam, hogy „érzéketlenek”, csak azt, hogy nincsenek jogaik, mert felelősségük sincs.

– Tudja, hogy az orvosi értelemben vett pszichopatak általában már gyerekkorukban állatokat kínoznak, mert ez nyújt számukra kielégülést?

– Na és? Nem értem, mi köze ennek a témához.

– Nos, nemzetközi statisztikák bizonyítják, hogy az elítélt pszichopata gyilkosok, akik a zooszadizmussal kezdik és annak hatására örömet és nyugalmat éreznek, egy idő után áttérnek az emberek gyilkolására. Ennek alapján feltételezhető, hogy az, akiből semmiféle ellenérzést nem vált ki egy állat kínhalála, az emberi élet szándékos kioltása sem tölti el büntudattal. Az Állati Jogok Egyetemes Nyilatkozatából logi-

kusan az következik, hogy megszűnik a különbség emberölés és az állatok elpusztítása között, amennyiben ez utóbbi „szükségtelenül” történik. És hogy mi számít „szükségtelennek”, az egyéni megítélés kérdése.

Julián hitetlenkedve rázza a fejét. – Arra céloz, hogy egy torero képes akár embert is ölni?

– Talán nem? – kérdezi kihívóan Barque asszony.

– Dehogy! Egyáltalán nem! – kiáltja Julián dühösen. – Nem is értem, miféle beteges logikával lehet így félremagyarázni... Maga megőrült!

– Én örültem meg? Talán az én hivatásom jár állatkínzással? A maga nyilatkozatai hemzsegnek az olyan kijelentésektől, hogy mennyire fontosnak tartja az ölést, mint a munka betetőzését, és azon kesereg, hogy az utóbbi évtizedekben az „igazság pillanatát” háttérbe szorítja az állítólagos „művészet”. Folyton hangoztatja, hogy nem tudja elképzelni a corridát ölés nélkül.

Julián minden erejével igyekszik megfékezni felháborodását és dühét.

– Zárjuk rövidre ezt az értelmetlen vitát – mondja komoran. – Nem fogok szakmai kérdéseket laikusokkal megvitatni. Én matador vagyok, és amikor harci bikával állok szemben a ringben, kötelességem a megfelelő felkészítés után megölni. Attól a naptól fogva, amikor nem ölöm meg, nem vagyok többé matador. Önök azt állítják, hogy meg akarják kímélni az állatokat, mindenféle képtelen jogokról beszélnek, ami számomra értelmetlen, mert úgy látom, hogy sokkal jobban gyűlölnék bennünket, torerókat, mint amennyire szeretik a bikákat. De mivel elzárkóznak attól, hogy megismerjék a világunkat és tárgyilagos képet alkossanak róla, megbocsátom, hogy „gyilkosnak” meg „pszichopatanak” nevez. Ennek semmi jelentősége. Azt kérdezte, vajon meddig maradhat fenn a bikaviadal. Ezt nem tudhatom, de remélem, nagyon sokáig.

– Remélem, hogy nem! – veti közbe a hölgy. – Nem akarok olyan országban élni, ahol az állatkínzást a nemzeti kultúra részének tekintik.

– Rendben van. Nekem jogom van ahhoz, hogy végezzem a munkámat, magának pedig ahhoz, hogy ezt gyűlölje. Engem is gyűlölhet, nem bánom. Nevezzen, aminek akar. Ha felelősségteljesen mondaná, becsületsértésnek venném, de így, hogy nem tudja, miről beszél, figyelmen kívül hagyom. Bízom benne, hogy a gondolkodó emberek többsége mérsékeltbben és higgadtabban ítéli meg a helyzetet, és nem dől be a demagóg hazugságaiknak.

– Ebben ne bízson! Élvezze ki a sikerét, amíg teheti, mert nem sok ideje maradt hátra. Figyelmeztetem, hogy mi ott leszünk a sarkában: százak, ezrek, akik nem a maga életéért imádkoznak, és felemelik a szavukat, amíg ebből az országból ki nem irtják a középkor szellemét. Én nem ítélek, de az élet igazságos. Könnyen elképzelhető, hogy egy napon úgy végzi majd, mint valamelyik bikája: vérben, verítékben ázva, átdöfve, megalázva, megtaposva.

Erre a végszóra Julián ingerülten leveszi a zakójára erősített mikrofont, feláll, és szó nélkül kimegy a stúdióból.

Képtelen vagyok átlátni ezt az ügyet. Egyre türelmetlenebbül keresgélek a jegyzeteim között, de nem találok semmit, amibe belekapaszkodhatnék, ami a legcsekélyebb magyarázatot adná a történetekre. Már majdnem egy hét telt el a lincselés óta. Mikkkel beszélt Ana María Barque-kal a televíziós vitáról és az állatvédők céljairól általában. Jó benyomást tett rá a hölgy, nyugodtan és összeszedetten sorolta fel az érveit, bár beismerte, hogy túlzásba esett aznap, amikor Juliánnal vitatkozott a madridi stúdióban. Nyilván arra célzott, hogy nem kellett volna nyilvánosan megfenyegetnie. Észrevettem Mikkelen, hogy igazat ad neki, legalábbis ami a bikaölést illeti. Tavaly egyszer végignézett egy corridát valahol vidéken, és szó szerint felfordult a gyomra. Akkor fejezte be a dokumentumfilmjét, aminek a végkicsengése elég ellentmondásos lett, mert azt elismerte ugyan, hogy izgalmas és megkapó a bikával való köpeny- és muletamunka, de a végső aktust képtelen volt elfogadni. A film egyébként nagy visszhangot keltett Dániában, még díjat is kapott érte egy állatvédő szervezettől. Ezért akkor megneheztettem Mikkelle; olyan érzésem volt, hogy valamiképpen hátba támadta Juliánt. De ő nem tulajdonított nagy jelentőséget neki; azt mondta, ha Mikkelle erre a következtetésre jutott, az ő dolga.

Az alapján, amit Pacótól és Barque asszonytól megtudtam, Julián szorgalmasan gyűjtötte az ellenségeket pusztán azzal, hogy nem volt hajlandó letérni az útvjáról. Megszállott volt? Feltétlenül. Na és? Mindenre ezt a bélyeget sütik, aki eltér a nyájától és van mersze nyíltan bevallani.

A tegnap reggeli újságok sokkoló fényképet közöltek a címlapon: Juliánt ábrázolta a lincselés közben, tehetetlenül a földön fekvő, miután kirángatták a mentőautóból. Arcára furcsa grimaszt vésett a fájdalom, ingét eláztatta a nyaksebből szivárgó vér, ami a nyomókötetést is vörösré festette és poros izzadsággal keveredett. Nem volt rajta cipő, rózsaszín harisnyás lábába több kéz kapaszkodott, a karját is rángatták. Szemmel láthatóan fel akarták szedni a földről, de ő a maradék erejével ellenállt... Önkéntelenül is eszembe jutottak Barque szavai: vérben, veritékben ázva, átdöfve, megalázva, megtaposva... Nem tudni, ki készítette a fényképet, mindenesetre több hasonlóval együtt kering az interneten, a mobiltelefonokkal rögzített tömegverekedés jeleneteivel együtt. Ezek amatőr felvételek, csak bizonyos fragmentumokat mutatnak, képzelenség rekonstruálni belőlük az eseményeket. De ha a szemfüles fotósoknak sikerül eladnia őket egy lapnak, mielőtt felkerülnek a világhálóra, szép összeget zsebel be. Az emberek imádják az ilyesmit; minél ízléstelenebb, annál nagyobb a keletje.

A Spanyol Állatvédők Egyesülete nyilatkozatban sajnálatát fejezte ki a történetek miatt, és elhatárolódott a véres eseményektől: „Nem örülünk senki halálának; nem Julián Cortésnak kellett volna meghalnia, hanem a Fiesta Nacionalnak.” Micsoda ál-szenteskedés! Azt állítják, hogy az általuk szervezett „békés tüntetés” során olyan „erőszakos uszítók” szivárogtak a soraikba, akiket nem ismernek. A „békés tüntetésen” előadott „performanszot” egy másik csoporttal karöltve rendezték. A kreatív dramaturgok elképzelésének megfelelően több száz ember – főleg fiatalok – vetkőztek meztelenre, tetőtől-talpig bekenték magukat piros festékkel, a fejükre gumiszarvakat ragasztottak és a hátukra színes papírba csomagolt pálcákat, amikkel a bikába akasztott banderillákat akarták megjeleníteni. A még merészebbek meggyúlt tartot-

tak a szájukban és kiköpködték, illusztrálva a bika halálát, amit az elcsúszott, tüdőbe hatoló kardszúrás okoz. A Rendőrség megpróbálja a két állatvédő szervezet valamennyi tagját kikérdezni, akik ott voltak aznap a tüntetésen. Tűt keresnek a szénakazalban: senkire nem tudnak rábizonyítani semmit. A szabad véleménynyilvánítás joga törvény szerint mindenkit megillet akkor is, ha ezt történetesen pucéran és pirosra festve akarja megtenni.

Számomra sokkal meglepőbb Julián családjának a reakciója. Az apja a nyomozókon kívül senkivel nem hajlandó beszélni. Fel akarja jelenteni Martínezt, mert nem tájékoztatta a boncolásról, amibe egyébként nem egyezett volna bele. Makacsul ismételteti, hogy „a fiamat a bika ölte meg”, lincselésről, elszabadult indulatokról hallani se akar. Gondolom, ez a változat megnyugtatóbb számára, mint szembesülni azzal, hogy a zárt világukat ostromolják a modernitás szószólói. Követeli a holttest kiadását; haza akarja szállíttatni és a családi kriptában végső nyugalomra helyezni. Julián felesége nincs kihallgatható állapotban, mert idegösszeomlást kapott, amint értesült a férje haláláról. Négy napja egy pszichiátriai klinikán fekszik, teletömve nyugtatókkal. Infúzió keresztül táplálják, nem hajlandó enni, sem megszólalni.

Julián nővére eljött Valladolidba, de nem sokat tudott kihúzni belőle a Rendőrség. Nagy meglepetésemre üzent Pacóval, hogy szeretne velem beszélni. El sem tudom képzelné, miről, hiszen nem ismerjük egymást.

Délután meglátogat a szállodában. Fekete kosztümöt visel, sötét haját egyszerű kontyba fésülte a tarkóján. Kimértnek és megbántottnak tűnik. Azt mondja, nagyon neheze érik egy idegent – vagyis engem – beavatni a családi ügyekbe, de amikor értesült arról, hogy Julián életrajzán dolgozom, elhatározta, hogy felkeres, hátha magyarázatot tudok adni néhány, számára homályos részletre.

– Magyarázatot? – kérdezem meglepetten. – Én semmit sem tudok a magánügyeiről.

– Nem is arra vagyok kíváncsi – mondja habozva. – Tudja, tegnap megtörtént a végrendelet felnyitása. Sajnálatos módon a sógornóm nem lehetett jelen, mert idegi bántalmak miatt kórházban fekszik... Szegény asszony. Régóta szenved az idegeivel. Az öcsém halálhírére teljesen összeomlott. Az orvosok szerint annyira komoly az állapota, hogy megjósolhatatlan, mikor épül fel, és hogy egyáltalán képes lesz-e tovább nevelni a gyermekét. A kisfiú most nálunk van. Még csak négyéves... se apja, se anyja. – Kissé színpadiasan felsóhajt. Különös, de csak most gondolok bele, hogy Julián magánember is volt. Életének ezt a területét teljesen elzárta a nyilvánosság elől. Soha nem hallottam tőle egyetlen megjegyzést sem a fiáról, akivel az apák általában büszkélkednek.

– Nagyon sajnálom. Őszintén együtt érzek önnel.

Gépiesen bólint, tűzpirosra lakkozott hosszú körmeivel dobolni kezd az asztalon. Nem látszik szomorúnak, egyetlen könnyet sem ejt, amit, ismerve a spanyolok érzelmes természetét, szokatlannak találok, de nem ítélem el; mindenki a maga módján gyászol. A szeme nagyon hasonlít Juliánéra – ugyanaz a mélybarna szempár –, de a tekintete gyanakvó és hűvös. Azt találgatja, vajon mennyit tudhatok, és mennyit mondhat el. A bizalmatlanság kölcsönös, főleg azután, hogy pár szót ejtett Julián feleségének az állapotáról. Egyetlen nőtől sem vonnák meg a gyereke felügyeleti jogát, csak azért, mert „idegi bántalmakkal” küszködik. Nem akarok több rejtvényt meg-

fejteni, a ködösítésre sem vagyok vevő. A méregetése lassan kezd bosszantani, úgy-hogy megkérdezem, miben lehetek a segítségére.

– Nos, igen... – kezdi bizonytalanul –; nem tudom, mennyire ismerte az öcsémet.

– Felszínesen. Mint torerót – nyugtatom meg, bár nem tudom, miért kellene magyarázkodnom.

– Az ő esetében nehéz elválasztani az embert a torerótól, ugye?

– Meglehetősen, ha éppen nem lehetetlen.

– Igen, igen. Ez nem afféle szokványos állás, ami reggel nyolctól délután ötig tart, aztán hazamegy és megfeledkezik róla. És Julián annyira a hivatása rabja volt, hogy a toreo mögött szinte eltűnt az ember. Nagyon intenzíven élte meg... Borzasztóan eltökélt volt, karizmatikus, ellentmondásos és... rejtélyes. Túlságosan is. Nem állítom, hogy ez áldás lett volna a családjának. Meggyőződés, hogy egy olyan embernek, mint Julián, nincs szüksége családra. Nem mintha nem szeretne volna a hozzátartozóit, csak éppen... a bikákat mindenki másnál jobban szeretne. Mint apám. Nyilván csodálkozik azon, hogy ilyesmiről beszélek, és biztosan nem is érdekli, de... ők ketten nagyon hasonlóak. Maguknak valók. Nem csoda, hogy nem fértek össze, de azért a pa imádta Juliánt. Egyedül őt, mi, nők, semmit se jelentünk neki. Nem bír szembe-sülni a halálával. Ki sem mozdul otthonról. Ráadásul ez a szégyentelen felhajtás, amit az újságírók művelnek... ezt végképp nem tudná kezelni. Megérti, ugye?

– Hogyne. De miről van szó tulajdonképpen?

– Miután megtudtam, hogy maga mellette volt az elmúlt évben és meg akarja írni az életrajzát, úgy gondoltam... arra kérem, hogy... nos, látva az újságírók gátlástalanságát... meg kell értenie, hogy mennyire kínos lenne, ha bizonyos kényes kérdéseket érintene a könyvében. Esetleg valótlanságokat.

– Mivel a valóságot nem ismerem, egyelőre egyáltalán semmit nem írok – válaszolom. Ettől láthatólag némileg megnyugszik. – De nem tudom, mit ért „kényes kérdések” alatt.

– Apróságok... Hogy elkésett a fia keresztelőjéről a fellépése miatt, hogy megromlott a házassága... A felesége betegsége...

– Szerintem senkit nem érdekel, hogy elkésett a fia keresztelőjéről. A feleségéről sem akarok írni, nem is tudok róla semmit.

Gúnyos pillantást vet rám, amiből világosan kitűnik, hogy nem hisz nekem.

– Tudja, nagy szerelem volt köztük. Ilyen csak egyszer adódik az életben. Az első pillanattól fogva odavoltak egymásért. Soha nem láttam boldogabb párt. Túl gyorsan jött az esküvő és a gyerek. A hagyományos spanyol világnézet szerint a nő szerepe kimerül abban, hogy valakinek a lánya, a felesége, az anyja. Egész életén át férfiakhoz tartozik, elsősorban a férjéhez. Az a kötelessége, hogy támasz legyen, biztos rév, ahova a férj hazatérhet, hogy kipihenje magát és újult erővel folytassa az útját. Az asszonynak nincsenek saját céljai; magától értetődően asszisztál a férje életcéljának a megvalósításához. Maga szerint ez igazságos?

– Szerintem a torero felesége ismeri és elfogadja azt az életmódot, amit a férfi folytat – felelem szárazon. Úgy érzem, olyan területre tévedtünk, ami nem tartozik rám. De a jó öreg kíváncsiság mégsem hagy nyugodni.

– Egy dolog valamit ismerni, és más naponta megtapasztalni – mondja, és ebben alighanem igaza van. – Ha az asszony is a bika világához tartozó családból származik, könnyebben megbékél a helyzetével... De ha civil, az maga a pokol. A férfiak természetesen veszik az önfeláldozást. Liliana volt a legderűsebb, leggyönyörűbb teremtés, akit férfi kívánhat magának, és két-három év alatt idegbeteg roncs lett belőle. Borzasztó volt végignézni, ahogy elfonnyad, tönkremegy. Persze Julián nem nézte végig, mert állandóan utazott. Szerette a feleségét, de nem volt rá ideje. Liliana nem akart a birtokon lakni, idegesítették a bikák, látni sem bírta őket. Vettek egy házat Rondában, de ott sem tudott mihez kezdeni magával. Ronda kisváros, tudja, nyugdíjasoknak meg turistáknak való. Naphosszat a gyerekekkel foglalkozott, betegesen aggódott érte, még sétálni sem merte elvinni, nehogy megfázzon. Az volt a kényszerképze, hogy alkalmatlan az anyaságra, ártalmas a gyerekére. Azt hiszem, az orvosok szülés utáni depresszióknak hívják ezt. A spanyol férfiak meg egyszerűen kényeskedésnek. Ismeri a szülés utáni depressziót?

– Szerencsére nem, de a születés utánit annál behatóbban. – Tréfának szántam, hogy enyhítsem a köztünk lévő hűvös léghőmérsékletet, de nem értette meg. Világos. Nincs több tréfa.

– Nem tudom, mi történt Lilianával, de eléggé bizarr dolgokat művelt, hogy úgy mondjam... – folytatja. – Egy éjszaka hálóingben kiment a Puente Viejo-ra és a mélybe akarta vetni magát. Órákig bámulta a folyót a hídról. Amikor egy autó megállt mellette és a sofőr megkérdezte, hogy mit csinál, azt se tudta, hogy került oda. Ekkor vitték először kórházba. Amikor kiengedték, sokkal jobb állapotban volt, csak szednie kellett egy csomó gyógyszert az idegeire. Julián pesztrát fogadott a gyerek mellé és elhívott magukhoz, hogy Liliana ne legyen egyedül. Talán a kisfiút féltette tőle. Amíg ott voltam, teljesen gyógyultnak, sőt vidámnak tűnt: tervei voltak, el akart helyezkedni reklámgrafikusként, emberek között lenni. De alighogy hazautaztam, felvágta az ereit. Megmentették. Újra kórház, még több gyógyszer. Nem használt semmi. Végül Julián rászánta magát, hogy kihagy egy szezont és otthon marad vele. Ebben a szakmában ilyesmit nem engedhet meg magának az ember, akármilyen nagy név. Akkor a rivalizálás, hogy egy év alatt új arcok árasztják el a plazákat, vagy jönnek a régiek, akiknek jól sikerül egy délután valamelyik jelentős városban, és szerződéseket kapnak. Különös, de ekkor romlott meg végleg a kapcsolatuk. Julián nem bírta az otthon ülést, folyton kiment a birtokra, vagy bikaviadalokra járt és a nézőtérről figyelte a többieket. És minél tovább figyelte őket, annál dühösebb lett a feleségére. Nagy nehezen elvánszorogtak a hónapok, év végére elvállalt két fellépést Mexikóban és Kolumbiában. Mindegy volt neki, hol, csak újra ringbe léphessen. De mégsem utazott el, mert Liliana rosszul lett, és méhen kívüli terhességgel kórházba szállították. Ezt a békát Juliánnak le kellett nyelnie. A következő szezonra jó előre lekötött ötvenhét fellépést, többet, mint korábban bármikor. A márciusi valenciai fesztivál előtt Liliana idegrohamot kapott, tört-zúzott a lakásban, szétverte a bútorokat, betörte az ablakokat. Amikor Julián le akarta fogni, nekitámadt. Az orvosok ön- és közveszélyesnek nyilvánították, bipoláris depressziót diagnosztizáltak, a gyógyszerekre viszont rosszul reagált, úgyhogy elektrosokk-terápiának vetették alá. Ismét felmerült, hogy Julián lemond pár fellépést, de már nem volt rá hajlandó. Belefáradt az otthoni cirkuszbba, azt mondta: „Esküszöm, direkt csinálja!”. Minél messzebbre akart mene-

külni a feleségétől. Amint jobban lett, Lilianát büntudat gyötörte... állandóan hívogatta Juliánt. Engem is rendszeresen felhívott késő éjszaka, és végtelen telefonbeszélgetések alatt elpanaszolta, hogy mennyire magányos, mindent elrontott az önzésével meg a hisztériájával... Azt hiszem, mindketten magányosak és keserűek voltak.

– Miért nem váltak el?

– Juliánnak sok hibája volt, de a cserbenhagyás nem tartozott közéjük. Mit kezdett volna magával egy ilyen érzékeny asszony teljesen egyedül? Ráadásul az öcsém vallásos ember, és az egyház nem nézi jó szemmel a válást.

Őszintén szólva, nem hiszem, hogy az egyház rosszallása lett volna az igazi ok, de nem kívánom megismerni a házasságuk további részleteit.

– Miért mondja el nekem mindezt? – kérdezem végül.

– Hogy megértse, milyen méltatlan lenne Julián emlékéhez, ha kiszivárogná. Hogy az élőkről már ne is beszéljek...

– Nem vagyok bulvárújságíró, és minderről most hallok először. De ha nem bízik bennem és attól fél, hogy „kiszivárogtatom”, rosszul tette, hogy elmesélte.

– Talán azt is rosszul tettem, hogy magához fordultam a kérdésemmel – jegyzi meg élesen.

– Eddig nem hangzott el kérdés.

– Rátérek a tárgyra.

Épp ideje. – Hallgatom.

– Mint mondtam, tegnap ügyvéd előtt felnyitottuk Julián végrendeletét. Nem mostanában írta, de nyilván nem érezte szükségét annak, hogy megváltoztassa. Vagyona legnagyobb részét a feleségére és a fiára hagyta, egy csekély évjáradékot juttatott nekem és Pacónak, elég jelentős összeget az egyháznak és a madridi Torerók Kórházának. Eddig rendben is lenne. Az viszont hidegzuhanyként ért mindnyájunkat, hogy tizenöt év munkájából egy lyukas garast sem látunk!

– Ezt nem értem.

– Tudott róla, hogy Julián tönkrement?

– Hogyhogy tönkrement?

– Annak rendje és módja szerint. Négy folyószámlája volt különböző bankoknál, amikre az évek során tetemes összegek érkeztek. Ezeket a számlákat kipucolták. Az öcsém mindig nagyon felelőtlenül bánt a pénzzel, ezért áttekinthetetlen papírhalmozat kell végigbogarászniuk a könyvelőknek, de annyi már most bizonyos, hogy az összes költség, adóhátralék és mindenféle egyéb befizetés mellett is keresett annyit, hogy a családja kényelmesen élhessen a vagyonából. Csakhogy ennek a vagyonnak hűlt helye, sőt mi több, a rondai házra és a birtokra is jelzálogot tett a bank. Röviden; Juliánnak nincs semmije. Azt persze nem feltételezem, hogy nyomon követte, hova szórta el a pénzét, de még az ő bőkezűségét ismerve sem valószínű, hogy ennyit elköltött.

Ez valóban felér egy hidegzuhannyal. Csak most értem meg, mi a hölgy felháborodásának igazi oka. Az öccse halála nem rázta meg annyira, mint az, hogy nem örökölt semmit. Persze gazdagék háza táján a „semmi” relatív fogalom; nem azt jelenti, hogy meg kell vonniuk a szájuktól a falatot, vagy nem futja villanyzámlára, hanem – még elképzelni is rettenetes! – el kell adniuk a yachtot vagy az ibizai nyaralót. Véletlenül tudom, hogy Juliánnak mindkettő volt, arról viszont nem hallottam, hogy

használta is őket. Ismerve a munkamániáját, elképzelhetetlennek tűnik, hogy felpakolta a családot és két-három hétig átadta magát az édes semmittevésnek. Nem volt ideje nyaralásra: amikor véget ért a szezon Spanyolországban, máris utazott Dél-Amerikába, aztán jött az edzés különböző tenyészetekben, ahova meghívták. „A kényelem olyan mese, amit én nem ismerek” – jegyezte meg egyszer. A luxuscikkek legfeljebb névleg tartoztak hozzá.

– Nem vagyok pénzsóvár, félre ne értsen – folytatja a nő, mintha a gondolataimba látna. – De mi sem természetesebb, minthogy ki akarjuk deríteni, hova tűnt az öcsém pénze. Nem hallott valamilyen komolyabb befektetéséről?

– Annyit tudok, hogy több régi, romos plazát megvásárolt és felújított. Szerette volna újraéleszteni a bikaviadalt olyan félreeső helyeken, ahol kihalófélben van, főleg Asztúriában és Galíciában.

– Ó, igen, az ő lehetetlen álmai! – kiált fel bosszúsan. – Imádott a tauromaquia megmentőjének a szerepében tetszelegni. Szerintem ez csak túlbuzgó fontoskodás volt, amit a végtelen önzése és makacssága motivált. Egyszerűen nem fogadta el, hogy bizonyos régiókban már nem kíváncsiak a bikaviadatra, és a vezető toreróknak eszükben sincs a világ végére elmenni, hogy száz ember előtt éhbérért parádézzanak.

– Julián tisztában volt ezzel.

– Dehogyan volt! Vagy ha mégis, akkor játszotta a bolondot. Gondolom, maga is tudja, hogy egy szezonban háromszor-négyszer is fellépett Madridban, alkalmanként kétszázezer eurós honoráriumért, mint a banki átutalások bizonyítják. Ilyen kereset mellett megengedhette volna magának, hogy csak a legfontosabb plazákban lépjen fel, és bőven jutott volna ideje a családjára. De ő elszerződött olyan falvakba is, amiket meg se találni a térképen. Volt olyan eset, hogy meghívták, de miután a falubeliek összeadták a pénzt a bikákra, nevetséges összeg maradt Julián honoráriumára. Közölte, hogy számára megalázó ennyi pénzért fellépni, viszont ha nem tudnak többet felajánlani, inkább elmegy hozzájuk ingyen, így senkinek sem esik folt a becsületén. Maga minek nevezné ezt?

– Nagylelkűségnek – válaszolom habozás nélkül.

– Én pedig hülyeségnek! Ez volt az ő elképzelése arról, hogyan népszerűsítse a tauromaquiát. A birtokára is minden jöttmentet beengedett. Úgy gondolta, hogy a torerónak elérhetőnek kell lennie, nem valamiféle mitikus figurának, ezért aztán ő annyira „elérhető” volt, hogy szépen megkopasztották. Ezek az épület felújítások hatalmas pénzeket emésztettek fel, nem is beszélve arról, hogy összeakaszkodott a helyi önkormányzatokkal a tulajdonjogokat illetően, de persze erről most mélyen hallgatnak. Átláthatatlan üzleti machinációkba ment bele, ő, aki nem is konyított a pénzügyekhez.

– Ha ön tud erről, felkeresheti az üzlettársait.

– És mit mondjak nekik? Kérdezzem meg, melyikük préselt ki többet Juliánból? Ezek komoly üzletemberek, nem lehet csak úgy beállítani hozzájuk. Ott van például Doña Mercedes, Seoane örgrófnője, Franco utolsó hadügyminiszterének az özvegye. Nagyon idős, előkelő hölgy, Julián feltétlen csodálója, minden fellépésére elment. A fia a Prieto de la Cal tenyészet tulajdonosa, ahova az öcsémet gyakran meghívták. Nem kizárt, hogy üzleti kapcsolatban is álltak... Aztán Medina Sidonia herceg... Ugyan ki merésznélne ezeket kérdőre vonni?

– Gondolom, a Rendőrség.

– Nem akarom bevonni a Rendőrséget! – tiltakozik a hölgy hevesen. – Megtudná a sajtó, és világraszóló hírverést csapnának körülötte. Más se hiányzik, minthogy Julián pénzügyeit taglalják az újságokban! A férjem, aki otthonosan mozog az üzleti világban, tudja, ingatlankereskedelemmel foglalkozik, talán diszkréten tapogatózhat.

– És a férjével nem volt anyagi ügylete Juliánnak?

– Azt a pénzt hiánytalanul visszakapta! – válaszolja indulatosan a látogatóm. Nyomban észreveszi, hogy elszóltta magát és hirtelen elhallgat. Ezek szerint a titokzatos üzletember férj sem ódzkodott attól, hogy Julián pénzéből futtassa fel az ingatlanbazarját.

– Egyszerű kölcsönről volt szó – magyarázza a hölgy zavartan, – de az év elején a férjem visszafizette az utolsó részletet is.

– Gondolom, dokumentálták.

– Nem, nem írtunk róla szerződést. Családon belül, tudja...

Ezért kellett hát a ködösítés az állítólagos üzleti partnerekről meg a nobilitásokról, hogy elterelje a figyelmet a férje tartozásáról. Nem hiszem, hogy az úriember „családon belül” lázas sietséggel igyekezett visszafizetni a kölcsönt a sógorának. Julián biztosan nem nézett a körmére.

– Nem lehetséges, hogy Juliánt zsarolták valamivel? – kérdezem.

– Miért zsarolták volna? Kicsoda?

– Nem tudom, csak eszembe jutott, amikor azt mondta, hogy „kipucolták a számláit”. A bankszámlákhoz csak a tulajdonosnak van hozzáférése, és annak, akit meghatalmaz. Ismer ilyet?

– Nem. Tudtommal egyedül ő vehetett ki pénzt.

– Épp erről beszélek. Vagy Julián maga vett fel időről időre jelentős összegeket valamilyen célra, vagy valakik, akik jól kiismerik magukat a bankszakmában, ügyes pénzügyi manőverrel megtették a háta mögött. Mindenesetre már értem, miért erszenteszélnek a csapatát olyan hirtelen: nem tudta tovább fizetni őket. Tapasztalatlan kezdőket fogadott fel a helyükre, akik kevesebbel is beérték.

– Erről nem tudtam.

– Mennyire kísérté figyelemmel az öccse pályáját? Az idei szezon például?

– Felszínesen. Apám mindig naprakész volt a távolból is. Én jobbára a lapokból értesültem róla, ha megsérült és kórházban feküdt. Ez szokványos dolog az ő szakmájában, tudja. Az ember nem aggódhat folyton, különben beleőrül.

Érdekes, hogy a sebesüléseket nem tartotta számon, de a fellépésekért kapott honoráriumok összegét fillérre pontosan. Ha az embernek ilyen gondos családja van, mi szüksége ellenségekre? Eszembe jutnak Paco szavai: „Elege lett abból, hogy mindenki rajta élősködik”. Ezt a nőt egyáltalán nem érdekli Julián élete és halála. Egyszerűen kérdőre akarja vonni a halott testvérét. Biztos vagyok benne, hogy többet tud, mint amennyit elmond. Nem csodálnám, ha kiderülne, hogy a tönk szélén áll a kedves férj ingatlanüzlete.

Mentegetőzők, amiért nem tudok segíteni. Úgy teszek, mintha sajnálnám. Ő úgy tesz, mintha sajnálná az öccsét. Hűvösen elbúcsúznak.